

**B. TOMOS
HAJNAL**

**Ahogy
a sors hozta**

A szerző fotója

***interjúk
emlékezések
karcolatok***

B. TOMOS HAJNAL

Ahogy a sors hozta

interjúk
emlékezések
karcolatok

2014

TARTALOM

Ajánlás

JÖVŐBENÉZŐK

Lelkészek és tanítók visszaemlékezései a négyfalui hitéletről, felekezeti tanításról

TEMPLOM ÉS ISKOLA

TANÍTÓSORS

ISKOLÁT ÉPÍTETTÜNK GYERMEKEINKNEK

MEFISZTÓ JÁTÉKSZEREI

Honvédek, foglyok és munkaszolgálatosok visszaemlékezései

„OLYAN A HELYZET, MINT AKKOR LINZNÉL”

A POKOL ELŐSZOBÁJÁBAN

„MUNKASZOLGÁLATOS VOLTAM OROSZORSZÁGBAN”

AZ ÁLLAM HÉTMÉRFÖLDES CSIZMÁJA ALATT

Hajdani gyártulajdonosok és kulák deportáltak történetei

AZ ÁLLAM HÉTMÉRFÖLDES CSIZMÁJA ALATT

DEPORTÁLTAK VOLTUNK SZÉKELYFÖLDÖN

AMIKOR KIHÚZTÁK TALPUNK ALÓL A FÖLDET

Négyfalu kollektivizálásáról szóló történetek

ÉHBÉRÉRT A KÖZÖSBEN

FÖLD ÉS KÖNNY

UTCÁK, HÁZAK, EMBEREK

Négyfalusi épületekről, intézményekről, szokásokról szóló történetek

JÓ ÉLET VOLT AKKORIBAN BUKARESTBEN

NEM VOLT LEÁNYÁLOM

A KÉT ÉBENFEKETE

SZÁZÉVES EMLÉKKÉPEK

„PULISZKÁS KENYERET ETTÜNK”

AMIKOR KIKONGÁZTUNK AZ ABLAKON

GYAKRAN BESZÉLGETTEM MIHÁLY KIRÁLYAL

AZ UTOLSÓ SZÖVŐNŐ

KAMERAÁLLÁS

Karcolatok

KÉT JÁRAT KÖZT

AZ ÉNEKESNŐ

TEMETÉS ELŐTT CSAK IGAZAT

FEKETE PÖTTYÖS
SZÓLITSON SMUCIGNAK
ÖTVEN ÉV MÚLVA
HÁROMEZER DOLLÁR
BEMUTATKOZÁS
FŐVÁROSI HÍREK
KATYUSA, A TIZEDES
KÓRHÁZI MONOLÓG
A CSILLÁR
CSODADOKTOR
TANULMÁNY

Néhány szó a szerzőről és könyvéről

Ajánlás

Akadály szeretne lenni ez a könyv a feledés útjában, hogy aztán szerves részként épülhessen be a négyfalusi csángók önismeretébe. Időben több mint fél évszázadot ölelnek fel a történetek, amelyek az egyszerű ember ízes-természetes beszédmodorában hangzanak el.

A beszélgetéseket 1995 és 1997 között rögzítettem hangszalagra, bennük az akkori öregek emlékeznek kellemes és kínosan szaggató eseményekre, melyeket – akárcsak generációjuk többi tagja – úgy éltek át vegyesen, ahogy a sors hozta. Hogy mennyire szükséges az egyes népcsoportok szóbeli emlékeinek rögzítése, az a tény is bizonyítja, hogy a kötetben szereplő elbeszélők közül ma már egy sem él, emlékeiket e jegyzetek híján alighanem sirba vitték volna.

B. Tomos Hajnal

JÖVŐBENÉZŐK

Lelkészek és tanítók visszaemlékezései a négyfalui hitéletről, felekezeti tanításról

Konfirmandusok a csernátfalusi iskola udvarán, középen Dr.Kiss Béla lelkész és Kanabé Gyárfás Kántor-tanító

TEMPLOM ÉS ISKOLA

A csernátfalusi evangélikus templom és a hajdani felekezeti iskola

A háború előtti időszakban e két fogalom szinte elválaszthatatlan volt a Barcaságon. Nem véletlen tehát, hogy minden magyar evangélikus templom közvetlen szomszédságában ott állt az iskola, s a papot nem csak lélekgondozóként, hanem az ifjú nemzedék oktatásának mindenkori szorgalmazójaként is tisztelték. A ma nyugdíjas éveit élő id. Kovács László, bár Arad megyei születésű, élete legnagyobb részét csángó környezetben, evangélikus egyházközösségek szolgálatában töltötte s szívügyének tartotta mindmáig a magyar oktatás istápolását is. Az alábbiakban pályakezdéséről, a hajdani négyfalui iskolák állapotairól szóló vallomását jegyeztük le.

– Még a magyar időkben, közvetlenül a bécsi döntés után kerültem Sepsiszentgyörgyre, ahol akkoriban szórványgondozó evangélikus egyház létezett s kiterjedt Háromszék és Csík vármegyékre is. Innen a Barcaságról sokan menekültek át

magyar területre s így Sepsiszentgyörgyön azidőben elég erős evangélikus gyülekezet alakult. Addig nem volt sem evangélikus temploma, sem lelkésze Szentgyörgynek. Nikodémusz Károly brassói püspök-helyettes és segédlelkészei jártak ide szolgálatot teljesíteni. Amikor Szentgyörgyöt az észak-erdélyi részhez, és ezzel együtt Magyarországhoz csatolták, Nikodémusz Károly Bayer Aurél segédlelkészét küldte ide, hogy megszervezze az egyházat, mely a többi erdélyi evangélikus egyházzal egyetemben a tiszai egyházkerülethez tartozott. Amikor én elvégeztem Kolozsvárt a teológiát, Turóczi Zoltán volt a püspökünk, akinek igen drámai sorsa volt. Évekig ült börtönben, úgy hallatszott, hogy életfogytiglan van elítélve, de aztán mégis csak kiszabadult. Nos, ő helyezett engem Sepsiszentgyörgyre, majd 1955-ben Bukarestbe. Két év múlva áthelyeztek Hosszúfalu-fűrészmezei parókiára. Akkor már volt két gyermekünk, akik a garázs (autóbusz végállomás – rip. megj.) melletti négy osztályos állami iskolába jártak.

– *Volt-e valaha Fűrészmezőn evangélikus felekezeti iskola?*

– Valamikor, 1858-ban a templomépítés és temető létesítés idején felekezeti iskolát is épített az egyházközösség közadakozásból és közmunkából, de ez már az első világháború után román állami tanintézménnyé alakították, melyben magyar tagozat is működött. Később, 1937-ben egy épület felhúzását engedélyezték a templom szomszédságában, olyan cím alatt, hogy „Casa de cetire”, melyet az egyházközösség felekezeti iskolává akart nyilvánítani. Bár a két teremben kényelmesen lefolyhatott volna a négy elemi oktatás, erre sohasem került sor, mert a hatóságok különféle ürügyek alatt nem engedélyezték az iskola működését.

– *Úgy tudom, a bécsi döntés és az 1948-ban bekövetkezett államosítás között mégis működött itt egy felekezeti iskola...*

– Igen, az említett esemény után valóban felekezeti iskolává nyilvánították a fűrészmezei intézményt, valószínű abból a megfontolásból, hogy magyar területen is sok román ajkú lakos maradt, s majd a hatóságok ott is engedélyezni fogják a felekezeti oktatást. Abban az időben Biró Ilona és Biró Lászlóné

(az akkori lelkész leánya és felesége) voltak az oktatók. Ez utóbbi nem tudta letenni a kötelező nyelvvizsgát, ezért sokáig nem taníthatott. Ha jól emlékszem, csak 1945-ben léphetett ismét katedrára, amikor az iskola igazgatója Szén Gyula volt. Sőt úgy tudom, magyarországi áttelepedéséig, Erdélyi Lajos is ott tanítoskodott, aki bár református felekezetű volt, egyszersmint a kántori tisztelet is betöltötte. Államosításkor már mind a felekezeti, mind a garázs melletti iskola igazgatója Palló Jenő volt. 1948-ban államosításkor semmiféle iratot nem adtak át az egyháznak, bár tudvalevő, hogy az épület az ő tulajdonában volt. 1949-ben megtaláltuk a telekkönyvezési igazolást és 1957 után, amikor én oda kerültem, ennek az iratnak az alapján kivettük a telekkönyvi kivonatot. A kivonat újabb változatát pedig 1990 után kaptuk kézhez.

– Milyen állapotokat talált itt 1957-ben, amikor Bukarestből a fűrészezei egyházközösségbe került?

– Idejövetelemtől az 1937-ben létesített felekezeti épület már az Electroprecizia üzem tulajdonában volt, az iskola pedig a garázs melletti épületben működött. '82-ig minden fűrészezei gyermek ott végezte a négy elemet, a felső tagozatot pedig a város valamelyik más iskolájában kellett folytatnia, mivel itt az államosítással egyidejűleg a felső tagozat is megszűnt.

– Tudomása szerint létezett-e Négyfaluban a mai középiskolával egyenrangú felekezeti iskola?

– Persze, hogy létezett. Még a húszas években létrehoztak egy felekezeti polgári iskolát Hosszúfalú-alszegen, abban az épületben, ahol most a nyomda működik, s mely abban az időben evangélikus egyházmegyei tulajdon volt. Ismerek Fűrészezei ma is élő egyháztagokat, akik abban az épületben végezték a polgárit. Állítólag, Antal Márton volt bácsfalusi lelkész is itt végezte a gimnáziumot. Nos, ennek a felekezeti gimnáziumnak volt a tanára Sipos András és Bálint András is. Előbbi elvégezte a teológiát s a Hosszúfalú-alszegi egyházkerület lelkésze lett. Sajnos, a felekezeti polgári iskola csak 1930-ig működött, amikor országos viszonylatban is sok felekezeti gimnáziumot felszámoltak.

– *Négyfalui oktatókról lévén szó, kérem, beszéljen dr. Kiss Béla lelkész életéről, közösségformáló tevékenységéről.*

– Ifj. Kiss Béla (akit ma mi idős Kiss Bélának emlegetünk, mert ugye a ma Kolozsváron élő fiát is így hívják) 1932-ben végezte a teológiát s nagyapja halála után ő került a csernátfalusi egyházközösség élére. '51-ben hunyt el 43 éves korában. Akkor már az Egységes Protestáns Intézet doktora és egyetemi előadó tanára volt. Úgy osztották be óráit, hogy lelkészi szolgálata mellett hetente fel tudott járni Kolozsvárra, az egyetemre is. Itthon szükség esetén felesége helyettesítette, aki akkor már felszentelt lelkész volt. Akkoriban, noha a teológiát már sok nő elvégezte, Kiss Béláné az elsők között volt, akit a lelkészi szolgálatra felavattak, nem csak hazai, hanem európai szinten is. Férje halála után a csernátfalusi evangélikus egyházközösség lelkészévé választották. '48 -ig mindketten a csernátfalvi felekezeti iskola tanárai voltak. Kiss Béla hittant, felesége talán történelmet tanított. Kiss Béla kezdeményezésére létesült a négyfalusi Egységes Gimnázium, mely a mostani felső tagozatnak felel meg, de akkor középiskolai kiképzéssel bírt. Zárójelben megjegyezném, hogy annak az iskolának sok évig tanára volt Árvay József is, aki aztán a szentgyörgyi múzeum igazgatója lett. Szintén itt tanároskodott Szedressy Pál is, az akkori bácsfalusi lelkész, aki később Bukarestbe került, majd püspökké avatták. Visszatérve Kiss Bélára, az említetteken kívül csángó népművészeti tárgyak gyűjtésével is foglalkozott (később ezek a tárgyak képezték a helyi népművészeti múzeum alapját) s egy időben ő szerkesztette a Csángó Naptárt is.

– *Tudomásom szerint ebben a kiadványban Ön is gyakran cikkezett...*

– Valóban, volt részem az évente egyszer megjelenő naptár összeállításában, sőt a '47-es, '48-as számokat én is szerkesztettem, de akkor még szentgyörgyi segédlelkész voltam. Emlékszem, hogy a '49-es már nem jelenhetett meg, mert államosítás után minden kiadványt igen-igen cenzúráztak. Még egyszer, 1957-ben megjelent a Csángó Naptár, Deák Ödön nagyváradai lelkész szerkesztésében, s talán épp az akkori

kultuszminiszter külön engedélyével, de ez volt az utolsó szám. Máig nem sikerült többé kiadni. '90 után persze nem lett volna semmi akadály a újra kiadásnak, pénz is került volna hozzá, sőt a Dávid-féle nyomdában ki lehetett volna nyomtatni, de sajnos senki sem akarta megszerkeszteni és anyagot gyűjteni hozzá.

TANÍTÓSORS

– A hét osztályt Brassóban végeztem, aztán elkerültem Szebenbe a ferencesrendi apácákhoz – meséli Köpe Ibolya, a gyárosfiúk egyikének, Sándornak a felesége.

– '44 nyarán beözönlöttek az oroszok. Én akkor itthon voltam vakáción, de paplant, párnát, miegymást ott hagytam a zárdában. Egyszer csak jön a levél az apácáktól, hogy ne tartsunk igényt semmire, mert az oroszok feldúlták a zárdát és minden odaveszett. Ráadásul a tanítóképző sem működhet tovább. Így aztán a következő évet Sepsiszentgyörgyön kezdtem, de ott is hamarosan megszűnt a képző s át kellett mennem Udvarhelyre. Itt aztán '47-ben végre sikerült elvégeznem a képzőt. Jó lett volna Brassóba kerülni, de erre nem volt lehetőség s a szüleim nem nagyon engedtek volna idegenbe. Én azonban addig erősködtem, hogy tanítani, tanítani akarok, hogy végül beleegyeztek, s én Madéfalvára kerültem. Itt az egységes gimnáziumban tanítottam vagy öt-hat hónapot, az első és a második osztályban. Örömmel fogadtak az ottaniak, mert jól bírtam a román nyelvet, melyet az ottaniak nem szívesen tanítottak. Azután elkerültem Gyergyószentmiklósról, majd édesapám közbenjárására ide, Tatrangra. Ebben a községben két évet tanítottam. Nagyon megkedveltem az itteni embereket, de főleg a gyerekeket. Olyan ízesen beszéltek a csángó nyelvjárást, hogy gyönyörűség volt őket hallgatni. Egyszerű földművesek voltak, de talpig emberek. Abban az időben ott laktam Tatrangon, de volt buszjárat Brassóig, így gyakran hazaszaladhattam a szüleimhez. Emlékszem, egyszer biciklivel vágtam neki az útnak, s olyan zápor meg zivatar fogott el, hogy azt hittem, soha nem érek haza. Aztán nagy nehezen elkerültem a Hosszúfalu-alszegi felekezeti iskolába, melyet akkorra már államosítottak. Ott csak

egy évet dolgoztam, de a sors úgy hozta, hogy végleg Négyfaluban maradtam.

– *Miért kellett abbahagynia a tanítást?*

– Hát akkoriban ismertem meg Sanyit, a jövődéli férjemet. Volt az építészeti iskolában egy igazgató, nagy kommunista, úgy emlékszem Gheorghének hívták. Az megtudta, kihez akarok férjhez menni, s úton-útfélen támadott ki: gondoljam meg, milyen nehéz sorsom lesz, miért akarom elrontani az életemet. Sokszor az volt az érzésem, hogy valósággal üldöz, hogy rám támadhasson s mindenfélével telebeszélje a fejem. Én ezt elmondtam Sanyinak s ő azon a véleményen volt, hogy álljak ki a tanügyből. Akkor már komoly szándékaink voltak, családot akartunk alapítani, gyermekeket nevelni. Jobbnak láttuk, ha önként felmondom az állásomat, mintsem csúfosan menesszenek. Kérdeztem a szüleimet is, mitévő legyek, ők azonban rám bízták, tegyek ahogy jónak látom. Így aztán kiálltam a munkából. Most, ha utána gondolok, volt ebben egy jó adag gőg is, de annál is több félelem. Olyan volt akkor az egész szisztéma, úgy belénk sulykolták a félelmet, hogy az ember szinte nem is tudta felmérni reálisan a helyzetét. Pedig ha akkor nem lépek ki a tanügyből, lehet, nem menesztettek volna, mert nem volt rá valós okuk. De ez akkor sem, sőt most utólag sem tűnik száz százalékosan bizonyosnak. Egyébként a férjem családja valóban rengeteg zaklatáson, meghurcoltatáson ment keresztül.

– *Deportálták-e az ifjú Köpe Sándor családját '52-ben?*

– Minket nem kényszerítettek innen elmenni. Igaz, velünk lakott a két öreg is, mi gondoztuk őket. Akkor már apósom egyáltalán nem látott, anyósom előrehaladott érlelmeszesedésben szenvedett, én pedig terhes voltam. Gondolom, mindez közrejátszott abban, hogy nem deportáltak. Ezt azonban nem lehet elmondani férjem két testvéréről, Andrásról és Jánosról, akiket családotól Székelyföldre telepítettek. Úgy emlékszem Istvánt is kilakoltatták házából, de nem kényszerítették elmenni a faluból.

*

Köpe Ibolya életében az államosítás és deportálás lezajlása korántsem jelentette a megpróbáltatások végét. Éveken át gondozta két kisgyermek mellett beteg apósát-anyósát. Majd a sors úgy hozta, hogy férje is súlyosan megbetegedett. A hajdani tanítónőnek ismét munkába kellett állnia, ezúttal pénztárosként, hogy egymaga felvállalhassa a család eltartását. Apósáék, majd férje halála után egyedül nevelte lányait, mindkettőt orvosnak tanította. Az idős özvegyasszony ma egyedül lakik Csernátfaluban, a Köpe-fiúk szülei házában. Bár brassói születésű, a Négyfaluban töltött hosszú évek, férjéhez, s annak családjához fűződő kegyelet a csángó hagyományok s az itteni ember tisztelőjévé tették. Köpe Ibolya házában a csángó öv ma is az ereklyéknek kijáró helyen fekszik s kegyelettel őrzi azt az okiratot is, mely a Köpe család egyháztámogató adományáról tanúskodik. Ide másolom a szövegét: „Az orgonát villanyerőre alakította Köpe András, egyházközségi felügyelő és neje, az 1938 évben tizennyolc ezer lej értékben.” Ugyancsak ő bocsátotta rendelkezésemre, lemásolás céljából, a Köpe-féle gyár államosításakor felvett gépelt jegyzőkönyvet is.

ISKOLÁT ÉPITETTÜNK GYERMEKEINKNEK

Sipos András évtizedekig a Hosszúfalu-alszegi evangélikus gyülekezet lelkésze, nehéz háborús időkben gyámolítója volt. Az ő papsága alatt épült a felekezeti iskola új emeletes épülete a helybeli gyülekezet közmunkájából és pénzbeli hozzájárulásával. Lánya, a ma 72 éves Miklós Dóra, aki 1940-ben épp a felekezeti iskola tanítójaként kezdte pályafutását, nosztalgiával emlékezik az iskolaalapításra, régvolt tanügyisekre és tanítványokra.

– Az új emeletes épületet 1938-ban, a templom közvetlen közelében építettük, pontosan úgy, ahogy az ma is látható. Így összesen három tanteremmel bővült a meglévő iskola, az egyikben az első-második, a másik teremben a harmadik-

negyedik osztályok működtek, ugyanis akkoriban a négy elemiben összevont osztályok voltak. A harmadik termet kézimunka kiképzésre használtuk. Közben megnyílt az Egységes Gimnázium is. Ez előbb Hosszúfaluban működött, a régi épületben, aztán leköltöztették a csernátfalusi felekezeti iskolába. Négyfaluban akkoriban csak Hosszúfalu-alszegen és Csernátfaluban működött állandó jellegű magyar felekezeti iskola. Felszegen jóval később indult be a négy elemi, de államosításkor tudom, hogy az is működött, mert Négyfaluban összesen három magyar felekezeti iskolát szüntettek be.

– *Emlékszik-e még hogyan épült 1938-ban az új felekezeti iskola?*

– Az iskola régi épülete már igen leromlott állapotban volt, s a gyerekek száma is úgy megnövekedett, hogy halaszthatatlanná vált az iskola létrehozása. Így fogott hozzá a község 1936-37-ben az iskolaépítéshez. Voltak az egyháznak valami régi-régi perzsaszőnyegek, mit mondjak, nem kopottak, hanem egyenesen rongyosak voltak. Egyszer jöttek valami régiségkereskedők, s megakadt rajtuk a szemük. Pontosan nem tudnám megmondani mennyit, de mindenképp nagy összeget kínáltak fel értük. Az egyházvezetőség megvitatta a dolgot, s úgy döntött, hogy eladja a szőnyegeket. (Még édesanyám vitte le őket Bukarestbe, két nőegyleti taggal, mert a kereskedők hátrahagyták a címüket.) Ebből a pénzből indult el az építkezés. Megvásárolták belőle a téglát s azt a gazdák ökrös meg lovas fogatokon Prázsmárról ide szállították. Egy Halász Kálmán nevű építészmérnök készítette el a tervet, s az idevaló kőművesmesterek vezették le a munkálatokat. Jóformán csak az anyagokra kellett pénzt költeni, mert a szállítást meg a kétkezi munkát a helybéliek ingyen végezték. Végül maradt vagy százezer lejnyi adóssága az egyháznak (valamilyik banktól vagy magánszemélytől vette fel a kölcsönt) s erre közzétettek egy hirdetést. A szövege kb. így szólt: „Kerestetik száz olyan család, mely ezer-ezer lejt adományoz az adósság törlesztésére.” S a pénz lassan be is gyűlt. Jól emlékszem, dédnagyapád, Jónás Mihály, aki akkoriban gondnoka volt az egyháznak, elsőik között tette le az összeget a parókián. A nőegylet teaestéket, iskolai előadásokat szervezett

(még édesanyám tanította be a gyerekeket versek, színdarabok előadására), s az így begyűlt összegekből padokat vásároltak, három nagy csempekályhát építettek az osztályokban s így aztán beindulhatott a tanítás az új termekben is.

– *Kik voltak akkoriban a hosszúfalusi iskola tanítói?*

– Veres Benedek és Csórik András. Két tanító elegendő volt, mert mondtam, hogy mindig összevont osztályok működtek. Itt elvégezték a gyerekek a négy elemi, aztán elmentek Csernátfaluba az ún. gazdasági iskolába, ahol folytatták az öt-hat-hetet, de azokat már román nyelven. Akik középiskolát akartak végezni, azoknak Brassóba kellett bejárniuk. A lányok a katolikus zárdába (ott volt a mai központi posta mögött), a fiúk pedig a mai Áprily Lajos középiskola épületében, a hajdani Katolikus Gimnáziumban folytathatták tanulmányaikat. Aztán működött a Református Gimnázium is, ahova szintén fiúkat fogadtak.

– *Segítette-e valaki a szegényebb sorsú gyermekeket?*

– Az egyházon kívül rengeteget támogatta őket a nőegylet. A tanítók összeírták azokat a gyerekeket, akik megsegítésre szorultak, aztán a község asszonyai cipőt, ruhát, élelmet gyűjtöttek számukra. Nemrég hallottam, hogy egy ausztráliai asszony minden évben adományt küld az egyház címére, hogy abból a szegény gyerekeket segíthessék, ugyanis annak idején ő is árva gyerek volt, s a helybéli nőegylet támogatását élvezte. Létezett egy időben az ún. tejakció, amikor az éppen soros asszonyok tejet hoztak otthonról, a hosszú szünetben, azt egy mellékhelyiségben felforralták s jó friss kenyérral felszolgálták az arra rászoruló gyerekeknek. Aztán volt ebédeltetési akció is. Edények voltak az egyháznál, az asszonyoknak csak el kellett hozniuk a két fogásos ebédet az iskolába. Itt felmelegítették s megvendégelték a szegényebb sorsú apróságot. Persze, ilyenkor nem csak ők, hanem a felszolgáló asszonyok gyermekei, keresztgyermekei is ott ólálkodtak, és ők is kaptak a meleg ebédből. Általában igyekezett minden asszony jót és bőségeset főzni, hogy kielégíthessen minden éhes gyermeket. Persze Karácsonyra is készítettek ajándékcsomagokat. Volt úgy is, hogy

anyagot vásároltak s a fehérneműtől a kabátkáig mindent készen megvarrva adtak át a szegényebb sorsú gyerekeknek.

– Ön 1940-ben vette kézhez friss tanítói oklevelét s már a kezdet kezdetén szülőfalujába helyezték. Milyen állapotokat talált itt pályája elején?

– Akkoriban mondták ki a bécsi döntést, s Csórik tanító úr Váradra költözött családotul. Így Hosszúfaluban megüresedett egy tanítói állás, hazajöhettem. Mi akkoriban a négy elemi után felvételiztünk a képzőbe. Személy szerint két évet Udvarhelyen, kettőt pedig Szebenben végeztem. Kihelyezésem után még nyolc évet működtek a felekezeti iskolák, '48-ban aztán megtörtént az államosítás.

– Hogyan folyt akkoriban az oktatás? Milyen pedagógiai módszereket alkalmaztak?

– Az első két elemi osztályban szinte csak az írás-olvasás alapos elsajátítására fektettünk hangsúlyt. Persze akkor is volt egy állami tanterv, de az akkora volt mint ennek az asztalnak fele. Ott aztán világosan írta, mit kell tanítani nyelvtanból, mit számtanból és így tovább. Nem volt az a nagy felhajtás lecketervekkel, fölösleges papírmunkával, amit államosítás után igényeltek. Így aztán az ember úgy ütemezte be munkáját, ahogy a szükség megkívánta. Ha például észrevette, hogy nyelvtanból nem értenek valamit a gyermekek, ott két-három órát is elidőzött, gyakoroltatott, magyarázott és csak azután ment tovább az anyaggal, ha már minden gyereke megértette a kérdéses leckét. Amit az állami iskolák tantervéből kivettek, az a heti két hittan és egy egyházi ének óra volt. Vasárnaponként minden gyerek templomba ment, ott volt az ő helyük az első sorokban. A tanítás elsősöknek nyolctól tizenegyig, a többieknek tizenkettőig tartott minden nap. Ebédszünet után kettőtől négyig ismét tanítás volt. Ekkor azonban csak az ún. melléktantárgyak kerültek fel az órarendre: ének, kézimunka, rajz meg effélék. Ez a rend természetesen az államosítás után teljesen felborult. Megjött az óriási tanterv, új tankönyveket nem kaptunk, nem lehetett a követelményeknek eleget tenni. Aztán '48-ban engem el is helyeztek innen.

– *Mivel indokolták ezt az eljárást?*

– Konkrétan nem is indokolták meg, de akkoriban a paplányok, papfeleségek sorsa ez volt. Nem taníthattak abban a helyiségben, ahol apjuk vagy férjük lelkész volt. Nálunk például a Biró tiszteletes feleségének és lányának is el kellett hagyniuk a községet. Engem az akkori Magyar Népi Szövetség javaslatára át akartak helyezni Keresztvárra, de én úgy határoztam, hogy inkább messzebb megyek, ahol senki se ismer. Így kerültem Dicsőszentmárton mellé egy faluba. Két évig tanítottam ott, nagyon megkedveltem a vidéket, s az ottani embereket. Aztán férjhez mentem s szülés előtt haza kellett jönnöm. Újszülött gyermekemmel nem engedtek többé vissza szüleim „az idegenek közé”. Másfél évig nem vállaltam állást. Ezután Felszegen és Bácsfaluban is bővültek az iskolák, felső tagozatok indultak, s így két-három helyre is hívtak tanítani. Két évet dolgoztam Felszegen, hármát Türkösen, aztán édesapám halála után végre hazajöhettem szülőfalumba.

– *A '44-es rendszerváltás után sok lelkészt ok nélkül is letartóztattak, meghurcoltak. Édesapját zaklatták-e a kommunista hatóságok?*

– Csak olyan kellemetlenségei voltak, melyek alól azt hiszem egyetlen lelkész sem volt kivétel. Például választások előtt házkutatást tartottak, mindenünket szétdobálták, pedig még ők maguk sem tudták, mit keresnek. Amikor a királyt lemondatták, édesapámat is-sok más lelkésszel együtt, letartóztatták. Akkor csak három napot tartották fogva. De pár évvel azelőtt '44 előtt, amikor megfordult a front, az oroszok hurcolták el. Már nem tudom pontosan hol volt a láger, mindenképp Brassóhoz közel. Azelőtt a szász ifjak szoktak ott nyaranta táborozni. Később aztán Brassóba hozták őket, a pojánai úton egy villában tartották őket fogva. Sokan voltak a környékről, papok, tanítók, banktisztviselők. Nem bántak velük rosszul, csupán az volt a céljuk, hogy elszigeteljék őket a családjuktól, a falu közösségtől, ne tudjanak „a rendszer ellen szervezkedni”. Édesapám mesélte, hogy csak az a pár nap viselte meg, amíg nem tudták, miért tartóztatták le, mi vár rájuk, hova fogják vinni. Én akkor nem

voltam itthon, húgomat meglátogatni mentem Sepsiszentgyörgyre, ott ért a bécsi döntés. Kökösnél lezárták a határt, nem lehetett átjönni a román részre, még vonatok s más járművek sem közlekedtek jó ideig. Különben sem lett volna tanácsos útra kelnem, hiszen mindenütt nagy kavarodás volt, a németek vonultak vissza, az oroszok meg a románok üldözték őket, mindenütt fegyverropogás hallatszott. Mire aztán hazajöttem, édesapám már itt volt Brassóban, egyszer meg is látogattam. Karácsonyra aztán haza is engedték, de voltak biza olyanok is közöttük, akiket egy évig tartottak fogva.

– *Az '56-os forradalom ürügyén bántották-e a környék papjait?*

– Az idősebbeket nem. Édesapámat, szegényt már nem is bánthatták, mert akkor már halott volt. Egyedül a krizbai tiszteletest, Máthé Jánost vitték el. Sokáig a békási vízierőműnél dolgoztatták. Jóval azelőtt, '45 tavaszán elvitték Gilich Fülöp bácsfalusi lelkészt, de neki csak annyi volt a bűne, hogy szász nemzetiségű volt. Persze tartóztattak le '56-ban négyfalusiakat is, de azok mind teológus hallgatók voltak Kolozsváron.

– *Törődött-e valaki azokban a zavaros időkben az ifjúság művelésével, szórakoztatásával?*

– Velük is csak mi, tanügyisek, értelmiségiek foglalkoztunk. A 16-20 évesekkel népszínműveket, táncokat tanítottunk be. Emlékszem, még édesanyád is szerepelt ezekben a darabokban, aztán nagyon lelkes tag volt Bartos Nusi, Nagy Pista, Jónás Bandi és még sokan mások. Ma persze már ők is közelednek a hetven felé. Előbb Csórik igazgató úr foglalkozott az ifjúsággal, majd miután elköltözött Váradra, férjem meg én vettük át a színjátszócsoporthoz az irányítást. Emlékszem nagy sikere volt A csikós-nak, a Vadrózsá-nak meg A cigány-nak. A gyerekeknek persze rövidebb jeleneteket, verseket, énekeket tanítottunk be s ezekkel léptek fel Anyák napján, évzárókon s más alkalmakkal. Amikor aztán felső tagozattal is bővültek az iskolák, Háromszékről helyeztek ide pedagógusokat, köztük Kovásznai Miklóst és feleségét, Piroskát, Bálint Ellát, Dobra Máriát és másokat. Az ő vezetésükkel aztán még jobban fellendült a tanuló ifjúság kulturális élete.

Osztálykép 1935-ből Veress Bence tanítóval

Tornaóra Csórik András tanító vezetésével-1936

MEFISZTÓ JÁTÉKSZEREI

Honvédek, foglyok és munkaszolgálatosok visszaemlékezései

Tisztek a román hadseregben (1936)

„OLYAN A HELYZET, MINT AKKOR LINZNÉL”

Valahányszor augusztus 23-át írünk, sokunknak talán még visszaremlik a nem is olyan távoli történelemből a „nagy nemzeti ünnep” csinnadrattája s a „fasiszta csizma kiüzetésé”-ről szóló végeérhetetlen szónoklatok visszhangja. A '44 utáni Románia történelemkönyvein nevelkedett generációk mit sem tudnak az igazi augusztus 23-áról s az ezt követő „diadalmas, népeket felszabadító” román hadsereg ténykedéseiről. Hiszen a „vörös” történelemkönyvek, de még a jelenlegiek sem említik, hogy a nevezetes pálfordulás után, átlépve a hegyeket, saját honfitársaikra, a magyar honvédség kötelékeiben harcoló román és magyar erdélyiekre lövöldözött. E korszakról igazi, elfogulatlan történelmet talán csak azok a ma még élő hajdani harcosok írhatnának, akiknek eleven bőrén perzselt végig a háború, de akiket a német vagy orosz gyűlölet helyett, csak a saját, de egyetlen – egyszeri életük megmentése, a megmaradás-átvészelés mindenkori ösztöne vezérelt a harctereken.

Pakucs Lázár világháborús honvédaltiszt (ma Négyfaluban élő 73 éves lakos) visszaemlékezéseit is azzal a reménnyel jegyeztem fel, hogy talán így sikerül majd ama valódi történelemkönyv egyik lapját megmenteni.

„Mivel a bécsi döntést követően Magyarország déli határát itt vonták meg Sepsiszentgyörgy közelében, nagyborosnyói születésű lévén, Szentgyörgyön kellett jelentkeznem a magyar honvédségnél. Tizennégy éves koromban soroztak be s pár nap múlva már indítottak is a frontra. Akkoriban az orosz még szövetségese volt a németnek, hiszen együtt foglalták el Lengyelországot. Aztán mit tárgyaltak, mit nem Jaltában az amerikaiakkal, azon kaptuk magunkat, hogy már az oroszok ellen is harcolni kell. Mi a németek oldalán maradtunk mindvégig, s úgy is kezelték mint Hitler katonáit. Lengyelország ostrománál épp vonultunk át egy erdőn, amikor megtámadtak a partizánok s hátulról golyót kaptam. Itt a fülem mögött fúródott be, még most

is lyuk van a koponyámon, s elől a nyakamon kijött. De valahogy átvészelttem ezt is.

Egyszer jön a hír, hogy az előrenyomult német szövetségeseket bekerítették a Don-kanyarnál. Kemény tél volt akkor egész Oroszországban, a németeknek elfogyott az élelmük, a tartalékokat szállító szerelvényekre kezét tettek az oroszok. Aki ügyesen, némi élelemmel meg tudott onnan szökni, az megmenekült, a többi elpusztult, vagy fogságba esett. Ekkor kezdődött el a német szövetségesek visszavonulása.

A románok, látva, hogy szorul a kapca, átpártoltak az oroszokhoz, akik Erdély visszaadásával kecsegtették őket. Mit tehettünk egyebet, vonultunk mi is nyugat felé. Az oroszok állandóan támadtak hátulról, a románok, hogy megtévesszenek, német felségjellel ellátott repülőgépeken cirkáltak fölöttünk. Mivel az ilyen gépek ellen nem védekeztünk, hirtelen zuhanással megközelítették alakulatunkat, aztán gépfegyverrel jól közénk pörkölték. Így haladtunk végig a lepusztított Magyarországon. A falvakat üresen találtuk, a gyárak zömét szétlőtték. De az élelem beszerzése szerencsére nem jelentett nehézséget. Egy lerombolt cukorgyárban nyers barnacukrot találtunk s abból megtöltöttem a hátizsákomat. Aztán szereztem hozzá pörkölt árpát s ezzel megvolt a mindennapi feketeleves. Némely faluban húst, szalonnát és kenyeret is találtunk. Városokon a lakosság jó szívvel fogadott bennünket. Sok védtelen civil csatlakozott hozzánk. Legtöbbjüknek szétbombázták a lakását, hozzátartozóikat leöldösték, vagy elhurcolták. Mi jól fel voltunk fegyverkezve s volt némi élelmünk is, így mindenképp védelmet biztosíthatunk számukra.

Vagy háromezer főre szaporodva értünk be Linz határába. Ekkor Horthy már német fogságban volt, mert az oroszok előrenyomulásakor el akarta rendelni Magyarországon a fegyverletétet. Helyette Hitler a nyilasokkal és vezérükkel, Szálasival szövetkezett. Osztrák földön a németek már igen ellenségesen viselkedtek velünk. Kijelentették, hogy Horthy csapataiban nem bíznak. Mindannyiunkat lefegyvereztek, aztán le is út, fel is út. Ezek után csak hazafelé, Magyarország, illetve Erdély irányába vehettük utunkat. Nem bujkáltunk többé, hiszen már nem volt igazi ellenségünk s azt sem tudtuk, ki számíthat

még szövetségesnek. Egyszer amint egy erdőben táboroztunk, előbukkant egy orosz alakulat. Tudtam oroszul, odamegyek az egyik tiszthez, egy 15-16 éves suhanchoz, jelentem kik vagyunk, aztán várom a parancsot. A suhanc elkezd szidni a magyar hadsereget, engem pedig köpködni és össze-vissza rugdosni. Hátralát az övemben volt egy pisztoly, de gondoltam, ha lelövöm, bosszúból mindannyiunkkal végeznek az oroszok. Végül a nagy lármára odajön egy idősebb tiszt és jól lehordja a suhancot, amiért fegyvertelen katonával így elbánt. Nekünk pedig ugyanazt mondta, amit a németek: menjünk amerre szemünkkel látunk. El is indultunk kelet felé, mindenütt a főúton. Egyszer csak orosz őrszemek állják el az utat és magyarazzák, hogy tovább alá van aknázva a telep. Helyette egy másik útra tereltek, azzal, hogy ott majd eljutunk a főparancsnoksághoz, ahol szabad vonulási cédulát kapunk mindannyian. Így sétáltunk be gyanútlanul a bécsújhelyi (Wien-Neustadt) orosz gyűjtőtáborba. Itt mindenünket kipakoltatták a földre terített pokrócokra, iratokat, fényképeket, jegyzeteket, zsebkést, pengét, mindent. Majd közölték, hogy ezentúl a foglyaik vagyunk. Azonosításunkra csak a nyakunkba kötött dögcédula (számmal ellátott kartonlap) szolgált. Itt tartottak jó néhány hónapig s mindenféle munkát végeztettek velünk. A német foglyok ismerték a helyet, tudták, hogy itt halad át a város csatornahálózata. Egy éjjel felfúrtak a jókora betoncsőig, mely egy patak medrébe vezetett, s azon vagy ötvenen megszöktek. Reggel az örök hajtóvadászatot rendeztek s négyet közülük megsebesítettek. A vérző foglyokat visszahurcolták a táborba, minket köréjük gyűjtöttek s megfélemlítésünkre egész nap rugdosták őket amíg kimúltak. Egyszer aztán betolatott a telepre egy marhavagonokból álló szerelvény s minket, mesterembereket rátettek, hogy javítsuk meg.

Amikor a munkával elkészültünk, mindannyiunkat bevagoníroztak, s elindultunk Magyarországra. Nyár volt, a vasfalak kegyetlenül hevítettek s mi negyvenen nyüzsögtünk egy ilyen mozgó cellában. Valahányszor megállt a szerelvény, a Vöröskereszt emberei meg a civil lakosság élelemcsomagokat hozott a foglyoknak. De nem közelíthették meg a szerelvényt. Az örök elvették a csomagokat, kirámolták az italt meg a szivarat,

aztán a többit szétszórták a töltésen. Amikor Pestre érkeztünk, egy magasrangú angol vagy amerikai tiszt jött a szerelvényünkhöz s kereste a parancsnokot. A szerelvény parancsnoka hullarészeg volt, alig állt a lábán. Az idegen tiszt szóba sem állt vele. Parancsot adott az öröknek, hogy osszák szét közöttünk az elemózsiát és hozassanak friss vizet. (Addig csak a vagonban levő hordóból ittuk a meszezett vizet.) Két pesti fogoly jelentkezett a mi vagonunkból, hogy ők ismerik a helyet, elmennek vízért. Amikor a kút közelébe értek, leütötték az őrt és megszöktek. Ezért aztán nekünk kellett lakolni. Kiderült, hogy a mi vagonunkból szökött meg a két ember és kegyetlenül végigverték rajtunk. Ezután már csak a megszokott meregetőkanálnyi levest és két szelet barna kenyeret kaptunk minden nap.

Több hetes zötykölődés után elértük a román határt, a Vaskapunál átkelve a Dunán Râmnicu-Sărat-ra vittek. Itt egy újabb orosz gyűjtőtábor volt, ahova más vidékekről is hoztak foglyokat s itt verbuválták belőlük az Oroszországba küldendő szállítmányt. Egy éjjel a visszavonuló németek rövidzárlatot idéztek elő az egész telepen. Néhány társammal elváltuk a tábort övező szögesdrótot és bevetettük magunkat a közeli kukoricásba. Így értem haza Nagyborosnyóra, majd jelentkeztem a szentgyörgyi bázisnál. Jelentettem, hogy minden iratomat elkobozták az oroszok, amire új katonakönyvet kaptam. Sajnos, ezt az egyetlen bizonyító okiratot is elvették a románok, amikor 1966-ban katonai szolgálatra hívtak be Szebenbe. Az itt kiállított új katonakönyvben csak ez utóbbi – '66 májusától októberig eltöltött szolgálat szerepel.

Most 73 évesen mondhatnám szinte olyan a helyzetem, mint Linznél a háború idején, amikor a németeknek már nem volt ránk szükségük, az oroszok pedig ellenségként kezelték bennünket. Most a román hatóságok – hajdani honvéd lévén – a Magyar Honvédelmi Minisztériumhoz, az pedig vissza a román országos levéltárhoz irányít. Frontszolgálatomról és fogságomról semmiféle bizonyító okiratot nem sikerült felkutatni. Több mint egy évnyi várakozás után a pitești-i országos levéltár nagyjából a következőket válaszolta beadványomra: kérésemet a bukaresti 02600-as katonai egységhez továbbította, hogy az a kért

iratokért a Magyar Honvédelmi Minisztériumhoz forduljon. Ami pedig teljesen fölösleges, hiszen ehhez az intézményhez három beadványt is menesztettem, s mindahányszor azt válaszolta magyar honvédelmi miniszter, hogy esetemben semmiféle bizonyító okirat nincs birtokukban. Ezek híján pedig nem hagyhatja jóvá a kárpótlás kiutalását.

De sebaj. Most már ebbe is belenyugodtam. Ha akkor Lengyelországban kibírtam azt az orvlövést, a hátralévő kevéske időt majd csak legyűröm valahogy kárpótlás nélkül is.

A POKOL ELŐSZOBÁJÁBAN

'44-ben, amikor megfordult a front, a Barcaság román területre szakadt, a négyfalusiakat a még mindig németpárti észak-erdélyiek ellen kényszerítették harcolni. Az alig harminc kilométernyire fekvő határon túl, elsőként magyar testvéreikre kellett löniük. Sok csángó legény, családos fiatalember ezt nem bírta megtenni s a kettős vád-törvénytelen határátlépés és dezertálás kockázatával átszöktek a határon és önkéntesekként jelentkeztek a honvédalakulatoknál. Sokat közülük agyonlőtték a határvonalon, de ők akkor sem emeltek fegyvert a székelyek ellen. Tomos Jánosnak 1944 nyarán sikerült átszöknie Magyarországra s bevonulnia az akkor már erősen szorongatott német-magyar hadtestbe. Az alábbiakban a visszavonulás kálváriáját és oroszöldi fogságát beszéli el.

– Bratosnyán nagy ütközet volt. A németek a jobb szárnyra szorultak s hol az orosz, hol a román támadta őket. Mire felocsúdtunk az orosz tankosok már Magyarország közepén jártak, minket, erdélyi magyarokat a két tábor közé szorítottak. Mit volt mit tenni, kezdtünk vonulni visszafelé. Vagy hat napon át menekültünk az ökrös szekereken, amíg elértük Pestet. Ott elvették tőlünk az ökröket s begyűjtöttek egy táborba. Úgy özönlöttek a visszavonuló katonák, hogy egykettőre összeállt a század. Engemet s még egy néhányat a régi alakulatunkból beosztottak öröknek egy lőszerraktárba. Egyszer csak fülünkbe jut, hogy a régi csapattársaink Budaszerdahelyen vannak.

Megtudtuk a tábori számot s gyalog el is mentünk oda. Az őrmesterünk tárt karokkal fogadott, nem is annyira minket, mint az ökröket s azt a pár juhot, amit útközben szereztünk, mert erősen ki voltak éhezve a katonák. Éppen fürösztötték és fertőtlenítették őket amikor oda értünk, mert tele voltak tetűvel és poloskával. Ez '44 októberében volt. Ott állomásoztunk '45 márciusáig, amikor jött a parancs, hogy gyorsan szedjük a sátorfánkat s vonuljunk vissza, mert jönnek az oroszok. De akkor már erősen szorongattak a szövetségesek is: angolok, amerikaiak és a többiek. Ahogy vonultunk Németország felé, egyre többen csatlakoztak hozzánk a mieinkből: magyarok s németek vegyesen. Amikor beértünk Pozsonyboldogfalva határába, hát a falu túlsó végéből kezdtek ránk tüzelni. Ott voltak már az oroszok. A parancsnokunk egy sárga autón haladt legelől s onnan ordította: Tüzelőállás! Lőjj! Vagy hárman beugrottunk egy gödörbe s elkezdtünk ágyúzni. Addig lőttünk, amíg kiveresedett az ágyú csöve. Hát amikor kinézünk a gödörből, mindenfelé csak orosz katonát lehetett látni. Előre nem lehetett menni, átugrottuk a hátunk megetti kerítést s be egy kertbe. Ott még volt egy néhány magyar katona. Két idősebb túlfelelő ki akart szökni, de azokat lelőtték. Maradtunk vagy heten. A hátizsákot ledobtam, mert nehéz volt, csak övem köré fűzött kézigránatokkal s a hátamra akasztott golyószórával maradtam. Belerúgtam a kerítésbe, az kidőlt s mi szembetaláltuk magunkat az oroszokkal. Legelől idősebbek voltak, mind a levegőbe lőttek s kiabáltak, hogy dobjuk el a fegyvert. Már be voltunk kerítve, nem volt miért rugdalózni, hát megadtuk magunkat. Első dolguk volt, hogy a puskák agyát összetörjék, aztán követelték az órákat: Dáváj csász! Akinek nem volt órája, jól megpofozták. Jöttek hátulról a fiatalabbak, feszegettek, miért nincs órád. „Mert az előtted lévő elvette” – makogtam én is oroszul amennyire tudtam. No, minket ott összefogdostak s levittek egy templom elé, ahol már sok fogoly üldögélt. A toronyból lőtték az oroszok azokat a magyarokat, akiknek sikerült elmenekülni s rohantak vissza a kocsúton. Nos, azok észrevették, honnan lőnek az oroszok s ágyúzni kezdték a tornyot. Egyszer csak lesuvadt a torony az alatta lévő foglyokra. Elfutni nem lehetett, mert lelőtték volna az oroszok. Hajszál tartotta, hogy el nem pusztultunk mind. Hát

abban a faluban összegyűjtöttek vagy kétszázötven magyart és németet. Elvezényeltek egy erdő alá s ott mindenünket elvették. Nálam ugye semmi sem volt, mert a hátizsákomat eldobtam, de a többieknél volt kötszer, kétszersült s még sok minden, amit útközben szereztek. Még a jobbacska ruháktól s lábbelinktől is megfosztottak. Aztán azt mondták, hogy ők hazavezetnek, hogy többé ne támadjanak ránk, fegyvertelenekre az orosz alakulatok. Mondtam, hogy mi kétszázötvenen voltunk, s az egész csapatot csak három kozák vezette. Nyugodtan leüthették volna őket, de mi elhittük, hogy valóban Erdély felé visznek. Hát amikor még volt vagy ötven kilométer Vácig, a lakosok már figyelmeztettek minket, hogy fegyházba visznek. De mi akkor sem mertünk megszökni. Vácon aztán betetereltek mindannyiunkat egy börtönbe. Ez '45 március-áprilisában volt s ott tartottak fogva több mint egy hónapot. Azzal hitegettek, hogy egyenruhát adnak, s visznek a németek ellen. Egy májusi napon éktelen lövöldözést hallottunk a város felől. Mi a börtönben azt hittük, hogy ismét itt van a német s szorítja vissza az orosz csapatokat. Csakhogy éppen fordítva volt: szövetségeseink kapituláltak, s az oroszok ennek örömeire díszlövéseket adtak le. Velünk pedig közölték, hogy attól a naptól kezdve orosz hadifoglyok vagyunk. Hamarosan bevagoníroztak – száz foglyot egy vagonba – s Pesten át elindultunk Erdély felé. Még itt, a derestyei állomáson is áthaladtunk s én ledobtam egy cetlit, melyben megüzentem apáméknak, merre visznek. Az öreg Csimpóka bá kapta meg s vitte el azt a cetlit apáméknak. Így értünk el Focsani-ba. Ott lefürösztöttek, s minden ezer fogolynak egyforma ruhát adtak, de a honvédegyenruháinkat is vittük magunkkal, azokat csak Oroszországban vették el tőlünk. Ismét százasával bevagoníroztak, s indultunk oroszföld felé. Ha napközben valaki leszállt vízért, annak éjjel nem volt hova feküdnie, mert száz ember csak oldalán fekvé tudott elférni egymás mellett. Kenyeret csak naponta egyet adtak tíz embernek s mindig civakodás volt miatta, mert bicskát nem adtak hozzá s nem lehetett egyenlően elosztani. Azt nem említettem, hogy útban Focsani felé rengeteg német katonát megöltek. Jött az orosz katona s akinek német egyenruhája volt, se szó se beszéd lelőtte, vagy kardjával lemészárolta. Erőst gyűlöltek őket. Így aztán a megmaradt német

katonák igyekeztek honvédegyenruhát megszerezni maguknak, hogy valahogy életben maradhassanak. Amikor megérkeztünk Ukrajnába, egy Gramatoszka nevű városba, hát már az állomáson összetalákoztunk valami szász asszonyokkal és leányokkal. Sóval rakták meg a vagonokat. Még olyan leány is volt, akit ismertem, innen Brassó mellől hurcolták el. Aztán érdekes volt, mert Gramatoszkában egy olyan lágerben szállásoltak el, melyet a németek építettek és szereltek fel emeletes ágyakkal s pár hónappal azelőtt oroszokat tartottak ott fogva. Előbb egy gyárban dolgoztam. Kellett hordani az anyagot s takarítani. Aztán a kőbányában raktuk meg a vagonokat kővel. Egyszer kivittek kapálni a kolhozba. Ott volt a legjobb, mert az ember még megehetett napközben egy-egy murkot vagy káposztát. Mivel a gyárban és a bányában nehéz munka volt, sokan kirostálódtak a foglyok közül, kellett az utánpótlás. Kijöttek egy teherautóval a mezőre s harminc-negyvenet elvittek közülünk. Mi négyen-három tatrangi ember s én-mindig együtt voltunk. Amikor jöttek a kamionokkal, mi elbújtunk, hogy ne vigyenek vissza a bányába. Egyszer aztán Kosztát s engem mégis csak elkaptak s visszavittek a gyárba. Nem telik el egy hét s hallatszik, hogy sok román hazaengedtek, mert aláírtak egy egyezményt, melynek alapján hatszáz román foglyot kell kiadniuk az oroszoknak. Volt közöttünk egy fiú, aki valamicskét tudott oroszul s elmagyarázta, hogy mi erdélyiek vagyunk s az most teljesen Romániához tartozik. Másnap már minket sem vittek el dolgozni. ABC-sorrendbe állítottak, én a T betűs leghátul. Amíg a kapuig értem mindenemet elszedték. A zubbonyom s a nadrágom majdnem új volt, s még a bakancsot is lehúzták a lábamról. Olyan rongyos salopétát dobtak utánam, hogy egy egeret nem lehetett volna megfogni benne. Bántam is én, csak már mehessek haza. Az ám, de a zubbonyom zsebében ott felejtettem az oroszul kiállított igazolványt. Szerencsére aznap lemaradtam a szerelvényről s este visszavittek vacsorázni. Hát az egyik orosz mind kiabálta: Tomos! Tomos! Én ott voltam mellette, de úgy hallgattam mint a murok. Azt hittem, hogy a nevem után ítélve (Thomas) száznak néznek s vissza akarnak küldeni a lágerbe. Egyszer aztán nagy nehezen megértettem, hogy az orosz igazolvány nélkül nem tudok hazáig jutni. Így aztán jelentkeztem, hogy az enyém az a

papír, s az orosz jól felpofozott, hogy miért nem szóltam. Amikor pár nap múlva elérkeztünk Romániába, egy állomáson volt egy nagy halom napraforgó s mi jól belaktunk belőle. Azután gyalog elindítottak Iasi felé. Mondták, aki beteg, maradjon ott, mert kamionnal viszik tovább, de nekem akkor nem volt semmi bajom. Jó pár kilométer után olyan gyomorgörccsöt kaptam, hogy fetrengtem a földön. A többiek mind áttapostak rajtam. Koszta, a társam jóval elébb volt a sorban. Mikor aztán elvonult az egész ármádia, nagy keservesen összeszedtem magam, hogy eliduljak. De merre? Soha nem jártam Moldvában. Hát látom, hogy ahol elvonultak a foglyok, nagy sávban letaposták a füvet. Elindultam hát a nyomon. Mire Vasluiba értem, Koszta már mindenütt összekeresett. Adtak egy fekete kávé s egy kenyeret, aztán betettek karanténba. Ott kellett maradjunk vagy nyolc napot s csak azután adtak volna román iratokat. Hát én ezt nem akartam kivárni. Egy éjjel átbújtam a szögesdrót alatt, meghúzódtam egy fa mögött, hogy jelezzek Kosztának is. Átbújt ő is s aztán meg sem álltunk a vaslui-i vonatállomásig. Vaktában felültünk egy személyvonatra s az elvitt Galacig. Ott át kellett szállni egy másikra, hogy eljussunk Bukarestbe, majd Ploiesti-re. De végig pénz és iratok nélkül utaztunk. Ploiesti-en aztán kiszálltunk, hogy együnk valamit. Éppen sokadalom volt. Hát amint ott kószálunk, összetalálkozunk két falumbeli leánnyal: Gyurka Rózával és Sánek Ilonkával. Tőlük kaptunk először hírt az otthoniakról. Ploiesti-ről aztán pár óra múlva hazaérkeztünk.

„MUNKASZOLGÁLATOS VOLTAM OROSZORSZÁGBAN”

1995 áprilisa a holokausztt szomorú évfordulója volt. Földünk a fasiszta megszállottak halálra kínzott áldozataira emlékezett. De az azóta eltelt öt évtized visszapillantó tükrében már látni, hogy a második világhégből győztesen kikerült vörös hatalom sem volt emberségesebb a fasisztáknál. Alig fél évvel Románia „felszabadulása” után, a szász nemzetiségű lakosokat tömegesen hurcolták el munkaszolgálatra. A négyfalusi Papp Katharina 1995-ben lejegyzett visszaemlékezése hű képet fest a háború után más népek verejtékén újjáépülő Oroszország munkatáborairól.

- '45 januárjában egy fegyveres orosz katona és egy román tolmács járta végig szülőfalumat, a Brassó melletti Keresztényfalvát. Akkoriban ott pár román család lakott, a többiek mind szászok voltunk. Minden 19-35 év közötti szászt felültettek egy dubába és bevitték Brassóba. Ott volt a nagy gyűjtőtábor. Amikor egy szerelvényre való ember összegyűlt, indították Oroszországba. Én akkor tífuszos voltam, csak apámat, bátyámat és nővéremet vitték el. De két hét múlva ismét visszatértek a faluba s akkor már engem is felültettek a dubába. Tizennégy napig mentünk egy marhavagonban. Ahol megálltunk, ott bedobtak nekünk egy-egy darab kegyeret, miegymást. Stalinovban (?) aztán leszállítottak és csoportokra osztottak, mindenkit a mestersége szerint. Én még mindig beteg voltam, beutaltak a stalinovi kórházba, s csak hat hónap múlva mehettem dolgozni. Előbb a konyhára osztottak be, de ott a szagok miatt mindegyre lettem rosszul. Másfél hónap múlva elvittek Niconorra (?) a szénbányába. Ott együtt dolgoztunk az orosz munkásokkal. Ők fejtették a szenet, mi lapátoltuk be a csillékbe. A kantinban is együtt ettünk velük. Csak annyi volt a különbség, hogy ők kaptak valamicske pénzt is. A megszokott étel vízben főtt rizs és káposztalé volt. Húst, tojást, ilyesmit nem láttunk. Nagy szegénység volt mindenütt, az oroszoknak sem volt mit enniük. Nehezen bírtuk három váltásban a bányamunkát. Sokan ott lenn a bányában összeestek, aztán az ilyenek voltak az elsők, akiket hazaküldtek. Öt év múlva a csapatunkban levő kőművesek nagyjából már felépítették a várost. Apránként kezdtek hazaengedni. Volt, aki egyenesen Németországba ment, volt, aki ott helyben letelepedett, családot alapított. Én hazajöttem.

- *Kapott-e igazolást arról, hogy munkaszolgálatos volt Oroszországban?*

- Igen, az oroszok leadták a foglyok listáit a román hatóságoknak. Mi levélben kértük az igazolvány kiállítását. Azzal mentünk most, '90 után a Német Demokratikus Fórumhoz. A Fórum elküldte iratainkat Németországba, az ottaniak kiutaltak egy életjáradékot vagy kárpótlást, nem is tudom, hogy nevezik. Elég az hozzá, hogy ők márkában küldik, mi pedig lejben vesszük át a postástól. Havi 63000 lej (?).

Román útlevél 1935-ből

Román alakulat 1943-ból

AZ ÁLLAM HÉTMÉRFÖLDES CSIZMÁJA ALATT

Hajdani gyártulajdonosok és kulák
deportáltak története

A Köpe-féle fűrészgyár mai romjai

AZ ÁLLAM HÉTMÉRFÖLDES CSIZMÁJA ALATT

A háború előtti négyfalusiakat így sorolta be a társadalmi hierarchia: gyárosok, malom- és gyapjúfonoda-tulajdonosok, posztóványolók, nagygazdák (arató- vagy cséplőgép-tulajdonosok), kőművesek, fuvarosok és egyszerű földművesek. Mivel azonban gyár csak egy volt a négy csángó faluban, a ranglétra legtetejére annak tulajdonosa, id. Köpe András és öt fia került. De hogy ez mennyire nem jelentette a sokat szajkózott könnyelmű „burzsoá” életet, tanú rá a család „utolsó mohikánja”, a 90 éves Köpe János. A körképbe ágyazott családi krónikát a gyár alapításától kezdi, melynél 16 éves suhancként ő maga is bábáskodott. A beszélgetés 1997 májusában hangzott el, röviddel ezután Köpe János elhunyt.

– A csernátfalusi fűrészgyárat apám, Köpe András és mi, az öt fiú alapítottuk 1923-ban. '25-ben leégett, de aztán hamar újjáépítettük. Előbb harmincas, majd huszonnégyes gáttal dolgoztunk. Volt két cirkulánk és egy gyalugépünk, ezekkel indult be a gyár. Kezdetben csak 12 emberünk volt, de '48-ig, az államosításig 32-re szaporodott a számuk. Mi, az öt fiú vágtuk, és fogatainkkal hordtuk le a rönköt. A fa persze nem a mi erdeinkből származott, hanem árverezés útján jutottunk hozzá, a községi erdőkből. Idővel aztán már nem bírtuk öten végezni a fuvarozást, mert ugye a gyár egyre bővült, s akkor négyfalusi fuvarosokat szerződtünk. Volt egy állandó alkalmazottunk, Gyurka István bácsi, ő hordta saját fogatán a készárut a derestyei vonatállomásra. A környékbeli megrendelők – asztalosok és magánszemélyek – általában saját szekereiken szállították el a kért anyagot. Volt, amikor tőlünk vásárolták meg, de volt, amikor ők hozták a rönköt, mi csak a kivágást végeztük. Aztán amikor elkezdtek a nagybani szállítást a băicoi-i kőolajkutakhoz, onnan küldtek nagy remorkás autókat, s azokkal szállították el az anyagot.

A bécsi döntés után, amikor Kökösnél megvonták a határt, jött a rendelet, hogy egyetlen gyár sem maradhat magyar cégjelzés alatt. Ideküldtek egy Ilie Dobrescu nevezetű román embert (valahol Észak-Erdélyben rúghatták ki az állásából), s az ő neve alatt működött tovább a gyár egészen az államosításig. Persze, ő be sem tette a lábát a gyárba, továbbra is úgy ment minden, mint addig.

– *1948-ban egyetlen nap alatt államosították a gyárat. Maradt-e erről valami írásos dokumentum, készítettek-e leltárt az elkobozott javakról?*

– Persze, hogy készítettek. Ott maradt Ibikénél, a sógornőmnél, mert akkor Sándorunk volt a kasszás. Én az államosítás napján éppen Bukarestben jártam tárgyalni felvásárlóinkkal; mire hazajöttem, már minden át volt adva. Jött az igazgató (a brassói feldolgozó vállalat vezetője), és még két pártember. Leszigilálták a kasszát és a brassói bankban a betétünket. Ott, a Banca Românească-ban 1 320 000 lejünk, a kasszában pedig 526 000 lejünk volt. Elvették a teherautónkat, a személygépkocsinkat, az egész fűrészarut, vagy 530 köbmétert: megvan ott minden a jegyzőkönyvben, el kell kérni Ibikétől. Mondom, még egy ceruzát sem hagytak.

Testvéreimet mind menesztették a gyárból, egyedül engem tartottak meg, mint szimpla alkalmazottat. De a gyárat továbbra is én vezettem, mert az új emberek nem értettek semmihez. Minden úgy történt, ahogy én mondtam. Ha munkás kellett, elég volt, hogy én kezeskedjek érte, már fel volt véve. Akkor került a gyárhoz Szóts Jancsi, Farkas Gyula, Cergău Nicu s még sokan mások. Egy évig azonban szemmel tartott a kinevezett igazgató, nehogy valami „népellenes” összeesküvést szervezzek. Aztán egy év múlva még el is mesélte nekem a nyomozást.

– *Családjukból csak kettejüket deportálták az '52-es „hullámmal”. Hogyan történt a kilakoltatás?*

– Épp gyűlésen voltunk Brassóban. Rámtukmálták, hogy tartsam a piros zászlót, mert volt egy román, egy szász, s kellett egy magyar zászlóvivő is. Egész nap vittek szerte a városban felvonulni, még jól meg is ebédeltünk egy vendéglőben. Ez volt május elsején. Rá két napra jön a felszólítás, hogy azonnal hagyjam el a lakhelyemet, egyszóval deportáltak. A négyfalusi

párttitkár épp nálam lakott kvártélyban (a nevét nem említem, mert hosszúfalusi csángó ember), bemegyek hozzá, s mondom neki: *Te, János, hát épp engemet kaptatok meg?* Azt válaszolta, hogy vigyázzak, hogy beszélek, mert még ennél rosszabbul is járhatok. Ha elmegyek az első hullámmal, azt vihetek magammal, amit akarok, s a helységek közt is válogathatok (faluhelyet vagy nagyvárost, ahol nem tudtak volna szemmel tartani, nem választhattunk). Ha a második hullámmal költözködök, csak ötvenkilós csomagot vihetek magammal, a harmadik szériában rajtaütnek az emberen, éjnek idején emelik fel egy szál ruhában, semmit sem vihet magával.

Így aztán jónak láttuk, hogy minél hamarabb szedjük a sátorfánkat. Kézdivásárhelyre mentünk. Sipos Ödinek volt egy teherautója, s arra raktuk fel a bútort, miegymást. Volt egy Farkas nevezetű nagy kommunista, még ő is segédkezett a rakodásnál. Három és fél évig voltam deportálva Kézdivásárhelyre feleségemmel. Első évben nagyon rosszul bántak velünk. Azt mondták, hogy még kutyaólat sem érdemelünk. Minden hónapban kétszer – elsején és tizenötödikén – kellett jelentkezni a milícián, mert félték, hogy nehogy kereket oldjunk. Egy év után aztán megengedték, hogy a deportáltak is vállalhassanak munkát. Elmentem Hankó Pistához, ő akkor valami vezető állásban volt a helyi fűrészgyárban. Ő ment el a párthoz, és beszélt az érdekeimben. Egy évig azonban csak fizikai munkát végezhettem. Faanyagot raktunk a vagonokba. Aztán felvettek az átvevőrészteljesre. Én tartottam nyilván a gyárba érkező nyersanyagot és tűzifát. Mielőtt eljöttem volna a gyárból, én voltam a fő transzportos, irányítottam az egész szállítást, a traktoristák és a sofőrök munkáját. Jó fizetést kaptam, még prímára is kiírtak mindig. Volt Marosvásárhelyen egy nagygyűlés, amin a csíkszeredai fakitermelő vállalat minden fiókjának képviseltetnie kellett magát. Akkor Kézdivásárhelyről engem küldtek el a gyűlésre. Ha tőlem függött volna, el sem jövök a gyártól, de a feleségem éjjel-nappal sírt, hogy haza akar jönni. A vállalat ingyen adott két kamiont, feltettük a cókókat, s hazajöttünk. Itthon apósomék már vártak a két kimeszelt szobával, mert az én házamat időközben elvették. Ott volt az épület Csernátfalva központjában, ahol most a mozi. Amikor

hazajöttem, egy Cerică nevű finánc lakott benne, az nagy nehezen kiköltözött, de betelepítettek helyébe egy Nagy nevezetű őrmestert. Engem egyre győzködtek, hogy adjam el a házat és a telket (kitartott a főútig, ahol a vendéglő van). Mellette volt a katolikus egyház birtoka, azt is elvették. Amikor végre beadtam a derekamat, és kifizették érte a potom 40 000 lejt, úgy írták be az iratokba, hogy az egész államosítva van. Akkor jöttem rá, hogy tulajdonképpen nem adásvevérsről van szó, hanem kelepcebe csaltak, és kiragadták kezemből a házamat. Bementem Brassóba Mosorához, a párttitkárhoz, s elpanaszoltam, milyen ocsmány trükkel vették el a házat és a telket. Ő aztán csinált, amit csinált, a lakóházat visszakaptam, csak a mostani moziépületet államosították. Ha úgy alakul a törvénykezés, lehet, azt a részt még visszakapom, mert minden iratom megvan róla.

– *Hazajövedele után kapott-e állást?*

– Én még másnap munkába álltam, mert Veres András, aki akkoriban fiókfőnök volt az IFET-nél, amikor behajtott az udvarra a kamion, ő már ott termett. Hívott, hogy dolgozzak az ő szektorában. Felvettek erdőkitermelő felelősnek az Ördög völgyében. Rengeteget dolgoztunk. Kanálisokat, munkásszállásokat kellett építeni, s közben vágtuk és húztuk a fát, hogy menjen a termelés. 1970-ig dolgoztam az IFET-nél, onnan mentem nyugdíjba.

DEPORTÁLTAK VOLTUNK SZÉKELYFÖLDÖN

Államosítás címen nemcsak fűrészgyárától s a benne levő ingóságától fosztották meg a négyfalusi Köpe családot, hanem saját házukból is kilakoltatták őket. Máig ismeretlen okokból azonban az öt fivér közül csak kettőt – Andrást és Jánost – köteleztek elhagyni szülőföldjüket, s ők évekig kényszerlakhelyen sínylődtek. A néhány, sebtében összepakolt holmival útra tett családokkal később egyáltalán nem törődött a „népi hatalom”, ha csak azt nem számítjuk, hogy még székelyföldi száműzetésükben is hetente hívták őket a milíciára.

- Azt mondták, hogy három nap alatt csomagoljunk össze mindent, amit el tudunk vinni, s hagyjuk el házunkat – emlékszik vissza a meghurcoltatás éveire Köpe András özvegye, a ma nyolcvanas éveit taposó Annus néni. – Ez 1952. május 3-án volt. Akkor még élt Balabán bácsi, az ügyvéd, s a férjem elment hozzá tanácsot kérni. Azt mondta az öreg, válasszuk Székelyudvarhelyet, mert a helységek is ki voltak jelölve, nem lehetett akárhova menni, s költözzünk el minél hamarabb. Mi már a második vagy a harmadik menethez tartoztunk, az előttünk levőket Sepsiszentgyörgyre és Kézdivásárhelyre küldték. Azért kellett olyan hamar kiüríteni a lakást, hogy lakókat tudjanak beletenni. Persze nem tudtunk mindent magunkkal vinni, a holmi legnagyobb részét itt, a szomszédoknál helyeztük el. Még nagyanyád, Borcsa bácsi, Gyurka Sára néniék segítettek a ptyókát is eladni. Így aztán három nap múlva már útra készen voltunk, minden szobában csak az égőket hagytuk, ahogy azt megparancsolták. Akkoriban a férjem már dolgozott egy brassói építkezési vállalatnál s annak a főnökét telepítették be ide, az egyik szobánkba. Furcsa, de épp ez az ember segített nekünk a hurcolkodásban. Rendelkezésünkre bocsátotta a vállalat kamionját, s azzal hordtuk el a holminkat. Lett is ebből aztán elég kellemetlensége, mert ráfogták, hogy segített a nép ellenségeinek. Úgy emlékszem, hogy csak a hálósobabútort s a konyhaszekrényt tudtuk elvinni, s persze a legszükségesebb használati tárgyakat. Már nem emlékszem, hogyan kerekedtünk fel, de azt tudom, hogy hajnalra érkeztünk Udvarhely központjába. A férjem főnöke küldött velünk egy környékbeli embert is, akinek Udvarhelyen rokonsága volt, hogy segítsen nekünk az elhelyezkedésben. Nos, az el is vitt minket egy családhoz. Ott megreggeliztettek minket, aztán férjem s a nagyobbik fiam, Bandi, el is indultak valami albérlet után nézni. Azt nem mondtam, hogy Sanyi, a kisebbik fiam otthon maradt anyáméknál, mert a brassói Katolikus Főgimnáziumba járt, s nem akartuk, hogy félbeszakítsa tanulmányait. Be is járták a férjemék az egész várost, de sehol sem fogadtak deportáltakat. Egyszer találkoztak egy idős asszonnyal, aki hallván, hogy magyarul beszélnek, megkérdezte, mi járatban vannak. Elmondták, hogy brassói deportáltak, mire ő elvezette egy városszéli házhoz. Ott

lakott a lánya meg a veje, akiknek épp volt egy üres szobájuk. A házigazda azt mondta, hogy segít rajtunk, mert magyar emberek vagyunk. A holmink már le volt rakva Fülöp Lajos bácsihoz, mert a sofőr vissza kellett, hogy vigye az autót. Az öreg aztán vállalkozott, hogy ökrös fogatával elszállítja a cókánkunkat az új lakásunkra.

– Hát elég szűkösen voltunk az egy szobában. Kályha nem volt, s május elején biza elég hideg volt Udvarhelyen. Férjemet csakhamar alkalmazták egy fűrésztelepen. Rönközött az odaválós munkásokkal a placcon. Mesélte, hogy volt egy Osváth Jóska nevű munkás, aki mikor meglátta a kezeit, azt mondta, hogy ő nem dolgozik urakkal egy helyen. A férjem azt válaszolta: ne izgassa magát, mert a hozzá hasonló urak bármikor tudnak úgy dolgozni, mint Osváth Jóska s a társai. Aztán amikor látta a székely ember, hogy valóban ég a munka a keze alatt, nem akadékoskodott tovább s később barátok lettek. Csakhamar a fiamat is alkalmazták a vasútnál. Nekifogtak ugyanis egy Udvarhelyt Csíkkal összekötő vonal megépítésének. De egy hegyet is át kellett fúrni, s aztán azért vagy más okból, de abbamaradtak a munkálatok. Végül Bandit a kórháznál alkalmazták, s ő ott is maradt Udvarhelyen, nem jött velünk haza. Egyébként minden héten kellett jelentkezni a milícián, hogy lássák, nem szöktünk-e el valamerre. Nagy későre aztán értesítettek, hogy hazamehetünk. Előbb csak a férjem jött el körülnézni. Hát látja, hogy az egész házat lakók foglalják. Az első szobában egy hírhedt kommunista pribék lakott. Vagy két hét múlva, miután férjem megérkezett, a hátsó szoba lakói elmentek. Így aztán hazaköltözhattünk holmistól. Az a kommunista besúgó rengeteget zaklatott bennünket. A Metrom alkalmazottja volt, de nem szeretett dolgozni, s mindig otthon ült: szimatolt utánunk. Állandóan jelentgetett a milícián, szinte hetente hívtak mindenféle ürüggyel, s még házkutatást is rendeztek. Egyszer aztán a mellettünk levő lakó elment, s a férjem vágott egy átjárót, hogy használhassuk azt a szobát is. A pribék abban sántikált, hogy oda egy hitvány erkölcsű fehérnépet tegyen be. Így aztán mikor megtudta, hogy mi már használjuk azt a szobát, nagy cirkuszt csapott. Mindenkinek azt mondta, hogy az övé a

ház, s még a kertbe sem engedett be minket. Amikor megtudtuk, hogy el akarja hozni a nő holmiját, én lakatot tettem a kapura. Akkor aztán hívta újból a milicistákat, de azok nem merték leverni a lakatot. Nekünk a szomszédok is pártunkra álltak, mind idesereglettek, hogy ne engedjék beköltözni a lakót. Hát nem újból feljelentett, hogy mi revolúciót szerveztünk a szegény nép fia ellen? Ezért aztán alaposan megbírságoltak. Máskor aztán addig jelentgetett minden ocsmánysággal, hogy a férjemet kidobatta a munkahelyéről. Hát mondom, rengeteget szenvedtünk, amíg meg tudtunk szabadulni tőle. Aztán apránként visszafoglaltuk az egész lakásunkat, s többet nem zaklatott senki.

Köpe András 1927-ben épített családi háza Csernátfaluban (mai felvétel)

AMIKOR KIHÚZTÁK TALPUNK ALÓL A FÖLDET

Négyfalu kollektivizálásáról szóló történetek

Szénagyűjtés utáni pihenő -1936

ÉHBÉRÉRT A KÖZÖSBEN

– Miután mindenünket elvették, be kellett állni s dolgozni a kollektívbe, mert más megélhetés nem volt – *mesélte 1998-ban Peltán Anna csernátfalusi özvegyasszony, aki a szovjet mintára berendezett gazdaságban dolgozott kései nyugdíjazásáig.*

– Mentem hát férjestől a mezőre. Csakhogy Pistának, az uramnak, miután elvették a szép pár lovát, nem akartak igásállatot adni, amivel dolgozzék a kollektívben. Felmegyek az irodára (akkor itt volt a központban, ahol most a CEC van) s mondom az elnöknek: Elnök elvtárs, hogy akarja, hogy dolgozzék az az ember, ha nem adnak neki lovat? Amire ő rávágja: Magának van hol dolgozzon? Na, akkor menjen s végezze a dolgát. Úgy elfogott a sírás, hogy alig tudtam kijönni az irodából. Úgy jöttem lefelé Vásár utcán, mintha puskából lőttek volna ki, még kenyérért sem mentem bé az üzletbe. Otthon mondom az uramnak: Te Pista, ha még egy órát is dolgozol a kollektívnek, akkor én hagyom ott a munkát s beállok gyári munkásnak. (Az uram azelőtt jó ideig Köpééknél dolgozott a fűrészgyárban.) Hát nem is ment többet arrafelé. Vagy két hetet otthon ült s hát jön egyszer a gyár gáteristája. Aszongya: Pista bácsi, már legyen elég ebből a sztrájkból s jöjjön vissza a gyárba. Maga eddig is gyári munkás volt, nem földműves, s aztán próbálja valaki piszkálni mert a capennel [*rönkölő szerszám – rip. megj.*]megyek neki. Jóvágású fiatalember volt a gáterista, később bekerült Brassóba, a központhoz, de ahányszor kiküldték a fűrészgyárba, mindig felkeresett minket... No, így aztán megszabadult az uram a kollektívtől.

– *Hogy indult be a mezei munka az új körülmények között?*

- Két szektor létesült e legelején: a zöldséges és a nagymező. Csakhogy nem mehetett mindenki oda ahova akart, ott is „pofára” válogatták ki a jónépet. Az elnök s a többi fejes diktálta, hogy ki hova menjen. Engem a zöldségesbe osztottak be, a türkösi határba, de nem akartam ott dolgozni. Nem szerettem pipiskelni a burjánokat az apró palánták között, pedig ezt a munkát jobban fizették. (No, de aztán jóllaktam én a cukorrépa kapálással, mert az sem volt különb...) Ráadásul a többi asszony, innen a szomszédból, Káplár Sára néni, Tomosné, Fazikas Anna, Andir Rózsa nénid, mind, hogy mért nem akarok velük menni a nagymezőbe. Addig-addig, hogy átmentem a nagymezőskökhöz. Ott felosztottak négy csoportra, aztán összezsúptak a türkösiakkal s lett csak két csoport. Így aztán nem volt pardon, s az egész nagy határt kellett járni, ahol épp a legsürgősebb volt a munka. Reggel csak kiadták az ordint: no, ma a Triázshoz kell menni, más napokon a türkösi vagy a csernátfalusi részre... Aztán nyáron fel a hegyekre, szénát csinálni.

- *Hogy fizették a mezei munkát akkoriban?*

- A kezdet kezdetén huszonhat lejt fizettek napjára, de mindig szürkületig dolgoztunk. Abból aztán húztak valamiféle taksát az építkezésekre. Mert ugye istállókat, irodákat, mérlegházakat kellett építeni. A bérünket csak egyszer egy hónapban adták ki. De volt biza fizetetlen munka is elég. Akkor úgy mondták: közmunka. Az öregek három napot, a fiatalabbak hatot kellett, hogy ledolgozzanak havonta.

- *90 után, amikor az istállókat és a többi épületet elárverezték, kaptak-e valamit a pénzből?*

- Nem tudom, abból kaptunk-e vagy más pénzekből, de amikor feloszlatták a kollektívet, minden tag kapott egy pár ezer lejt. Én, ha jól emlékszem, nyolcezer kilencszáz lejt kaptam (akkori pénzben), azt mondták, hogy egyféle kárpótlás az a pénz. De a teheneket már meg kellett fizetni.

FÖLD ÉS KÖNNY

Négyfalu határához viszonylag kevés és nehezen művelhető szántóföld tartozott s a kaszálók zöme is inkább a „begyen” azaz a meredek lejtőkön, hegytetőkön voltak, ahonnan rudakon kellett lehozni a szénát az „aljba”. Nem is találtak a kollektivizáláskor igazi „mósiert”, vagyis nagybirtokost, csak amolyan felkent kulákokat, akik hol egy cséplőgép, hol pedig vetőgép vagy kisméretű teherautó miatt kerültek a fekete listára. A kavicsos föld kínálta silány megélhetés miatt a férfiak zöme már '44 előtt is más vidékeken próbálta kőművességgel, fuvarozással vagy árucserével kiegészíteni a család jövedelmét. Így a '61-ben házról házra járó „lemurilók” (győzködő agitátorok) inkább csak az asszonynépséggel vesződtek. Őket aztán a sok győzködéssel és a különféle fenyegetésekkel előbb-utóbb sikerült megtörniük s rábírták őket a beleegyező aláírásra. De a közösbe való munkára már keveset lehetett kényszeríteni, sőt az asszonyok közül is csak az lett „kollektivista”, akinek semmi úton-módon nem sikerült gyárban elhelyezkednie vagy már túl idős volt hozzá. Kollektivizáláskor 4-5 éves lehettem, de még ma is fülemben cseng egy-egy igen gyakran elhangzott mondatfoszlány: „Fuss, zárd be a kaput, mert mindjárt itt a lemuriló!” vagy: „Ha még sokat jön ez a tikelősz, a seprűvel verem ki az udvarról”. 65 évesen, amikor 1995-ben a kérésemre a riportofon előtt kellett visszaemlékeznie arra az „átkozott évre”, édesanyám arcára ismét kiült a gyötrelmem.

– Akkoriban apád mindig el volt menve hazulról. Hol Predeálon, hol itt a székely falvakban kőműveskedtek, attól függően, hogy hol kaptak munkát. Ha csak valahol itt a közelben voltak, szombatoként hazajött, de biza volt, amikor két-három hétig a szinit sem láttam. Ti már mind a hárman megvoltatok, s ezen kívül disznó, tehén s a két ló, mind az én nyakamon. Aztán járjál ültetni, kapálni, szénát csinálni, mert apád csak a nagy munkálatoknál ült itthon: tavasszal amíg mindent elvetettünk, elültettünk s ősszel a betakarításkor még egy-két hetet.

Ráadásul, amikor egybekeltünk, megvettünk a falu végén egy irtó rozoga házat, csak azért, hogy legyen tőzsomszédok anyósomékkal. Abban csak egy szobánk és egy kamaránk volt, mert az első szobába a szfát betett egy özvegyasszonyt. Annak volt kilenc gyermeke, köztük olyanok is, akik már gyárban dolgoztak. Aztán képzelheted milyen kalamajka volt ott, amikor tízen egy szobában laktak s a mi szobánkon jártak át, mert az első szobának nem volt ajtója az udvar felől. Szóval ilyen volt a helyzetünk, amikor '61-ben elkezdtek lemurilni a népet. Ha lehetett, már reggel nyolckor beállított a két román ember, jöttek utánam még a pajtába is, ha ott volt dolgom s egyfolytában rágták az agyam, hogy írjak alá. Én nem és nem. Mindig azt mondtam, hogy a lovak az uraméi, a szerszámok ugyanvalóst s én nem adhatom oda azt, ami nem az enyém. Aztán apádot kereshették, mert ő éjjel jött s éjjel ment, soha senki nem látta itthon. Egyszer emlékszem, éppen főztem abban az egyetlen szobánkban (mert ott volt a konyha is s a háló is). A lemuriló ült az asztal mellett s mondta feszt a magáét. Bandi, az öcséd lehetett vagy 2-3 éves, ott játszadozott az asztal alatt. Aztán a nagy dumába bele is aludt. Hát amikor szedi az ember a sátorfáját, hogy menjen, keressük a bászokáját (micisapka), sehol sincs. Végül a gyermek kezében kaptuk meg, de egy nagy lyuk volt a közepében. Addig-addig csavarta azt a kicsi műtyürt a tetejéről, amíg leszakadt. Úgy, hogy még a lemuriló is kacagott, amikor a lyukas sapkát feltette a fejére.

Egyszer aztán jön a kollektív elnök s még két ipse, hogy írják fel a „vagyon”. Hát csak eltátják a szájikot, amikor meglátják a két lovat. Az egyiket Pujunak, a másikat Csillagnak hívták, mert volt egy fehér folt a homlokán. Szép kövér, fényes szőrű állatok voltak, mert ott ettek egész nap a pajtában, senki sem dolgoztatta őket. Látom az elnökék összesúgnak s kacagnak a hátam megett. Aztán rámparancsoltak, írjam alá a listát. Rajta volt minden, amit elől-hátul kaptak, le az utolsó késevasig. Én már meguntam a sok szekírozást, s aztán egy kicsit meg is szeppentem, amikor úgy reám kiabáltak. Aláírtam. Hát jön egyszer haza apád s mondom neki, né felírtak lovat, takarmányt, szerszámot, mindent s fel kell, hogy vigyem őket Lászlóékhoz.

Akkoriban Csernátfaluban egy László nevű ember udvarába kellett mindent behordani, másokat egyebüvé küldték... Erre apád azt mondja, márpedig az ő lovait nem fogja hajtani egy kommunista seggnyaló sem. Hajnalban befogta a lovakat s meg sem állt Alsócsernátonig. Ott éppen sokadalom volt, s a két feketét jó pénzért eladta. Helyettük vett két olyan sánta és vén gebét, hogy alig tudták hazahúzni a szekeret... Másnap felrakok mindent a szekérre a lista szerint s felviszem Lászlóékhoz. Hát az elnök s a két ipse ott van. Amikor meglátják a gebéket, csak összenéznek s az elnök azt mondja: „Ezek nem a Tomos Misu lovai.” Mire én leszökök az ülésről, a gyeplőt feldobom a lovak hátára s azt mondom: „Elnök elvtárs, ajándék lónak nem nézik a fogát”. S még alá is írtam vele a listát, hogy mindent átvett tőlem. De a kollektívban még egy órát sem dolgoztam. A fűrészgyár közel volt, kellett oda is a munkás s egy-két napalatt elintéztam, hogy felvegyenek. Mi asszonyok zöldséges ládákat és traktoralkatrészek csomagolására való ládákat kellett, hogy csináljunk. Elég sokan voltunk akkor újak a ládagyárban: Bencéné, akit feltettek a kuláklistára, mert luxosautójik volt, Siposné, a boltosnak a felesége, Papp Tréni, a szász asszonyka, aki orosz fogságból szabadult, Hatházy Margitka, leánynevén Ponyecky, akinek a szülei szintén kereskedőemberek voltak. A régi munkásnők szegényebb sorsú asszonyok voltak, akiknek nem lévén földjük, már leánykorukban beálltak dolgozni a gyárba. Hát ezek állandóan martak minket, azt hitték, hogy elesszük előlük a kenyeret. Egész nap csúfoltak velünk, hogy na a burzsuj nagyságák is rászorultak a kalapács nyelére. Emlékszem egyszer, hogy csúfot üzzenek belőlünk, felmásztattak a hála tetejéig, hogy pucoljuk meg a poros, füstös ablakokat, melyek talán még a gyár felépítése óta nem voltak megtakarítva. Egyszer aztán jön a parancs, hogy azok, akik földet adtak be a kollektívba, nem mehetnek többet munkába, amíg nem hoznak igazolást, hogy két hetet dolgoztak ingyen a mezőn. El is megyek másnap jelentkezni az elnöknél. Azt mondja, menjek ehhez s ehhez a csoportfelelőshöz. Épp pityókaszedés volt. A csoportfelelős tudta, hogy én elvégeztem két osztályt Brassóban a katolikus zárdában (akkoriban még a fűrészgyár igazgatójának is csak hét osztálya volt), hát odatett parcellázni. Felmérgelődik

Édesanyám családja 1938-ban

erre az egyik szomszédasszonyom (Isten nyugtassa, mert már meghalt) és elkezd sipítózni, hogy neki osztán ne osztogassa a munkát egy kulák se. (Pedig sem én, sem apámék nem voltunk kulákok). Úgy elszégyelltem magam, hogy otthagytam csapat-papot s hazajöttem. Szépen leültem otthon a két hetet, s aztán elmentem Török Gyula bácsihoz, aki apámnak jó barátja volt. Az akkoriban brigádos volt a hosszúfalusi részen. Ki is állította a bizonyító papírt s azzal mehettem vissza a gyárba. De azután sem hagytak békén. Állandóan biztatták az igazgatót, hogy ne fogadjon be a gyárba, s aztán bontsa fel a munkaszerződésemet, mert hiányoztam. Egyszer aztán, amikor már a kapunál feltartóztattak, elhatároztam, hogy ezt nem tűröm tovább. Megérdeklődtem, hol van a fakitermelő vállalat központja, a csernátfalusi gyár annak egyik részlege volt, s elmentem a vezérigazgatóhoz kihallgatásra. Ott elpanaszoltam, mennyit zaklatnak, megmutattam a két középiskolai osztályról szóló

igazolványomat, s elpanaszoltam, hogy a mezei munkából nem tudom felnevelni három apró gyermekemet. A vezérigazgató rögtön vette a telefont s engem kiküldött az irodából. Hogy mit beszélt, mit nem a fűrészgár igazgatójával, elég az hozzá, hogy amíg én Brassóból hazaértem, háromszor keresett a kapus. Mondták a szomszédok, hogy azonnal menjek munkába. Na, nekem azután senki annyit nem mondott, hogy menj odább.

Aztán a következő évben édesapáddal megtörtént a baleset, egyedül kellett eltartanom a családot. Biza, kijutott nekem is a balsorsból s a gürcölésből, de amit a sors adott, el kellett viselni.

*

Apámnak nem sikerült elbeszélnie a baleset történetét, pedig többször is belefogott, kezében szorongatva a riportfont. De megcsonkított lábára pillantva elfutotta szemét a könny s egyre csak azt hajtogatta: „Megvert engem az Isten, csak azt nem tudom, mit vétettem olyan nagyot”. Harmincnégy éves fiatalember volt, amikor kézhez kapta traktorhajtási jogosítványát. Ő is a fakitermelő vállalat alkalmazottjaként dolgozott, traktorral húzatta a rönköt a kitermelőhelytől az útig, ahonnan aztán elszállították a kamionok. A baleset napján hiányzott a segédje. Bár a szabályzat tiltotta, hogy a traktorista egyedül dolgozzék az erdőn, a főnöke nem akart embert adni melléje. A parancs így szólt: vagy elmegy egyedül dolgozni, vagy aznap hiányzóként szerepel. Apám nagy családjára, meg az alacsony napi bérre gondolt, s nem mert ujjat húzni a főnökkel. Mire jól megvirradt, már kint volt az erdőn. Hol a fülkéből kellett irányítani a rönkhúzó kábelt, hol a földön kellett lenni, hogy az ág-bogban fennakadt huzalt kiszabadítsa. Aztán egyszer belelépett egy hurokba, s mire észbe kapott, már lábától fogva levegőbe rántotta a huzal s vontatta felfele a hengerre. Segítségért hiába kiáltott, senki sem volt a közelben, aki megállíthatta volna a motort. A dróthuzal végül csizmástól levágta térden alól a lábát. Apám talán abban a pillanatban fel sem tudta fogni, hogy egy pillanatnyi figyelmetlenség egész

életére félszeggé tette s úgy számította, hogy a kórházban majd összekötik azokat az ereket a vágás mentén. Hóna alá vette a levágott végtagot s hason kikúszott a nagy hóban egészen az útig. Olyan hideg volt, hogy jóformán nem is folyt vér a vágás mentén. Csak akkor kezdett szivárogni, amikor végre a rakodni érkező első rönkös autó sofőrje beültette a fülkébe.

A szerencsétlenséget „az áldozat saját hibájából megtörtént baleset” címen könyvelték el, ugyanis a főnök azt állította, hogy apám az ő tudta nélkül hagyta el a traktorállomást. A többi traktorista nem mert apám mellett tanúskodni, mert a főnök keményen megfenyegette őket: akinek eljár a szája, repülni fog onnan. A kenyere pedig mindeniknek drágább volt a becsületénél. Apámat Brassóban kétszer műtötték, de csak nem gyógyult a csonk. Talán két évi kínlódás után végül egy ismerős által bejutott a marosvásárhelyi kórházba. Itt sikerült az operáció s újabb lábadozás után fel lehetett tenni a múlábat.

Epilógusként talán csak annyit, hogy a hajdani főnök ma is él s jó egészségnek örvend. Ha néha összefut apámmal az utcán, még csak a szemét sem süti le.

UTCÁK, HÁZAK, EMBEREK

Négyfalusi épületekről, intézményekről, szokásokról

Csángó lányok -1942

JÓ ÉLET VOLT AKKORIBAN BUKARESTBEN

A román főváros sosem a hirtelen meggazdagodás délibábját villantotta fel a négyfalusi ember előtt, inkább a köves talajú szülőföld alig-jövedelmét pótló lehetőséget jelentette. A harmincas évek iparosodó-polgárosodó Bukarestje az odavándorlók hagyományos foglalkozásai (szakácsnő, szobalány, kocsis) mellett a kenyérkeresés újabb módozatait kínálta. Ekkor már családotul is odaköltöztek az élelmesebb csángók, s vagy kenyereskedéssel foglalkoztak, vagy valamilyen üzletet nyitottak. Így a második háború előtti években már eléggé népes, zömmel fiatalokból álló csángó közösség élt a román fővárosban. Ahogy arra a ma 79 éves Török Ilona emlékszik, mindig érdeklődtek egymás sorsa iránt, vasárnaponként együtt szórakoztak, de a bajokban is számíthattak egymás segítségére.

– Tizennégy évesen mentem el Bukarestbe, egyedül, aztán az ottani ismerősök által elszegődtem cselédnek. Telt-múlt az idő, s megismertem Pistát, a férjemet. Ő akkor egy idevaló csángó ember mészárszékében dolgozott. Amolyan mindenes volt: hozta az árut, feldarabolta s árulta is a húst. '35-ben esküdtünk meg a Sectorul Galben-ban, úgy hívták akkor azt a negyedét, sárga szektornak. Szüleinknek nem szóltunk semmit, mert én még erőst fiatal voltam, s nem egyeztek volna bele a házasságba. Emlékszem, az esküvőnkön alig egy páran voltak: Köpe János a Nagy útból, egy unokatestvérem s még vagy öten, mind nagyfalusiak, akik ott dolgoztak a környéken. Később elszegődtem egy másik családhoz cselédnek. Itt nagyon megszerettek engem, úgy laktunk ott, mintha családtagok lettünk volna. Egyszer aztán meglátogatott otthonról egy rokonom, s elmesélte, hogy mekkora háborúság van otthon a családban.

Apám erőst veszekedik anyámmal, hogy miért engedett el olyan fiatalon Bukarestbe, s hogy ki tudja, eddig mi lett ott velem. Megírtam nekik, hogy legyenek nyugton, mert én jól vagyok, mindenem megvan s gazdámék úgy szeretnek, mintha saját leányik lennék. Nos, ennél a családnál vagy három évet laktunk; volt az udvaron még egy kicsi épület s abban. Pista járt ahhoz a bácsfalusi mézáróshoz. Reggel négykor kelt, ment húsért a vágóhidakra. Aztán hétkor már nyitották az üzletet. Én továbbra is ott dolgoztam annál a családnál. Közben állapotos maradtam. Emlékszem, egyszer éppen készültem valahova, s hirtelen elfogott egy olyan rosszullét, hogy összeestem. Épp jött látogatóba a mostohatestvérem, s látta, milyen állapotban vagyok, hamar elszaladt, hogy értesítse az uramat. Pista hamar elvitt egy zsidó orvoshoz, s az azt mondta, hogy nagy baj van. A férjem sírt mellettem, mint egy gyermek, hogy valahogy mentsen meg a doktor. Három hétig kínoztak, próbálkoztak mindennel, még meleg puliszkát is tettek reám, de végül csak műtetre kerültem. Az egész belső részem el volt gennyesedve. Miután kikerültem a kórházból, az uram nem vitt többet vissza a Cezar Boliacba, hanem elvitt az egyik unokatestvéréhez, Kocsis Katihoz. Ő akkoriban az urával együtt kenyereskedéssel foglalkozott.

– *Miben állt ez a foglalkozás? Kik voltak a kenyeresek?*

– A kenyeresek majdnem mind csángó emberek voltak, legalábbis abban a városrészben, ahol mi laktunk. Volt egy német kenyérgyár-tulajdonos, Otto Gagernek hívták. Az szekereket, lovakat adott nekünk, s azzal hordtuk ki mindennap a kenyeret a körzetünkben, mert minden szekeresnek megvoltak a maga kuncsaftjai. Reggel, amikor bementünk a gyárba, a lovak már be voltak fogva s a kenyér felrakva a szekerekre. Az egy kilós kenyeret kilenc lejért, a kisebbeket öt-hat lejért árultuk. Még tíztizenötféle péktermék is volt. Reggel az áruval együtt átadták a listát is, milyen fajtaból mennyi van s aztán mi jártuk az utcákat s kiáltoztuk: Pâine! Pâine! Csak kartellára adhattuk a kenyeret; nekünk egyféle, a zsidóknak másféle kartellájuk volt. Minden eladott kenyérből ötven bani az eladóé volt, s aztán a kihordásért is kaptunk egy százalékot a gyárastól.

– *Ez már a háború kitörése után történt?*

– Igen, épp ezt akartam mondani, hogy csakhamar a férjemnek is megjött a behívója. Őt a második sorozatban vitték el, s nem ment ki egyenest a frontra. Szegény Budai Béla, Katusnak az ura azt mondta, berukkol az első szériába, mert ha korán elmegy, korán hazaengedik. Hát nem kivezényelték az első vonalba, s röviddel el is pusztult! Pistát munkacsoportba osztották be, s a front háta mögött dolgoztak. Úgy tudom, Ploiesti környékén tartózkodtak. Én ottmaradtam egyedül Bukarestben, s folytattam a kenyereskedést. Csakhogy egy kicsit nehezebb volt, mert egyedül kellett hajtsam a lovakat s közben áruljam is a kenyeret. Egyszer csak megjött a bátyám. Bessarábiából vásárolt valami lovakat, s azokkal ment haza Bukaresten át. Mondom neki, hogy né milyen szorongatott helyzetben vagyok, mit tegyek. Akkor már erősen bombázták Bukarestet. Azt mondta, üljek csak ott nyugton, míg van megélhetésem, mert hamarosan haza fog jönni a férjem, s akkor majd együtt eldöntjük, mi a teendő. Rövid időn belül meg is jött Pista. Jól emlékszem, én éppen mentem hazafelé a kenyérgyárból, s ő jött szembe velem a Stefan cel Mare úton egy nagy disznóoldalassal a karján. Aztán ismét jobb sorunk volt egy darabig, mert együtt voltunk, s jól ment az üzlet is.

– *Milyen kapcsolat volt a Négyfaluból odavándorolt csángók között? Érdeklődtek-e egymás sorsa iránt?*

– Hogyne érdeklődtünk volna! Mindig összejöttünk, ha valamilyen alkalom adódott. Aztán a Cismigiuban vasárnaponként táncmulatság volt, májustól késő őszig. Mi mindig megbeszéltük, hogy melyik kapunál találkozunk, s aztán együtt szórakoztunk egész nap. Emlékszem, hogy amikor megismerkedtem a férjemmel, mindig féltett a többi legénytől. Ahogy valamelyik felkért táncolni, mindig jött, s elkért tőle. Egyszer meg is haragudtam, mert ő egyáltalán nem tudott táncolni, de mással sem eresztett szórakozni. Akkor aztán azt mondta, hogy no, menjünk haza. Amikor Bukarestbe kerültem, volt ott a szomszédságban egy magánkorcsoma. Már nem emlékszem, hogy hívták a tulajdonost, de azt tudom, hogy ott szoktak mulatni a csángó kőművesek. Sokszor olyan ropogós, magyar nótaszó hallatszott ki, hogy kedvem lett volna odamenni s velük énekelni. Szóval akkor, a háború előtt még nagyon szép élet volt

Bukarestben. Még amikor a vasgárdisták felléptek, nekünk akkor sem voltak kellemetlenségeink. Inkább csak a zsidókat zaklatták. Mi beszélgettünk, énekeltünk magyarul, soha senki nem kötött belénk. Egyszer emlékszem, hogy mentem egy magyar asszonykával az Obor piac felé, s hát észrevesszük, hogy végig követ minket egy férfi. Egyszer aztán megszólal a hátunk megett: „Altă limbă nu știți?” De az asszonykának is jól felvágta a nyelvét, rögtön visszaródalt neki: „Da care vrei? Jigănește, nemțește, românește, că pe toate le știu!” Erre aztán elszégyellte magát s elsomfordált. Hát minket a magyarságunkért ennél nagyobb kellemetlenség nem ért.

– *Említette, hogy egy idő után férjét hazaengedték a munkaszolgálatból. Mi történt azután?*

– Hazaengedték, de a háborúnak még nem volt vége. Mindenfelé üldözték a zsidókat, s a férjem épp egy zsidó kereskedő mézárszékét vette bérbe. Egyszer azt az embert elhurcolták a németek, s mi az üzletével maradtunk. Mit tehattunk volna egyebet, dolgoztunk tovább, mint addig. A férjem ment reggel a vágóhidakra, hozta a húst, én pedig árultam az üzletben. Kezdetben a kicsi fiam is, lehetett akkor vagy 2-3 éves, ott volt velünk, de a háború miatt erőst féltettem, s aztán haza is hoztuk anyósomhoz. Rövid idő múlva Pistát ismét behívták munkaszolgálatra, úgyhogy egyedül maradtam Bukarestben.

– *Mi készítette hazatérésre?*

– Hát előbb meghalt anyósom, s hazahívtak a temetésre. Neki is volt korcsomája s fűszerüzlete, itt az út felőli szobában, de amikor hazajöttünk, már nem működött. Anyósom özvegyen nevelt fel hat fiút és három leányt, s miután mind elszéledtek, egyedül vezette az üzletet s kúrálta a földeket is. Ezt öregségére már nem bírta, s aztán a háború miatt is be kellett, hogy zárja az üzletet. Halála után Anna, a férjem egyik húga maradt a házban, s mi neki hagytuk a gyereket. Ismét visszatértünk Bukarestbe, de rövid idő múlva jött a hír, hogy Anna is meghalt. Ott esett össze a kapuban, miközben várta, hogy jöjjön valahonnan a gyerek. Így aztán végképp haza kellett jönni. Ez '44 tavaszán történt. Emlékszem, még én tértem vissza a temetés után Bukarestbe,

hogy felszámoljam a mézárszéket s kiegyenlítsem a számlát. Itthon aztán nem nyitottuk ki újból az üzletet, mert már rebesgették, hogy jön az államosítás. Hát nem hozzánk is be akartak tenni erőnek erejével egy hatgyermekes özvegyasszonyt? De én hamar a korcsoma helyére sötétkamarát rendeztem be, s azon kívül már csak szoba-konyhánk volt. Így aztán nem volt mit államosítani.

NEM VOLT LEÁNYÁLOM

A csernátfalusi vágóhíd a Köpe-féle fűrészgár és a falu utolsó háza közti üres telken épült valamikor a húszas évek elején. Ehhez az intézményhez kötődik a környék mézárosainak, vágóinak és „hurkásainak” különös, korántsem megkívánni való világa, ahol azonban a háború előtti években már egyféle helyi kisipar működött. Munteanu (sz. Ramholz) Magda gyermek- és serdülőkorra – apja foglalkozásának köszönhetően – ebben a világban zajlott le, s bár a hurkások életmódja nem volt éppen leányáalom, 1997-ben az idős özvegyasszony kellemes élményeket idézett.

– *Kié volt akkoriban az intézmény, s hogyan folyt ott a munka?*
– A csernátfalusi vágóhíd, úgy tudom, egyedüli ilyenszerű intézmény volt Négyfaluban. '44 előtt a községházáé volt. Ha valaki ott állatot akart vágni, előbb le kellett, hogy fizesse a községházán a taksát, s aztán a nyugtával elment a vágóhídra. Ott volt egy gondnok, aki felügyelte a munkát, s átvette az érdeklődőtől a nyugtát meg állatokra vonatkozó cédulákat. Az adatokat bevezette a vágóhíd regiszterébe, s aztán le lehetett vágni az állatot. Apám csak ezzel foglalkozott: a vágással. Volt ott egy nagy gumikalapács, azzal fejbe vágják a marhát, s mikor leroskadt, elmetszették a torkát. Két csarnoka volt az épületnek, s mindenütt betonpadló volt, lefolyókkal. Az egyikben a marhákat s a lovakat vágják, a másikban a disznókat. Miután jól kifolyatták az állat véréét, ott a földön megnyúzták, aztán a mennyezetre

szereelt csigával felhúzták, s kezdték kibontani. Miután kipucolták és lemosták, az állatot négybe vágták és felakasztották a falakba vert kampókra. A disznók csarnokában volt egy elkerített rész, s ott perzselték a leszúrt állatokat. A szalmát annak a mészárosnak kellett hoznia, aki éppen disznót akart vágni.

– Kik voltak akkor Négyfaluban a magánmészárszékek tulajdonosai?

– Csernátfaluban Kiss András és Adriányi Endre, Bácsfaluban Vajda Sándor, Nagy Sándor és Bota Nicolae voltak a mészárosok; hamarjában csak ezekre emlékszem. Ők a hetivásárokon vagy direkt a gazdáktól megvásárolták az állatokat, itt a vágóhídon levágatták, s aztán saját mészárszékeikben eladták a húst. A vágóhídon mindig ott volt az állatorvos is – egy Platos nevezetű egyén –, aki ellenőrizte a levágott állatok húsát. Ha valamelyik mészáros nem kapott egészségügyi engedélyt, nem árusíthatta el a húst.

– Hol lakott családja a háború előtti években?

– Itt, ebben a házban, ahol most lakom, akkor azonban az utca utolsó háza volt - egy kis rozoga faházacska -, tehát a vágóhíd közvetlen szomszédságában. Szüleim a húszas évek elején költöztek ide Bukarestből. Apai nagyapám német, nagyanyám prágai nő volt. Bukarestben több mészárszék tulajdonosai voltak. Apám ott ismerkedett meg csángó anyámmal, aki akkoriban Bukarestben szolgált. Mivel apám sokat köhögött, arra gondoltak, hogy jót tesz majd neki a hegyi levegő s így költöztek ide, Négyfaluba. Kezdetben házbérben laktak a Vásár utcában s első gyermekük, Károly ott született. Aztán valahogy megvették ezt a házacskát. A fűrészgyár tulajdonosai, Köpéék rengeteget segítettek bennünket. Ha szüleim megszorultak, mindig hozzájuk fordultak kölcsönért. De emlékszem, még kenyeret és kalácsot is náluk süttünk, mert nekünk nem volt kemencénk. Apám nem volt mészáros, de üzleteikben „ellopta” a mesterséget, s mikor látta, hogy új otthona mellett vágóhíd van, rögtön felcsapott vágónak. Ezt persze magánvállalkozóként végezte. A mészárosok minden vágásért járadékot fizettek neki, ő pedig adózott a község házában. Emlékszem, hogy újév előtt mindig jöttek a

mészárosok, s egész évre kifizették a vágásokért járó jutalékot. Aztán néhány nap múlva érkeztek a percceptorok s a biztosítók, s egy csomó pénzt le kellett nekik pengetni. Anyám mindig siránkozott, hogy lám apátok egy egész évet gürcölt azért a pénzért, s most mind elviszik ezek a semmirekellők. Amikor nagyobbcskák lettünk, nővérem, Nusi meg én már segítettünk anyánknak a bélmosásban. Biza, nem volt leányálom. Apám megvette a beleket a mészárosoktól, rabszekéren hazahozta, aztán mi kimostuk őket. Sokszor még éjjel is mostunk, mert ha kihültek, nem lehetett szétválasztani őket. A tiszta, jól megszáritott beleket aztán nagy bálákba kötöttük, becsomagoltuk, s elküldtük a vásárlóinkhoz. Apámnak még Oroszországban és Amerikában is voltak kuncsaftjai. Egy időben nagyon jól ment ez az üzlet. A jövedelemből építették szüleim ezt a két sor házat. Aztán jött a tragédia. Apám lebénult, s haláláig, összesen tizennégy évig nyomta az ágyat.

– *Mi lett a sorsa a vágóhidnak a '44-es rendszerváltás után?*

– Államosításkor megszűntek a magánmészárszékek, s így lassan nem volt kinek vágni. '62 után aztán ide telepítették a kollektív gép- és traktorállomását, akkor S.M.A.-nak hívták. Nem tudom, hova tűntek onnan az eszközök, a traktorosok mindent szétzüllesztettek. Az irodát átalakították lakóházzá, s abban lakott egy fiatal traktorista a feleségével. Aztán a nyolcvanas évek elején a traktorállomást is elköltöztették onnan. Az épület üresen maradt, s egy rendiben még a falu bolond asszonya is ott húzta meg magát. Egy éjszaka tüzet gyújtott, mert fázott. Meggyúlt a fekvőhelye, s ő is odaégett. A vágóhidnak persze, semmi baja nem történt emiatt, csak egy kicsit megfüstölődött. Aztán egy szép nap a néptanács lebontotta az épületet, s az anyagot – téglát, cserepet, gerendákat – olcsón elkótyavetyélte. Ha jól emlékszem, az Electroprecizia akkori szindikátfnöke vette meg az anyag nagy részét, abból építette a házat. Így aztán eltűnt a föld színéről a hajdani vágóhid, ma már csak füves parlag van a helyén...

Időközben a telket megvásárolta egy helyi vállalkozó, s elkezdett rajta építkezni...

A KÉT ÉBENFEKETE

Ez a történet a nagyapámé. Gyermekkoromban annyiszor elmesélte, hogy ma is emlékszem minden részletére, sőt, magam előtt látom a nagy bajuszú öreget, amint ölébe ejtett kézzel ül a heverőn, és felcsillan a szeme, amikor a Besszarábiából hozott paripáiról esik szó.

A történet a háborús időkig nyúlik vissza.

'44 őszén, amikor a németek már kezdtek nyugat felé húzódni, olyan sürgősen kötötték fel a nyúlcipőt, hogy a foglyokkal már nem volt idejük törődni. Így maradt két besszarábiai fiú Hosszúfaluban, a községházán. Amolyan senki kutyái voltak, csak lökdösték őket jobbra-balra.

Dédnagyapám akkoriban a község jegyzője volt, megsajnálta a két szerencsétlenül járt foglyot és engedelmet kért, hogy hazavihesse őket. Ott dolgozgattak a ház körül, még a mezei munkában is segédkeztek. Úgy beleszoktak a házi rendbe, mintha dédnagyapám portáján nevelkedtek volna. Aztán egy szép napon jött a hír, hogy a németek kapituláltak, s most már a két fogoly is hazamehetett Besszarábiába. Hátrahagyták a címüket, s megígértették nagyapámmal, hogy levelezői viszonyban maradnak. Nagyapám akkor fiatal házasember volt. A maga földjein kívül városban lakó nővére birtokát is gondozta. Telt-múlt az idő, s a pár ló, amellyel dolgozott, kivénhedt, el kellett őket adnia. Volt még három pár ökre, de azokkal nem lehetett fát fuvarozni az erdőről, mert lassan jártak. A vágások messze voltak, s míg a többi gazda két fuvarral lejött, ő csak egyszer térülhetett. Meg is írta besszarábiai barátainak, kellene neki egy pár jó ló. Van ott elég a faluban, s ha egy sem tetszik, hát átmennek a másikba, vagy a harmadikba – jött a válasz.

Fel is készült nagyapám az útra. Eladott két pár ökröt, s apja fogatával indult Besszarábiába. Nagyanyám, amikor kikísérte, nem állta meg, hogy ne „kóbítson”: „Gyula, aztán ha lehet,

kótyavetyéld el az ökrök árát, s állíts haza valami csitkókkal, hogy aztán ne tudj velük dolgozni!”

Hát ez így is lett. A két pár ökör ára ráment a vásárra, a fiatal lovak pedig nem húztak, hiszen még hám sem járt a hátukon. De nagyapámat ez egyáltalán nem izgatta. Számára csak az volt a fontos, hogy olyan két szép paripája volt, festeni sem lehetett különbet. De nem mert kimenni velük az útra, mert két lábra ágaskodtak, amikor húzniuk kellett volna a szekeret. Egy darabig szoktatta-térítgette őket az udvaron, aztán egy éjszaka elindult velük fáért az Ördög völgyébe. A szolgát az ökrös fogattal előreküldte, hogy ha valahol fennakad a lovakkal, az húzassa ki a fogatot. Így dolgozott pár hetet a négy állattal, de felét sem tudta behordani annak a fának, amit a szomszédok egy fogattal leszállítottak. Kacagták is, hogy Jónás Gyula alaposan bevásárolt. Nagyapámat azonban nem lehetett kihozni a sodrából. Sohasem ütötte a lovakat, inkább kockacukorral csalogatta őket, ha nem akartak húzni. Jó idő után aztán sikerült neki is lehoznia másfél öl fát, mert hosszú platformos szekere volt. A szomszédoknak erre már elpárolgott a nevetethnékjük, főleg mert legtöbbjük kimustrálta lovait a nagy hajszában. Vagy lesántultak, megkehesedtek, vagy elpusztultak állataik. Ekkor sikerült nagyapámnak kapcsolatba lépnie egy derestyei szász kereskedővel, aki egyből tíz öl fát rendelt. Egy hét alatt könnyűszerrel leszállította a tűzifát, és a szász még ráadást is fizetett, mert meg volt elégedve a munkával. Amikor épp számolja nagyapám fizetségét a kereskedő, beállít egy úrhatnám kocsis, és kérdi, kié a kapu előtt álló pár ló? Nagyapám mondja, hogy ő volna a gazdája, mire a kocsis kihívja a fogadó elé. Ott egy másik úri szolga várakozik, aki értésére adta, hogy a fogadóban tartózkodó gróf meg szeretné vásárolni a lovakat. Nagyapám nem egy, hanem négy pár ló árát kérte, csakhogy ne kelljen megválnia a feketéktől. Az uradalmi intéző – mert az volt az úrhatnám szolga – bement a fogadóba, majd azzal jött onnan vissza, hogy a gróf állja a vásárt. A lovak árát ott helyben lepengette, azzal a kéréssel, hogy másnap hajtaná le őket a bodolai Béldi-kastély udvarára. Nagyapám csak ámult, hiszen életében nem járt annyi pénz a kezében, s aztán az is igen furcsa volt, hogy a gróf ismeretlenül is megbízik benne. Másnap kora

reggel lehajtotta a felcsengőzött lovakat Bodolára. Maga a gróf fogadta a tornácon, s nagyapám holtáig büszke volt rá, hogy a bodolai Bédiek egyik sarja kezét fogott vele.

Azon a télen még egyszer megpillantotta ébenfekete lovait. A csengők hangjára lett figyelmes. Kilépett a kapuba, az úri szán épp akkor porzott el a főúton. A gróf is ráismert a nagy bajuszáról, üdvözlésképp felemelte kesztyűs kezét.

Nagyapám lókiállításán - 1935-ben

SZÁZÉVES EMLÉKKÉPEK

Magdó András alighanem Nagyfalu legidősebb lakosa. Valamikor a századfordulót követő években született s még a „magyar világban” volt gyermek s fiatal. Az első világháborút már serkenő bajszú fiatalemberként, a másodikat tapasztalt középkorú

férfiként élte át. Aztán jött az államosítás és kollektivizálás, meghurcoltatások és munkás, csendes napok váltakoztak folyvást áldásosan hosszúra nyúlt életében. Magdó András emlékezete ma már felér egy képregénnyel, melyből a riporter faggatására szerre kibontakoznak hajdanvolt épületek, utcák, mesterségek majdnem századra rugó történeti.

– Emlékszik-e Magdó bácsi, hol volt a hajdani Népbank épülete?

– Hogy is magyarázzam? Az épület ma is áll, itt Csernátfaluban, amelyikben most a fogyasztási szövetkezet irodái, s az utca felől a cukrászda működik. Csakhogy a bank fenn volt az emeleten. Az épület réges-régen, amikor én még gyermek voltam, az emeleten a szolgabíróház épülete volt, s alatta a községi fogda. Oda még apám is be volt zárva egyszer. Magyarázta, hogy amikor úgy tizenkét-tizenhárom éves lehetett, őrizte még néhány suhancsal a marhákat a vágóhíddal szembeni Szénaréten. Közben azzal szórakoztak, hogy dobogálták a telefonpóznákon levő porcelángömböket a vasút oldalában... Ott járt el ugyanis annak idején a tramváj. Valaki beárulta s el is fogták őket. Aztán bezárták abba a fogdába. De csak nappalra tartották fogva, reggel nyolctól szürkületig, hogy tanítsák móresre őket. Nagyanyám hordta a bivalytejet a börtönőrnek (Brendörfer bácsinak hívták) s mind rimánkodott neki, hogy engedje haza a fiát. Egyszer aztán ráförmedt az őr: „Magdóné, én embert akarok faragni a fiából s maga mindent elront!” Mit volt mit tenni, le kellett, hogy töltse apám az egy hét fegyházat.

– Hogy működött az a bank, segítette-e a négyfalusi gazdákat?

- Ha jól emlékszem, kezdetben néhány részvényes társult s összeadták az alaptőkét. Aztán voltak betétesei, akik ide letették a pénzüket s amikor szükség volt, kölcsönt vettek fel rá. Ez igen előnyösnek bizonyult, főleg a konverziókor, amikor a lejnek egyik napról a másikra megnőtt az értéke. Persze akkor is a világpiaci árhoz kellett igazodni. Ezt úgy képzelje el, hogy mondjuk ma még hétszázötven lejben adtuk el egy öl fát, holnap már csak ötszázhuszat adtak érte. De aki a bankban tartotta a pénzét, az követelte, hogy az átadott összeget szolgáltatassák vissza. Így

egyesekek jól nyereszkeskedtek az értékkülönbségen. Persze akkoriban nem csak ez volt az egyetlen bank Négyfaluban. A Butu-féle házban is működött egy magánbank Hosszúfaluban, de annak csak egy tulajdonosa, a Butu család volt... De ha már fáról esett szó, hadd meséljem el, mennyit veszítettünk a hordásával és eladásával. Apám sógora volt Köpe Andrásnak, a fűrészgyárosnak, s éveken át neki hordtuk a tönköt. Ősszel részt vettünk a községi erdők licitjén, s aztán a tél folyamán vágtuk s hordtuk a fát feszt. Így esett meg, hogy ősszel jó drágán ellicitáltunk egy-egy erdőrészt, de mire sikerült lehordani az egész fát, a konverzió miatt alig tudtuk behajtani az őszi ár felét. Még úgy is volt, hogy befizettük az összeget a licitre, aztán amíg sorra került volna, leégett az eldadandó erdő s nekünk elveszett a pénzünk. Ezt az összeget hívták akkoriban bánatpénznek, mert járhattál, perelhettél, soha nem kaptad vissza. Így nemcsak a község károsult, hanem a gazdák is akik fát akartak tőle venni.

– *Úgy hallottam, hogy a két világháború között nyomdája is volt a községnek...*

– Igen, a húszas években létezett egy nyomda a Szabó-féle teremmel szemben, épp abban a házban, ahol ma a Nilca család lakik. Magánnyomda volt, egy Jancsó nevezetű mester létesítette. Valami kicsi újságot nyomtatott annak idején, de nem a Csángó Naptárt. Azt az egyház rendezte, valahol Szentgyörgyön nyomtatták, ha jól emlékszem.

– *Milyen más magánvállalkozóra, mesteremberre emlékszik Magdó bácsi?*

– Itt, Csernátfalu központjában volt Bencze Mihály rőfösáru üzlete. Hát az olyan kereskedő volt, hogy amikor elmentem hozzá vőlegényruhának való szövetet vásárolni, csak végignézt rajtam s lemérte a három méter húsz centis darabot. Le is vágta s a kezembe adta az árut egy lej fizetség nélkül. Aztán lassacskán, ahogy tudtam, részletben kifizettem. A rőfösárus mellett volt a Papp György műhelye. Ez cipésmester volt, s némely időszakban még négy-öt inással is dolgozott. Persze nem csak javításokkal foglalkoztak, hanem új lábbelit is készítettek. Volt aztán itt a főútban egy Bartos Samu nevezetű cipész, akinek a műhelye a

mai Guruzda-féle házban működött. Ő is inasokkal dolgozott s igen elismert ügyes kezű mesterember volt. Szabóra csak egyre emlékszem az én fiatal koromból, egy Szőlőssy nevezetűre. Annak a műhelye a Zsák utcában volt – ma Dózsa György utcának hívják. Én is ennél a Szőlőssynél varrattam a vőlegény ruhámat. Egyébként a falubeli kőműveseknek nem nagyon varrt. Időnként elutazott Szinajára s onnan hozta a varrnivalót, a miniszterektől s a többi fejestől. Elhozta az anyagot, előkészítette próbára a ruhát vagy a kabátot s aztán újra elment Szinajára, hogy próbáltassa fel a rendelővel. De megérte neki, mert egy-egy rend ruháért annyi pénzt kapott, hogy négy-öt négyfalusi rendelésből sem folyt volna be annyi. Aztán '48-ban jött az államosítás és beszüntettek minden magánvállalkozást. Igaz, addigra az említett mesterek, kereskedők java része már jobb létre szenderült.

A Schiel-féle gyár 1945-ben

„PULISZKÁS KENYERET ETTÜNK”

Szakáll Ilona (leánynevén Sipos) 1931-ben született Hosszúfaluban. A második világháború alatt és a rá következő években, zavaros időben volt fiatal. Szegénysorsú, magára maradt anyját segítő, alig tizenévesen már szolgálkodott, előbb Brassóban, majd Bukarestben. A rendszerváltás után egy gyapjúfonoda, később pedig a brassói posztógyár munkásnője. Visszaemlékezéseiben a szegénysorsú csángó lányok szinte törvényszerű sorsa – a szolgálkodás – elevededik meg, melyet a háborús évek tettek a megszokottnál is nyomorúságosabbá.

– *Ilus néni már tizennégy éves korában beállt szolgálni egy brassói családhoz. Miért volt erre szükség?*

– Háborús idők járták, s apámat is behívták koncentrációra. Akkoriban épült Brassóban a Tisztek Háza, s a férfiaknak, főleg a kőműveseknek ott kellett dolgozni. Aztán elkezdtek rekvirálni: termést, takarmányt, állatokat, mindent be kellett szolgáltatni az államnak. Nyakunkon voltak az oroszok is. Mindent felettek, s ráadásul kötelességünk volt elszállásolni őket. Emlékszem, egyszer jövök haza a munkaadóimtól s látom, hogy egy orosz katona a pisztollyal kényszeríti anyámat, hogy terítsen neki asztalt. Szerencsére akkor érkezett haza apám is, mert szabadnapot adtak neki s aztán az orosz elkötrődött. Nehéz idő volt, no! Reggel négykor fel kellett kelni, hogy kapják kenyeret s az is csak olyan puliszkás kenyér volt. Hiába adtak kartellát, kevés kenyeret hoztak s nem jutott mindenkinek. Aztán '46-47-ben már lehetett jó finomlisztet kapni, s otthon mindenki süthetett magának kenyeret. '48-ban államosítás után megnyíltak az állami pékségek s akinek volt lisztje, ott süthetett magának kenyeret.

– *Kiknél szolgált Brassóban?*

– Egy zsidó családnál. Jobban mondva csak asszonyom volt zsidó, a gazda bánáti sváb volt. Őket nem zaklatták soha. Igaz, f ejes

ember volt a gazdám, a Depner-féle szanatórium sebészeként dolgozott, de otthon is volt rendelője. Délután háromig a kórházban volt, aztán hazajött, megebédelt, s már ment is le a rendelőbe.

– *Ilus néninek mi volt a dolga ennél a családnál?*

– Mindent kellett csinálni. Bevásárolni, takarítani, mosni. Csak a főzést intézte az asszonyom. Egyébként a családnak csak három tagja volt: asszonyom, gazdám s az asszony apja, aki a város fő zsidó papja volt. Amikor beszegődtem, épp el volt törve a forcsoka s ápolónőt fogadtak melléje. Ezenkívül mindig volt 3-4 kosztos, akik ott is laktak. Asszonyom főzött nekik, én terítettem, mosogattam s takarítottam a szobájukat. A Fischer család – mert így hívták gazdámékat – a bolgárszegi kapun innen, a régi Árvaház utcában lakott, a zsidó templom szomszédságában. Most is megvan még a ház. Asszonyom nem tudott románul, csak németül és magyarul beszélt, ezért mindenüve engem küldött. Volt akkoriban egy Eises Ziriakus nevű üzlet a Kapu utcában, ott a sarkon, ahol most valami török bolt van. Oda mentem mindig bevásárolni. Asszonyom vette a kagylót, németül feladta a rendelést, mert Ziriakus, a tulajdonos szász volt. Aztán én mentem s az inasok mindent beletettek a kosaramba. Nem kellett fizetni, mert gazdám a megbeszélte időben küldte a viramentet. De előbb minden reggel hat óra felé el kellett menjek kenyérért. Ott mindig jó hosszú volt a sor s csak kilenc óra felé értem haza. Hamar vettem a szifonos üvegeket s át a Lópiac utcába, mert ott volt a töltőde. Amikor volt egy nagyobb ünnep, rendszerint el kellett, hogy vigyem a tyúkokat a kóserokhoz.

– *Kik voltak a kóserok?*

– Ők szokták levágni a tyúkokat, mert zsidó ember sohasem ontja ki az állatok véréit. A kóserok a zsidó templom háta megett dolgoztak, ott volt egy csap s egy lefolyó. A tyúkoknak nem vágták le a nyakát, csak a gégeiket metszették el, kiengedték a vérüket, tettek oda valamit, hogy ne csepegjen s aztán vihettek őket haza. Csakhogy milyen a fiatal fruska? Elmentem én egy párszor a kóserokhoz, s jól megnéztem, hogy csinálják. Aztán egyet gondoltam, s mikor az asszonyom elküldött ismét tyúkot

váगतni, biza én levittem a mosókonyhába, elmetszettem a gégégjét, s olyan szépen elengedtem a vérét a lefolyón, hogy semmi sem vevődött észre. Aztán a kósernak járó két lejt zsebre tettem s még nem is kellett, hogy sorba álljak.

– *Milyen vallásos szokásaik voltak a zsidóknak?*

– A legnagyobb ünnepük a Húsvét volt, de az nem esett minden évben ugyanarra az időszakra. Nem tudom, hogy számították, egyszer nyáron volt, máskor tavasszal. Még úgy is volt, hogy a magyar s a román Húsvét közé esett. Úgy tartották, ha a három Húsvét egy napra esik, akkor egész évben rossz idő lesz. Húsvétra mindig kicseréltük az összes edényt. Volt egy nagy láda, abban tartották a húsvéti edényeket. Az ünnep előtt előszedték, megmostuk, leforráztuk őket, s nyolc napig ezekből ettünk. Azután ismét leforráztuk s visszatettük őket a ládába. Nyolc napig nem ettünk se kenyeret, se puliszkát, csak pászkat. Ez egy nagyon finom sütemény, hasonlít az ostyához. Ünnep előtt nagy csomagokban érkezett Palesztinából a pászkaliszttel együtt. A pászkaliszt olyanszerű mint a búzakása s még a levesbe is abból készítettük a galuskát, mert jól felduzzadt.

– *Miért kellett eljönnie a Fischer családtól?*

– Azon a nyáron anyám egyedül maradt az egész gazdasággal, s addig virkelt, míg lebetegedett. Ott volt a sok mezei munka, haza kellett, hogy menjek. De pénz nélkül nem tudtunk zöld ágra vergődni s akkor be kellett álljak Dávidékhoz, a gyapjúfonodába. Onnan konfirmáltam meg '47-ben, de még a káté-felkészítőre sem tudtam járni rendszeren, mert reggel héttől este hétig dolgoztunk. Vagy ha az éjjeli műszakban voltam, akkor este héttől reggel hétig.

– *Hogy folyt ott a munka?*

– Én a gépházban dolgoztam. Ott téptük s kájeroztuk (fésültük) a gyapjút s aztán küldtük a fonóba. Rengeteg volt a munka. A gyapjút főleg a négyfalusi juhosgazdák hozták – csángók és mokányok – de sokan jöttek Regátból is szekerekkel. Ezeknek egész éjjel kellett, hogy dolgozzunk, hogy reggel meg tudjanak indulni hazafelé s ne kelljen még egy éjszakát az út szélén

töltsenek, mert akkoriban nem volt hol megszállni. Szóval volt munkánk bőven, pedig akkoriban volt még egy jó pár fonoda Négyfaluban: a Fischeréké, a Kerekeséké s a Bruderéké. Persze nem csak fonták a gyapjút, hanem gépek segítségével fel is dolgozták szállá s elnyújtóvá, s aztán legtöbbjüknek volt posztóvasalójik s ványoló műhelyik is. Itt Dávidéknál – a faluban Bruderéknek nevezték – '47 tavaszáig dolgoztam. Miután megkonfirmáltam, apámmal egy kicsit össze is zörrentem, mert sosem volt elég a pénz. Pedig Bruder Pista bácsi elég jól fizetett. Egy hétre kétszáz ezer lejt s egy kiló gyapjút kaptam. Akkoriban nagyon zűrzavaros világ volt. A magánvállalatokat kezdték beszüntetni, az államiak még nem nagyon tudtak termelni. Apám kőműves volt, mindig késő este keveredett haza a munkából, mégsem tudta egyedül eltartani a családot. Egyszer találkoztam az egyik osztálytársammal, Köpecsiri Vilmával a mező széliről. Éppen Húsvét első napja volt. Azt mondja Vilma: „Mit kínlódsz itt, gyere Bukurestbe, beszerezlek egy ismerőshöz szolgálni. Ő akkor már a nagyobbik testvérivel együtt ott dolgozott. Összeszedtem egy szoknyacskát s egy ingecskét s azzal el Bukurestbe. Ott az állomáson olyan kalamajka volt, hogy alig lehetett lépésben menni. A haború nemrég fejeződött be, a bolgár s a szerb frontokról akkor kezdtek hazaszállingózni a katonák. No, elmegyünk mi a Vilma testvééréhez, aki egy zsidó bankárnál szolgált. Azzal fogad, milyen jó, hogy jöttem, mert éppen szükség van egy leányra. Bukurestben a zsidók nem szerették a román szolgáltatókat: azt mondták, hogy lusták és mocskosak. Hát a bankárné nagyon megörült, amikor hallotta, hogy erdélyi szobalányt kerítettek neki. Akkora fehérnép volt, hogy egy dupla fotelban alig fért el, pedig csak 36 éves volt. Ki volt tűzve, mikor jön a fodrásznő, a manikűrös, a kozmetikus. Nekem itt csak az volt a dolgom, hogy tartsam a nagy állótükröt, amikor az asszonyom fürödött, mert ez volt a mániája. Akkor már a milliós világ felé haladtunk, s huszonöt ezer lejt kaptam minden nap azért, hogy tartsam egy negyed órát a tükröt. Egyelőre még nem alkalmazott, mert nem lehetett tudni, hogyan alakul a helyzet. Május elsejétől aztán menesztette moldvai szobalányát s helyette felvett engem. Akkoriban Bukurestben szokás volt, hogy az erdélyieknek kétszáz lejjel többet fizettek, mint a regátiaknak

vagy a moldovaiaknak. Így lett a havi bérem egymillió ötszáz ezer lej. De akkor már nem volt értéke e pénznek. Gazdámnak igen nagy vagyona volt. Bankján kívül sodronygyára is volt s állandóan tartotta a kereskedelmi kapcsolatot fivéreivel is. Az egyik Amerikában, a másik Franciaországban volt nagyvállalkozó. Egyszer csak jön a levél, hogy anyám újra beteg, menjek haza. Fiatal korában becsapódott egy ág a szemébe s idővel szürkehályog fejlődött ki. Amikor hazajöttem, anyám már csak árnyakat látott. Kihez volt, hogy forduljak, mint a brassói volt munkaadómhoz, Fischer doktorhoz. Akkoriban a szemészet a Vár utcában volt. Asszonyom betelefonált s elintézte, hogy ott megoperálják anyámat. Amikor mi bementünk, már vártak az ápolók s még aznap meg is műtötték anyámat. Nem tartották sokáig kórházban, de azután néhány hónapig minden nap be kellett, hogy vigyem kötözésre. Tavasszal a Fischerék lánya, Vera férjhez ment, s ott lakott kint a hegyen, a mostani szülésház mögött. Vera tanított, férje ügyvéd volt, nem volt kire hagyják a gyermeket. Azt mondja az asszonyom: „Te, gyere el pesztrának, jól fog most neked is az a pár lej. Én el is vállaltam a pesztraságot. Reggel felvittem Veráékhoz a fazekakat, mert asszonyom főzött nekik is, aztán ott maradtam a gyerekekkel amíg hazajöttek a munkából. S ez így ment egy évig. Akkor aztán apám került le az ágyra vérhasban. Emlékszem, éppen kimenőm volt egy szombati napon, mert a zsidók ilyenkor nem dolgoztak. Megyek lefelé a Kapu utcán s hát látom anyámat, aprít nagy sebesen felfelé. Ahogy meglát, rögtön elpityeredik, s mondja: apám beteg, se liszt, se cukor, se egyéb a házban. Megyek asszonyomhoz s kérdem, hogy most mitévő legyek. Azt mondja, van neki valami cukra. Mert asszonyom olyan volt, hogy amikor a kosztosoktól megkapta a pénzt, kiszámította mennyi kell a konyhára s a többit befektette valamibe. Ha időközben szüksége volt pénzre, tőlem kért kölcsön, de a tartalékhoz nem nyúlt. Sára néném mindig azt mondta, látszik, hogy zsidónénál szolgáltam, mert jól tudok kupeckedni. Nem is lehet ezen csodálkozni, hiszen kölyökleányocská voltam, amikor odakerültem, s jóformán mindent tőle tanultam. Akkor nekem is meg volt véve 20-25 kiló cukor. Asszonyom telefonált az ismerőseinek s még azon a délután eladta a tartalékot. Csak öt kilót tartottam meg. Azzal s a

pénzzel hazamentem újból. Otthon minden a feje tetején, nyár volt, dologidő, a marhákat nem volt ki hajtsa. Rengeteget kínlódtunk ketten anyámmal, de valahogy betakarítottunk mindent a mezőről. Tavasszal (ez már 50-ben volt) bekerültem a Scherg-féle gyárba. Akoriban a munkaelosztó a Tanácsházzal szemben székel. Bemegyek, s érdeklődök valami munkahely után a Traktor gyárban, mert az egyik szomszédom, aki hordta tőlünk a tejet, azt mondta, hogy ott vannak helyek. Hát meghallja ezt a Scherg-gyár igazgatója, egy Piric nevezetű egyén, aki épp ott volt az irodán s azt mondja nekem: „Ști ce fetișo, Tractorul nu-i de tine. Acolo sunt numai fiare. Mai bine vino la Fabrica de păstav!” (Tudod mit, kislány, a traktorgyár nem neked való. Ott csak vasak vannak. Inkább gyere a posztógyárba!) Én erre kapható is voltam s az igazgató elvitt kocsin a gyárba. Bemutatott a káderosnak s az fel is vett rögtön. Másnap már mehettem munkába. Aztán lassacskán elvégeztem az orvosi vizsgálatot is, bevitettem irataimat a gyárba. Két hétig próbaidőn voltam, aztán megkötötték a szerződést. Itt dolgoztam '54-ig, amíg megszülettem Ilusomat. Aztán más gond, más nyomorúság, mert ha az ember ebbe egyszer beleszületik, csak a földben lel nyugodalmat.

AMIKOR KIKONGÁZTUNK AZ ABLAKON

Szép és vígkedélyű leány volt a csernátfalusi Magdó (született Pajor) Sára – mutatja is fiatalkori képeit. Mint a család egyetlen „nebántsvirágát”, igen szépen öltöztették, mindenben kedvére jártak. Nem is hiányzott ő egyetlen mulatságból sem, minden mókára, pajkos viccelődésre kapható volt, de a kapa-villa nyelét is serényen forgatta. Valamikor a negyvenes évek elején pörgött le élete legszebb időszaka. Abban az időben még elevenen éltek a népi hagyományok, cigány- és fúvószenekarok működtek, egyesületek és egyházközösségek szorgalmazták a közművelődést a négy barcasági csángó faluban. Gyakoriak voltak a bálók, majálisok, ahol a fiatalok együtt szórakoztak az

idősebb generációval, csángók a helybéli mokányokkal. Beszélgetésünk a ma nyugdíjas éveit élő özvegyasszonnyal, ezeket a nosztalgikus emlékeket idézik.

– *Mikor mentek először bálba a négyfalusi leányok?*

– Konfirmálás előtt semmi esetre sem eresztették el őket a szülők. Azután is csak ha bátyjuk, vagy valamelyik szomszéd fiú elkísérte őket. Ez úgy 16-17 éves korukban történt, de már azelőtt jóval ott ücsörögtek a Sörkert körül, ahol nyári mulatságokat tartottak, s a kerítésen át nézték, hogy táncolnak a nagyobbak.

– *Mit neveztek akkoriban sörkertnek?*

– A Sörkert egy üres telek volt itt, a Hátsó utcában, melyre aztán építettek egy korcsomát, de már ez is nagyon régen lehetett. Emlékszem, hogy mányim mindig azt mesélte, hogy oda járt nagyapám is. Ha nem volt pénze, zsebretett 2-3 tojást s odaadta a kocsmárosnénak pálinkáért. Úgy bizony! Szóval azon a telken rendezték a majálisokat, mely az én fiatal koromban egy Papp István nevezetű csángó emberé volt. Az utca felől volt egy ponyvával lefedett helyiség, ott hancúroztak a gyermekek. Középen állt a tánctér és egy emelvény a zenekar számára. Hol a cigányzenekar, hol a rezesbanda fújta a talp alá valót, attól függően, hogy a szervezők melyiket fogadták fel. A helybéli legényekből álló fúvószenekar mindenféle ropogós nótát fújva vonult végig majális előtt a falun, úgy, hogy még a vénasszonyoknak is kedvük kerekedett a táncra. A cigányprímásra még most is emlékszem, Vak Ferinek hívták. A ring köré székeket tettek s ott meg lehetett pihenni. Persze arrább voltak asztalok is, ott iddogálták a sört a mititéj mellé. A kapunál beléptidíjat kellett fizetni, akinek erre nem volt pénze, az a kerítés mögül báméskodott, hogy folyik a mulatság. De jöttek a táncolók hozzátartozói is, főleg az anyák és nagyanak, hogy lássák, ki csapja a szelet lányuknak-unokájuknak, vagy ha fiuk volt, akkor hogy melyik leány körül legyeskedik. Lett is ebből elég pletyka a faluban, másnap egyebet sem sutyuráltak a vénasszonyok, csak hogy ki kit táncoltatott.

– *Kik szervezték ezeket a majálisokat?*

– Mindig akadt a négy faluban valaki akinek mulathatnékja volt, főleg a hosszúfalvi, csernátfalvi és bácsfalvi fiatalságnak. Hogy leegyszerűsítsük a hovatartozást, egymást guliknak, verebeknek és fecskéknek neveztük a fenti sorrend szerint. A türkösiek nem nagyon jártak mulatni a Sörkertbe. Aztán ott volt az evangélikus egyház, a nőegylet, a tűzoltó egylet és más ehhez hasonló szervezetek, melyek különböző alkalmakkor bálokat szerveztek. Az '50-es években székelyföldi értelmiségieket – tanítókat, tanárokat, orvosokat – helyeztek ki Négyfaluba s azok is gyakran szerveztek mulatságokat. Ezeket a rendezvényeket mi reformátusok (katolikusok) (??) vagy csak általában úri gárda báljának neveztük. Ezekre mi nem nagyon mentünk, mert nem volt nekünk való társaság.

A lányokat először valamelyik rokon vagy szomszéd legény vitte táncba, aztán mások is felkérték s így ismerkedtek össze a fiatalok. Emlékszem egyszer éjjel kettőig táncoltam, aztán mire elszunnyadtam volna, már rázott anyám, hogy kelj mert megyünk szénagyűjteni. Hajnali négykor-ötökör már indultunk, mert ki kellett gyalogolni a Csukjonra vagy a Palájra, aztán ott estig dolgozni. Sokszor olyan álmos voltam, hogy mind a purkóly mellé szúrtam a villát, de nem lehetett megállni. Anyám még csúfalkodott is velem, hogy no most nincs kedved táncolni?

Október vége felé, amikor befejeztük a mezei munkát, kezdődtek a bálók. Igen szép mulatságok voltak a Kata-bálók, november 25-én, melyek egyben szüreti bálóknak is számítottak. Ilyenkor az egész terem fel volt díszítve szőlőfürtökkel és levelekkel. Még versenyeket is szerveztek, hogy melyik legény tud több fürtöt leszakítani a szájával. Aztán jöttek a téli ünnepek. A község apraja-nagyja csapatosan járt kolindálni, előbb Karacsonykor, aztán Óév estéjén. De megénekeltük a Jánosokat és az Istvánokat is. Szilveszterezni a Szabó-féle teremben szoktunk. A fiatalság zöme jelmezbe, ahogy akkor mondtuk, kukának öltözve jött a mulatságra, hogy „eltemesse” az óévet. Elől vitték a koporsót az álarcos halottal. Utána jött a vőlegény a menyasszonnyal, majd egy sereg maszkás. Leghátul a boszorkány és az ördög. Amikor beért a menet a terembe,

letették a koporsót s valaki elszónokolta éneklő, nyújtott hangon a búcsúztatót, amihez mások is hozzátoldottak pár vicces mondókát. Végül kivonultak, hogy eltemessék a halottat. Persze kint rögtön felserkent a koporsóban fekvő legény, visszajött az egész népség és éjfélig folyt a bál. Éjfélkor mindenki levette az álarcot, koccintottak az Újév örömeire, aztán tovább mulattak reggelig. De az idősebbek sem kuksoltak otthon. Amikor az óra elütötte az éjfélt, felkerekedtek, hogy üdvözljék a rokonokat, szomszédokat és komákat. Nálunk is még 10-15 személy is összeverődött. Anyám pálinkával, süteménnyel vagy kaláccsal kínálta őket, aztán szüleim is elmentek a társasággal egy másik házhoz. Ez így ment reggelig. Ha valaki nem fogadta a kolindálókat, vagy a leány olyasmit mondott, ami nem volt inyükre a legényeknek, hát az megkeserülte. Olyan ház is volt itt a mi utcánkban, ahol éjjel átugrált a kapu tetején egy csapat legény, a csűr elé a nagy hóba kihordták a „kecskéket” s rájuk rakták az egész szalmát, amit csak találtak a csűrben. Másnap csak úgy vakarta a fejét és káromkodott a gazda s két napig dolgozott az egész háza népe, amíg a szalmát visszahordta a helyére. Egy másik leánynál a szekér a csűr tetejére került. Miután a gazda összejárta a fél falut, az egyik szomszédja vette észre, hogy milyen szépen fel van biggyesztve a csűr tetejére. Szegény ember félig tönkre tette a zsúpfedeles csűrét, amíg leszedte onnan a szekeret. Szintén a szekér tűnt el egy másik leányos háztól is. Darabokra szedték s úgy vitték ki a legények a Fás halomra. Az aztán ott is maradt egészen tavaszig, mert a leány apja még álmában sem gondolt arra, hogy a nagy hóban a halmon keresse a szekerét.

No, de soroljam tovább a multságokat! Húsvét másodnapján nagy csapat fiatal járta végig a falut a „kerekes kurvával.” Ez egy nőnek öltözött legény volt, fején kendő, arcán rusnya álarc. Teli volt aggatva mindenféle ronggyal s bő rokolyájában állandóan pörgött-forgott, csujogtatott. A többiek szintén álarcosan, lóháton vagy gyalog járták a falut, kezikben seprű. Bezörgettek a lányos házakhoz s ha a kapu megett valaki leselkedett, ráijesztettek. Velük volt a „pásztor” is egy nagy kosárral s ha bement valamelyik házba, pálinkával, kaláccsal kellett megkínálni, a kosárba pedig piros tojást tenni. Délután el kezdtek járni az

öntözők s a lányos házaknál éjfélig váltogatták egymást a legények csapatai. Ezeket is itallal, kaláccsal és piros tojással szokták megkínálni. De ezzel nem ért véget a szórakozás. Amikor nem voltak bállok, otthon rendeztünk mulatságot. Úgy hívták ezeket, hogy kicsi tánc. Legtöbbször a csűrben rúgtuk a port, de ha volt a háznál egy nagyobb üres helység, akkor ott. Emlékszem, akkoriban divat volt a konga. Összekapaszkodtunk, s libasorban jártuk órákon át, sokszor még a kerítéseken is áttáncoltunk. Később nyilvános helyeken betiltották ezt a táncot, mert a vendéglőkben a sor kikanyarodott az ajtón vagy az ablakon, s a sok vendég olajra lépett anélkül, hogy kifizette volna a ceppet. (tartozást).

– *Hol rendezték a bállokat?*

– Csernátfaluban csak egy ilyen terem volt, a Mánka bácsié. Elöl, az út felől volt a korcsoma, hátul a bálterem. Az ajtónál jegyet kellett váltani, aztán kabátot, sapkát be kellett adni a ruhatárba s csak azután léphettünk be a terembe. Volt itt egy színpad is, oda rendezkedtek be a zenészek. Persze a legények már a tánc kezdete előtt ellátogattak a korcsomába egy kis kedvcsinálóra. Így aztán néha össze is kaptak. De verekedésre ritkán került sor, mert a szervezők résen álltak s a berzenkedőket kipenderítették az udvarra. Ott aztán náspágozhatták egymást. A legtöbb összetűzés abból lett, amikor egy idegen falubeli legény egy csernátfalusi leánynak kezdte csapni a szelet. Ilyenkor a csernátfalvi legények kint lesben álltak, amikor a legény haza akarta kíséni a babáját rátámadtak és ellátták a baját. De legtöbbször az udvarló is rá volt készülő a támadásra s egy füttyszóval elhívta a barátjait. Így aztán vagy meghátráltak a támadók vagy egy jó nagy utcai verekedés kerekedett belőle.

No azt a helyiséget később Mánka bácsi eladta s úgy lett belőle az új tulajdonos neve után Szabó-féle terem. Hosszúfaluban is volt egy mulatóhely, a Medianu családé, de ott inkább csak lakodalmakat rendeztek. '48-ban aztán minden bálnak, mulatságnak vége szakadt, mert a termeket államosították, a magánkorcsomákat bezáratták. Lassan még az ünnepi szokások is elmaradoztak, mert az új rendszer pribékjei minden

összejövetelben veszedelmes szervezkedést, rendszerellenes akciót gyanítottak.

GYAKRAN BESZÉLGETTEM MIHÁLY KIRÁLYAL

Az alábbiakban Bálint János 75 éves bácsfalusi lakos vallomását jegyeztem le 1998-ban, régmúlt emlékeiről.

– *Úgy hallottam, fiatal korában János bácsi még a Bucsecsen is dolgozott...*

– Hát fenn a hegyen éppen nem, csak anyagot hordtam az építkezéshez s a reléket fuvaroztam fel, amikor az 1400-as magaslapon építették s szerelték a rádióállomást. De hagyd lassabban a kérdezgetést, mert most nem jut olyan hirtelen minden az eszembe. Egy idő óta felültek a rózsikák a fejemre. *(célzás a szkelózisra, az agyérelmeszesedésre – rip. megj.)* Amikor még magángazdák voltunk s szekerekkel, lovakkal dolgoztunk a mezőn, egyszer megütött a villám. Akkor kutya bajom sem lett, de látod, most kezdem érezni a következményeit. Leteszek valamit az udvaron, persze szerszámra gondolok, aztán keresd János, csak forgolódom körbe-karikába, nem kapom sehol.

– *Mikor fogtak hozzá az állomás építéséhez?*

– Amikor én odakerültem, már a kommunisták kezében volt a hatalom, s az oroszok is erősen garázdálkodtak, de még Mihály király uralkodott. Az ő parancsára fogtak neki a munkálatoknak, már jó pár évvel azelőtt. Mi ott jártunk fel minden nap a szinajai kastély előtt. Azon az úton amelyik vitt be Regát felé, el volt ásva a „tezaur”, az országúttól vagy ötven méterre.

– *Úgy érti, hogy az akkori Románia kincstára volt ott elrejtve?*

– Igen, az egész arany és egyéb kincs, amit első Károly és az utána következő királyok összegyűjtöttek. Az egész egy föld alatti pincehelyiségben volt, de semmit sem lehetett gyanítani, mert

felette egy rongyos faház állt, semmiben sem ütött el a többitől. Egy hosszúfalu-felszegei mokány őrizte, helybéli parasztnak öltözve. Messziről azonban szemmel tartották, senki sem tudott hozzá közelíteni, mert rögtön lekapcsolták. Még az oroszok sem tudtak oda erőszakkal behatolni, olyan szisztém volt ott, pedig sokszor jöttek, hogy vigyék el a kincseket. Akkor amikor én ott dolgoztam, ez nekik nem sikerült, később aztán biztosan odaadta nekik a kommunista kormány, de erről már semmit sem tudok.

– János bácsi tudta, hogy mi rejlik ott?

– Persze, hogy tudtam, hiszen jól voltam azzal a mokánnyal. Aztán ott laktam a tezaurtól vagy ötszáz méterre egy bérelt házban. Mostak, főztek reám, a lovaknak pajtát biztosítottak, mert ugye jól meg is fizettették.

– Akkoriban a hadsereg alkalmazottja volt?

– Nem, az államé. A fizetésemet is az Állami Bank utalta ki, s a pénzen kívül az állatoknak is biztosították a takarmányt. Bementem Brassóba, megvettem a lucernát, vagy ami kellett, aztán teherautót adtak s azzal vittem fel Szinajára a kóstot.

– Még voltak ott négyfalusiak, akik ezt a munkát végezték?

– Nem, csak én voltam egyedül, még az odavalókat sem alkalmazták, pedig jó lovaik voltak. Olyan keskeny ösvényen kellett felhajtani, hogy a kétkerekű gumiszekér alig fért el. Aztán a lovakat is be kellett dresszálni (idomítani), mert olyan szakadékok felett mentünk, hogy ha féltek volna, oda minden bezuhan: ló, szekér s a drága műszerek. Hát azokat nagyon féltették, azért kellett gumiszekéren vinni s a tengelyt is átszerelni csapágyakra, hogy ne zötykölődjenek. Aztán távolról állandóan szemmel tartották, mert olyan féltitkos volt az egész művelet. A kirándulók végigmehettek azokon az ösvényeken, csak nem volt szabad megállni, szemlélődni. De lassan aztán már mindenki kezdte tudni, mit csinálnak ott... Volt egy forráska azon az úton. Adtak egy posztóvedret, melyet a zsebembe is betehettem, azt odaállítottam a csepegés alá, mert csak csepegett a víz, amikor jöttem lefelé s másnap tizenegyig, amíg odaértem, annyi víz gyűlt meg, hogy elég volt a lovaknak.

– *Ezt miért nem tudták csinálni a színajaiak?*

– Nem arról volt szó, hogy ők nem tudtak volna fuvarozni, hanem őket nem akarták alkalmazni, hogy ne vigyék a hírt, mit csinálnak ott. Már lent az aljban ki volt írva hogy „STRICT INTERZIS” (*szigorúan tilos – rip. megj.*) s oda még a helybéliek sem teheték be a lábukat.

– *Később sem, miután felszámolták a monarchiát?*

– Akkor sem. mert az adók államtitoknak számítottak... No, de mondjam tovább a dolgot a színajaiakkal. Egy este bementem az egyik vendéglőbe, sültet rendeltem, bort, miegymást. Hát nekem állnak a helybéliek, mert erősen irigyeltek, hogy elvettem a keresetüket. Az egyik hozzáműtött, én vissza, s ebből olyan verekedés lett, hogy alig tudtam elmenekülni. Még vagy kétszer kikaptam, amíg ott dolgoztam, de akkor a hekusoktól, mert meghallották, hogy magyarul beszélek.

– *Kivel lehetett Szinaján magyarul beszélni?*

– Hát azokkal, akik az I.C.Frimuban dolgoztak. Ez egy lőszergyár volt, s ott sok négyfalusi és máshonnan származó magyar dolgozott. Ezenkívül fel szoktak jönni azok is, akik a Tömösön fuvaroztak, mert ott voltak ennek a vállalatnak a raktárai. Hát mondom, meghallották, hogy magyarul beszélünk, bekaptak a szekuritátéra s jól ellátták a bajomat. Szerencsére ott volt Grozescu Guszti, te még ismerhetted, mert sokáig ott lakott a szomszédotokban, aki nagy pasi volt akkoriban a pártnál, s ő kiszabadított.

– *Látta-e Mihály királyt?*

– Hogyne láttam volna! Sokszor jött ki oda az 1400-as placra, lássa, hogy mennek a munkálatok. Mindig civilben volt, hajdonfejt. Volt egy nagy bőrtáskája, azt mindig a nyakába akasztva hordta. Nekem azt szokta mondani: „Ce faci bătrâne?” (*Mit csinálsz, öregem?*). Pedig ő volt az idősebb. S magyarul is tudott egy pár szót Például azt hogy „csángó”. Mindig nyaggatott, magyarázzam meg neki, mit jelent ez a szó. Mit mondjak, nagyon közvetlen volt, úgy beszélgettünk, mint mi itt ketten... A lényeg,

hogy a rádióadókat az ő parancsára kezdték felszerelni. Az egész szerelék Németországból érkezett s a bukaresti központból szász szakemberek irányították a munkát. Összesen vagy kilenc évet dolgoztam ott, mert miután elűzték a királyt, tovább folytatódott a munka.

– *Miért kellett Szinaján abbahagynia a munkát?*

– Volt egy Negreanu Victor nevezetű mérnök, jól ismertem, de én kicsi muki voltam mellette. Nos, ő s még vagy ketten pénzt sikkasztottak. Engem is elkezdtek vallasni, mert hogy kell tudjak valamit a dolgról. Persze az olyan vallasás volt, hogy a fogaimat mind bevették a bakancsaikkal, addig rúgtak. Aztán még változott valami: a Regát felőli úton kellett szállítani a reléket s át kellett menni egy cigány falun. Ott nem lehetett végigmenni, hogy meg ne kövezzenek. Hát nekem ez nem tetszett s végül hazajöttem gazdálkodni.

AZ UTOLSÓ SZÖVŐNŐ

Azok, akik Budapest vagy éppenséggel Melbourne utcáin, szuvenir-üzleteiben elkótyavetyélték a régi csángó szótteseket, kösöntyűket, bogláros öveket, meggyőződésem, hogy percet sem töltöttek egy szövőnő mellett, még csak egyetlen kilencszáz szemes sor leverése erejéig sem nézték végig munkáját. Egyébként még idejében megértették volna, hogy egy nép, népcsoport századokat számláló, de még a jelenkori alkotásai sem képezhetik soha kufárkodás tárgyát, ha megannyi dollárezeret kínálnak is érte. Annál is inkább, mert ma már – ha netán később meggondolnák magukat az ügyeskedők – aligha ülhetnének le Négyfaluban egy esztavátán dolgozó asszony mellé, aki nem művészi hajlamai tudatában merít a népi mintákból, hanem szemről szemre, szálról száltra számolja át azokat az utókorba. Amit Kajcsa Anna szövőnő végzett esztovátáján több mint három évtizeden át, lehet, hogy ma divatos kifejezéssel élve „híd”-nak nevezné a belegondoló, de ez

a híd korántsem hasonlít a luxusbuszokon, megrakott asztalok köré ülve építgetett, ún. testvérvárosokat összekötő hidakhoz. Ez az asszony egyedül építkezett éjt nappallá téve, piros-kék-fekete szálaiból, hídján pedig az egyre apadó-korcsosodó csángó népművészetet mentette át a harmadik évezredbe. Beszélgetésünk éve: 2000...

Kajcsa Anna, a szövő - 2000-ben

- *Hogyan került kapcsolatba a csángó szóttesekkel meg a szövéstechnikával?*
- Ezelőtt régen, amikor itt nálunk Antal Márton volt a lelkész, hát az nagyon jól volt a pürkereci pappal. Apósom is pürkereci volt, s nekünk ott még volt rokonság. Hát egyszer amikor elmentünk oda, az ágy felett volt egy másfél méteres falvédő. Nekem az

olyan erősen megtetszett, hogy el sem tudom mondani. Hát az hallgasson ide, csángó falvédő volt, mert a valódi csángó az kék vagy piros. A fekete s a sárga az már a szászoké... Mi erősen jól voltunk a papékkal s járogattak ide hozzánk. Nos, egyszer mondom a tiszteletes úrnak, hogy mit láttam Pürkerecen, s az nekem hogy megtetszett. Azt kérdezi, hogy hol láttam. Mondom, hogy Anniéknál, mert úgy hívták azt a rokont. Hát azt feleli a pap, hogy ezt még megbeszéljük. Egyszer aztán idejön a pürkereci pap a mi papunkhoz, s hozzánk is eljönnek. Szó szót hozott s azt kérdezi a pürkereci pap: tényleg komolyan gondoltam a szövést? Én azt válaszoltam, hogy komolyan, de csak hogy éppen láttam az esztavátát, egyebet semmit sem tudok. Hát azt mondja a pap: van Pürkerecen egy nyolcvankét éves asszony, de még elég jól bírja magát...

– *Nem Fórizsnének hívták?*

– Nem. Jakab Anna néni volt. Azt mondja a pap, hogy ő megbeszéli a nénivel, ha az vállalja a tanítást. Részemről meg volt minden, csak éppen a szövőgép héja (hiányzott – rip. megj.). Hát meg is beszéli, s egyszer csak izeni, hogy menjek le Pürkerecre. Én le is megyek a kettes busszal, mert akkoriban Tatrangra és Pürkerecre az járt. Azt mondja Anna néni: fiam, én megtanítlak szívesen, mert négy leányom van s egy sem akarja megtanulni a szövést. Akkor mondom neki: de mi lesz, mert semmim sincs hozza. Nos aztán elkezdte: csöllőkerék (csőrlő kerék – rip. megj.), esztováta, szedődeszka, tilólevél, pálcák szedni s lejártnak, nyüst s még egy csomó egyéb.

– *Meg is magyarázta, hogy mindenik mire való?*

– Akkor még nem, csak felsorolta, hogy mi kell a szövéshez. Mondom neki: Anna néni esztováta az van, mert itt a szomszédban egy unokatestvéremnél ott volt a padlásra feldobva az anyósom anyjáé. De egyéb nem volt. Aztán Anna néni eljött ide, itt ült két hétig velem s mindent megmagyarázott. Előbb lerajzolta őket: ez a tilólevél, ez a csöllőkerék, s mindenik mire való. Ketten megnyújtottuk a fonalat s meg is vettük (vettük – rip. megj.)

– *Milyen anyagból dolgoztak?*

– Hát akkoriban volt az az öt lejes matring cérna. Van annak vagy huszonkét éve, vagy még több is, mert mind elfelejtem, hogy mikor fogtam neki a szövésnek, pedig feljegyeztem valahova.

– *Bedolgozott valamelyik szövetkezethez?*

– Dehogyan is. Csak úgy magánúton dolgoztam. Megtanultam, s aztán szőttem magunknak, ami kellett. Mert amikor Anna néni itt volt két hétig, mindenre megtanított: innen vedd fel, oda tedd, azt tűzd le, ezt tedd oda, hogy aztán a végén jól megtanultam. Egy törülközőt szőttem először, azon tanultam meg a szövést, s aztán Anna néni még eljövögetett s útbaigazított.

– *Azokat az alkatrészeket – szedődeszkát, tilólevelet – honnan szerezte be?*

– Hát rendelésre. Elmentem az asztalosokhoz s a rajzok alapján megmagyaráztam, mindeniknek mekkora a széle, a hossza, a vastagsága, hogy kell őket lecsiszolni, s aztán sorra meglettek, s megvannak ma is.

– *Hogyan? Még mindig azon a régi szövőgépen dolgozik?*

– Dolgoztam. Mert már négy éve nem tettem reá a kezem. Beteg vagyok, nem tudok már szőni.

– *Legalább sikerült volna valakit – leányt, asszonyt – megtanítani a szövésre...*

– Hát jöttek, érdeklődtek, megnézegettek mindent, de a szövést azt senki sem akarta megtanulni. Pedig munka volna. Jönnek, hogy Németországba, Norvégiába kellene vinni, de már nem tudom leszőni a rendelést. Az évek során sok mindent elajándékoztam. Jöttek, hogy csak egy darabocskát adj, mert te még szősz magadnak, s ott állok né, hogy már nem tudok dolgozni. Nem mondom, maradt még egy pár darab, azokat az unokáknak szántam: maradjon utánam valami.

– *Hogyan szőnek, Anna néni?*

– Maga a szövés az olyan munka, hogy amellet nem lehet kávézni, diskurálni egy szomszédasszonnyal, vagy egyebet

csinálni, mert állandóan kell számolni a szemeket. Ha nem figyeltél oda, s leejtettél egy szemet, vagy elszámoltad, nem jön ki a minta. A bontás pedig nagyon nehéz. A szövés pedig ebből áll: elé kell venni a fonalat... ma már nincs is jó fonál, mert érdeklődtem, nagyon gyenge a minőség, s aztán nagyon drága. Egy millió annyira sem elég, hogy felhúzd a singet. Aztán külön kell venni fehérret s külön pirosat. Már színek sincsenek olyanok, amilyen kellene, mert ha a hagyományos mintát akarod szőni, akkor a színek is olyanok kell legyenek, mint az eredeti darabokon.

– *Hogy jutott hozzá az eredeti mintákhoz?*

– Annak idején Anna néni mintákat is hozott, egy-egy rongydarabon leszöve. Egyik rövidebb, másik hosszabb volt.

– *S azokat átrajzolta papírra?*

– Dehogyan. Leszöttem őket, s közben már az elnevezéseiket is mondta: ez a búzavirágos, ez a búzakaralászos, szentgyörgyi keretes, pataki hímzés, babélleveles... Minden mintának megvan a maga neve, de már azokat is kezdem elfelejteni, mert ugye nagyon régen volt az, amikor elkezdtem. Hát lássuk csak... a három fiam már mind megvolt... az itteni egyház rendelésére '72-ben szőttem, úgy hogy körülbelül '68-ban fogtam neki.

– *Az egyház számára mit szőtt?*

– A türkösi egyház számára csak függönyöket szőttem a lelkészi irodába, de a bácsfalusi templom számára leszöttem az egész garnitúrát: terítőket az oltárra, keresztelőkádra, szószékre, mindenre.

– *Milyen mintákat használt itt fel?*

– Keverve minden félét. Mert az úgy szép, ha egy darabon többféle minta van. Úgy szőttem azt ezelőtt is.

– *Csak a hagyományos, ősi mintákat szötte, vagy saját elképzelése szerint is hozzájuk tett valamit?*

– Én nem, fiam, mert nem is lehet. Anna néni nekem mindig azt mondta: fiam, te ezeken ne változtass, mert ezek így szépek,

ahogy vannak. Persze van aki hozzátesz, elvesz a mintákból, kombinálja őket, s mindenféle alakúra csinálja a darabokat. Én erre soha nem is gondoltam...

– *Melyek a hagyományos színek a csángó szövészetben?*

– Ezeknél csak egy szín szerepelhet. Vagy csak pirossal, vagy csak feketével, vagy csak késsel szövik az egészet. Aztán van úgy, hogy a sorok közé egy vékony szál sárgát is beleszőnek, de magát a mintát azt nem szokták sárgával szőni. Vagy a piros mintához egy-egy sor kéket iktattak a „levélnyílóba”, de a mintában nem keverik a színeket. A levélnyíló volt a szőttes kezdete, aztán jött a számolás s utána a minta.

– *A levélnyílót teljesen kék cérnából szőtték?*

– Nem, csak egy-egy szál kék vagy sárga olyan vékony mint a rendes varrócérna egyszer vagy kétszer leütve.

– *Milyen darabokra emlékszik a munkái közül?*

– Sok mindent szőttem: drapériákat, asztalterítőket, törülközőket, mindenféle kisebb-nagyobb terítőt. Még egy száz asszonynak is szőttem, mielőtt végleg kiment volna Németországba, hogy vigyen magával valami emléket. Aztán a csernátfalvi egyháznak is szőttem bibliahuzatokat feketével, vagy húsz darabot, vagy huszonkettőt, ha jól emkékszem, konfirmandusoknak vagy a nőegylet rendelésére. Elhoztak egy Bibliát s aszerint össze is állítottam a huzatokat úgy, hogy le lehessen bontani s meg lehessen mosni.

– *Kiállította-e valaha a munkáit?*

– Csak most, az idén a Seres Andrásra emlékező ünnepségen a magyar középiskolában. Oda is csak egy pár darabot vittem. Pedig annyit ette a fejem Seres annak idején: „Jöjjön Annus néni, mutassa meg mit csinált, mert senki Hétfaluban nem foglalkozik már ilyesmivel.” De mondja meg, hova is mehettem volna a négy férfitől. Állandóan mosni, főzni, varrni kellett rájuk, sok volt a dolog az udvaron is.

Beszélgetés után Annus néni áttessékelt a kis dolgozó szobába. Az általa szőtt piros drapérián magyarázza: a jobbszélső sor a kakasos, aztán jön a babélleveles, a nagycsillagos, a szentgyörgyi keretes... A mintákat a vezénylők választják el egymástól, a darab közepétől pedig megismétlődnek a mintasorok. Más kész munkákat is mutat: egy kis fekete cérnából szőtt terítón részlet a kakasos mintából, az asztalterítőn vegyesen szerepelnek a legszebb minták, a kisebb négyszögű darabon csak az almavirágos. Egy hosszú törülközőn a vezénylő minta ismétlődik. Ezen a darabon tanult meg Kajcsa Anna szőni.

KAMERAÁLLÁS

Karcolatok

KÉT JÁRAT KÖZT

Valaki (nem értettem a nevét) azt mondta sejtelmes hangon a telefonkagylóba: láttam a lányát, amikor kb. négy óra felé felült a bukaresti személyvonatra. Ő volt, persze, hogy ő volt – bizonygatta a hang –, piros mellényben, apró műbőr hátzissákkal... A többit már nem értettem, mert recsegni kezdett a telefon. Lecsaptam a kagylót. Hogy jön valaki ahhoz – ha mindjárt ismeretlenül is –, hogy mindenfélét összevissza mondjon a lányomról? Útban az iskola felé már magammal pöröltem: milyen együgyű is voltam! Soha nem jártam utána, merre mászkál, kik a barátai... Istenem, talán már pénzt is lopott... Az osztálytársai aznap nem látták. Amikor már a padtársa is üres tekintettel bámult és húzogatta a vállát, kifordultam az ajtón. Nem volt türelmem buszra várni, gyalog indultam el a vonatállomás felé. Hét óra körül lehetett, épp befutott a nagybányai expressz. Az emberek egyetlen tömött sorban tódultak lefelé az aluljáró csúszósra sikált kövezetén. Úgy tűnt, órákig vitt, sodort magával a tömeg, amíg feljutottam a pályaudvarra.

– Az első vágány mellett, közvetlenül az állomás folytatásában van egy kis, szürke épület – irányítottak az információs irodán. Ott székel az állomás rendőrsége. Szűk folyosón baktattam, s a pályaudvarról beszűrődő fényben láttam, hogy minden ajtón lakat csüng. A folyosó végében, a szag után ítélve valami illemhely lehetett, innen már vissza kellett fordulnom.

Úgy gondoltam, körbejárom az épületet, valami feliratnak, táblának csak kell lennie valahol. Aztán láttam, hogy az egyik ablakon fény szűrődik ki. Bent rendőregyenruhás férfi ült az asztalnál, s olyan mereven nézett maga előtt egy üres poharat, mintha apró kígyó volna benne, s bármelyik pillanatban szembeugorhatna vele. Megkocogtattam az ablakot, mert ajtónak híre-hamva sem volt. Az ember felrezzent, s beidegződött mozdulattal fiókba süllyesztette az üres poharat, aztán elindult az

ajtó felé. Jó idő telt el, amíg feltűnt az épület sarkánál, s inkább csodálkozó mint bosszús hangon rám mordult:

– Maga ki a fene?

Hirtelen arra gondoltam, hogy a megzavart embert nem nagyon érdekelheti, ki vagyok, inkább csak jelezni akarta, hogy ott áll az épület sarkánál.

– Eltűnt a lányom, kapitány úr, még csak tizennégy éves – hebegtem s közelebb léptem, ne álljak a sötétben.

– Kapitány a maga nénye! Egyebet sem tudnak, csak siránkozni, hogy ez meg az eltűnt. Egy szép napon a fejük a nyakukról is megszökik. No, jöjjön be!

Végigvezetett a hűgyszagú folyosón, s lenyomott egy kilincset. Úgy látszik, mégsem volt minden ajtón lakat.

Sokáig szöszmötölt, amíg előkotorta elnyűtt jegyzetfüzetét. Aztán kihúzta a fiókot s egy vodkásüvegből kitöltötte a maradék italt. Most már nem volt kitől tartania, de a poharat azért otthagyta a fiókban.

– Név, születési dátum... – úgy morgott az orra alatt, hogy alig lehetett valamit érteni.

Mondom a lányom nevét, s azt, hogy 1985. április 2.

– Ne vicceljen – heherészett. Nem is lenne rossz most idebent egy tizennégy éves pipikével.

Aztán ismét felmordult:

– A maga nevét kérdeztem, jóasszony!

– De hiszen én nem szöktem meg otthonról, az istenért! Vegye már azt a kagylót, s telefonáljon az Északi pályaudvarra, mert eddig már befutott az az átkozott szerelvény!

– Ha ilyen jól tudja, miért jött ide? Őrizte volna jobban a lánya fenekét, s most nem kellene itt hisztériázni.

Nagyot húzott a vodkából, aztán mintha kissé megenyhült volna, komótosan tárcsázott. Hallottam, amint csörög a vonal túlsó végén a készülék, s úgy éreztem, ettől a pillanattól függ minden, ami életemben ezután történni fog. Abban a másodpercnyi csöndben úgy ellágyult a térdem, hogy le kellett ereszkednem az asztal mellé féloldalasan odaállított székre. Amióta otthon a sejtelmes hangú telefonhívás után letettem a kagylót, mindent egyféle ösztönös félelem feszültségében tettem. Az hajszott futólépésben keresztül a városon, át az aluljárón, bőrdöngök és

utasok közt fel a lépcsőkön, aztán oda-vissza a hűgyszagú folyosón. A tudat, hogy egyetlen gyermekemet talán sohasem látom többé, csak abban a másodpercnyi csöndben kezdett rátelepedni agyamra, mint egy súlyos, dögevő madár.

A vonal túlsó végén még sokáig nem válaszoltak. Aztán megszakadt a csörgés.

– Hol a francban császkálsz – reccsent meg hirtelen az egyenruhás fahangja. Aztán kedélyesebbre váltott:

– Hozz nekem pár üveg árpalevet, mert megöl a hőség. Igen... de siess, jó-e...

Koccant a kagyló, aztán újra csönd, s a rendőr elégedetten végigtörült a homlokán. Nagy későre észrevett, amint ott ülök vele szemközt falfehéren, s úgy kapaszkodok az asztal sarkába, mintha megindult volna alattam a föld. Ez láthatóan elgondolkoztatta, mert sokáig bámulta szótlanul a jegyzetfüzetét, s még a pohárral is elfelejtett babrálni.

– Honnan tudja, hogy a bukaresti személyvonatra ült fel? – kérdezte hirtelen, aztán nem várva meg a választ, felütötte a menetrendet.

– Igen – morgott, mintha csak magának szólna. – Háromnegyed nyolckor fut be az Északi pályaudvarra. Még van addig hét perc.

Lapozott egy füzetben, aztán újra tárcsázott. A vonal túlsó végén rögtön válaszoltak, de ekkor már úgy zúgott a fejem, hogy csak minden harmadik-negyedik szót értettem meg, mintha nagy szélfúvásban beszélt volna valaki egy félig-meddig ismert nyelven.

– Gesztenyebarna; igen, a 225-ös személy... úgy tudom, egyedül... piros mellény... jó, rögtön hívj!

Amikor a rendőr letette a kagylót, úgy éreztem, mintha egy csomó kezdene szétbomlani bennem, s előntött a forróság. Amióta beléptem abba a szivarfüstös rendőrfülkébe, először éreztem a fülledt hőséget. Talán ki is pirultam.

A rendőr vonásai is átrendeződtek, mintha a telefonbeszélgetés teljesen kijózanította volna. Már nem beszélt olyan zavarosan morgó hangon. Néhányszor fel-alá járkált a barakkszerű helyiségben, aztán rágyújtott, s először szólított a nevemen:

– Nyugodjék meg, Zéné, most már minden rendbe jön. Azt ígérték, a következő járattal visszaküldik majd a gyereket.

Valamit még mondani akart, de akkor kopogtak az ajtón. Egy fiatal rendőr érkezett, s nagy bevásárlószatyrából kezdte kipakolni az asztalra az üvegeket.

Köszönésfélét motyogtam, s kibotorkáltam a sötét folyosóra. Istenem, pár óra még ebben a bűzös éjszakában, s újra megláthatom a gyermekemet – tört rám az öröm. Leugrik majd a vonatról, mintha mi sem történt volna, s aztán kézen fogva hazamegyünk. Mintha csak a keresztanyjánál járt volna Bodolán.

A váróteremben már alig lézengtek néhányan. Egy jól szabott felöltőt viselő öregúr alaposan végigmért, aztán kiment a peronra, s még onnan is visszanezett rám. Egy szál nyári ruhában, csomag, sőt egy vacak kistáska nélkül akármit el lehetett képzelni rólam. Behúzódtam a sarokba. Fázósan kuporodtam a kopott fapad szélre, s hogy belém ne botoljon valami ismerős, egészen a fal felé fordultam. Még csak pár óra, azt ki lehet bírni. De hátha nem utazott Bukarestig? – nyilallt belém a kétely. Máshol is leszállhatott arról a koszos vonatról: Predeálon, Câmpinán... bárhol. Végigbóbiskolom itt az éjszakát, s a hajnali járat mozdonyvezetője csak húzogatja majd a vállát:

– Miféle gyerek, kérem? Piros mellényes? Menjen asszonyom, aludja ki magát, hiszen úgy néz ki, mint a feleségem portörülő rongya.

Aztán megláttam M-et, a lányomat, amint sötét alakok ráncigálják le a vonatról; úgy tűnt, engem kiált, de a peron zajától nem hallottam a hangját. Végül véresen kiterítve találtam rá a sínek között, arcát a piros mellény takarta.

Arra ébredtem, hogy valaki gyöngéden rázza a vállam.

– Ébredjen Zéné, mert megjött a lánya – mondta az esti rendőr, s fejével az ajtó felé intett.

M. ott állt piros mellényében, kicsi múbőr hátizsákja félvállra vetve. Úgy bámult, mintha egy vadidegen asszonyt akartak volna a nyakába varrni, hogy no, ezután ő lesz az anyád. Aztán mégis megmozdult az ajka, s valami felsőbbrendű, ironikus mosoly jelent meg a szegletében:

– Elmázolódtok a szemfestéked – mondta.

AZ ÉNEKESNŐ

Az öreg nagy kínnal szíjazta fel bal lábára a művégtagot. Ahogy teltek az évek, egyre nehezebbnek tűnt a talpbőrből, vaspántokból összeeszkabált protézis, s egyre több kötött harisnyát kellett húznia, hogy a száralmasan elvékonyodott csonk ne kotyogjon benne. Ilyenkor nyáron aztán az egész napi járás felért egy kiadós náspágolással. A sok gypjúharisnyában megizzad a lába, s a vaspántok véresre sértik a kivékonyodott bőrt. Ébredés után szinte órányit tölt azzal, hogy kimossa a kabátgomb nagyságú sebeket, lecseréli a kötszert, s ragtapasszal jól a bőrhöz rögzíti. De még így is gyakran megtörténik, hogy napközben az egész kötés fellazul, s a harisnyák alatt gomolyában gyűrődik.

Aznap a szokásosnál is többet szöszmötölt a lábával. Gépiesen tapintotta ki a szorítószíjak lyukjait, de látszott rajta, hogy gondolatai messze elkalandoznak.

Pontosan negyven évvel ezelőtt húzta fel először a mülábat. A marosvásárhelyi kórházban Száva professzor tanította járni odavissza a korlátokkal övezett pár méternyi folyosón. Istenem, mintha csak az agyán járt volna. A gyűszűszerű csonk csupán a harmadszori műtét után „fogadta el” a hasáról kimetszett bőrt, s arra a vöröses forradásokkal erezett tenyérszerű felületre nehezedett az egész teste. Százszor is odaverte a mankót a folyosó cementpadlójához. Nem és nem! Azzal a lábbal soha többé nem fog tudni járni. De mindahányszor a folyosó végéről felcsattant az ősz professzor hangja: „Hát ember maga vagy szar? Ha Száva doktor azt mondja, hogy lehet vele járni, akkor az száz százalékos jelent. Ezt jegyezze meg!”

Haza már az új, olajozatlan ajtósarokként nyikorgó mülában jött. Amikor az első este lecsatolta combjáról az otromba, ötkilós szerkezetet, négyéves kislánya elpityeredett és kimenekült a szobából. Azóta már az ötödiket hordja, de a többi, a régiek is megvannak még. Lenn a pincében sorakoznak bezsírozva, komor

fegyelemmel, mint a háborúból megtért katona kimustrált szerelékei.

Az öreg hasüregében hirtelen megfeszült valami. Sietve húzta meg combján a szíjakat, s az illemhely felé araszolt: „Jól elpepecseltem az időt, mondhatom. Az lesz majd a muris, ha egy szép napon lustaságomban odaeresztek”. Amióta nyugdíjas, szeretett reggelenként jócskán elidőzni a fürdőben. Kitejt idejéből a komótos tollázkodás. Előbb derékig lemosdott hideg vízben, majd jöhetett a borotválkozás. Aznap éppen az arcát pamacsolta, amikor a felette levő fürdőszobába is megengedte valaki a vízcsapot. Aztán löcsbölés a fürdőkádban, mosdótál koccant a cementpadlón. Egy asszony előbb csak halkán dúdolt, próbálgatta a dallamot, majd felcsapott a hangja: *„Ó gyere velem, aranyos lélek, / ott ahol élek én...”*

Szép, bársonyos, telt hang, bár valószínű, hogy tulajdonosa nem épp a legfiatalabb nőszemélyek egyike. Egyébként honnan ismerné a negyvenes évek fájdalmasan szép slágerét?

"Pam, pa ram pam, param, pa ram pam..." hangzott fentről a tangó ritmusa. Az öregből kezdett elpárologni reggeli morcosága. Ilyen zenei aláfestés mellett, még jócskán elhúzódhat a borotválkozás. Hokedlit hozott magának a konyhából, s a kezitükröt úgy támasztotta a vízcsapnak, hogy ülőhelyzetből is jól láthassa az arcát.

Fent a nő elunta a Galambocskát, pattogósabb nótára gyújtott:

*„Trom-trom-trom-trom-trombitás,
Oly szép ember, oly csodás,
Nem kell nékem soha senki más,
Csak az az egy trom-trom-trombitás.”*

Az öreg azon vette észre magát, hogy az ép lábával nekihevéülve veri a ritmust. Ott látta már magát a majálisra díszített sörkertben, amint szorosán hátranyalt frizurával, apró Hitler-bajuszkával legyeskedik a lányok körül, s közben két ujja közzé csippentve, csibészesen lóbálja maga mellett a tele sörösüveget. Akkoriban szerelt le, s rögtön fel is csapott a helyi rezesbanda szaxofonistájának. Onnan, a pódiumról jobban meg lehetett figyelni a lányok cinegelépteit, s még szemezett is velük, aztán

egy-két fordulatra leugrott a ringre, s a legszebbeket alaposan megpörgette, hej, szépek is voltak azok a majálisok! Rózsikát, a feleségét is egy ilyen mulatságon ismerte meg. Hiába sugdosta anyja a tánctér széléről, hagyjon már békét annak a szaxofonistának, mert a szeme sem áll jól, Rózsika csak ropta tovább a rezgőpolkát.

„Sej, haj Rozi, vasárnap kirándulunk...” – az öreg csak suttogva dúdolt, ajkával csücsörítve formálta a hangokat, nehogy a szomszédból galambként búgó nő rájöjjön, hogy kihallgatják. Pedig kár lenne, ha abba hagyná a dalolást. Olyan önfeledten, teljes szívből fújja, mint egy patakban tisztáló, szerelmes parasztnyecske.

*„Száz éve már
Több is talán
Párizsban bál volt
minden éjszakán...”*

Az öreg beszappanozott arcán kövér könnycsepp araszolt lefelé, s apró csíkot hagyott rajta, mintha egy gyermek húzta volna végig a kisujját.

Ez a Rózsika nótája volt. Fiatal házas korokban alkonyatkor kiültek a kerti padra, s ő fújta-fújta szaxofonjával a Chopin-dalt. Rózsika csak ült, ölébe ejtett kezekkel, s úgy peregtek a könnyei, mint egy gyermeknek. Dehogyan is szomorú – bizonygatta ilyenkor –, csak ez a dal mintha egyenesen a szívét facsargatná, olyan. Azt a szaxofont később eladták. Kellett a pénz a kezelésre. De megvan még a tangóharmonika. Azt később vették, amikor a gyerekek elkerültek hazulról, s nem piszkálgatták a billentyűit.

Amikor felállt a hokedliről, felsebzett lábába belenyilalt a fájdalom. Sűrűn szisszenve araszolt ki a konyhába, hogy becipelje a vaslábú asztalkát. Arra állt fel, hogy levegye a nagy, bőrröndszerű tokban őrzött hangszer a ruhásszekrény tetejéről. Előbb a harmonikát nyújtotta le nagy szusszanásokkal az asztalka lábához, majd féltérdre ereszkedve ő is lecsusszant lassan a padlóra. Sietve mozgott, nehogy a szomszédasszony befejezze a mosást, s elhagyja a fürdőt. Még a port sem törülte le a hangszeréről, csak enyhén végigsiklott ujjaival a billentyűkön; lám

csak, van-e még hangja az öreg szerkentyűnek. A tangóharmonika édeskés- borongós hangja felsírt:

*„Vágyat lát a lány szemében,
mert a hadnagy táncra kérte,
s látta, hogy az ajkuk összeér...”*

Itt egy pillanatra megpihentette nehezen, szinte csikorogva mozgó ujjait. Fülelt, bekapcsolódik-e a nő a közös nótázásba.

„Azóta már, száz év messze jár...”

Ezúttal a bűgő hang mintha távolabbról szólt volna, s összetévesztésig hasonlított Karádi Katalin mélabús altjához.

Az öreg többször is előlről kezdte a Chopin-dalt, fentről a bársonyos női hang sirályként követte.

Amikor beesteledett, az öregem megmagyarázhatatlan nyugtalanság vett erőt. Feltétlenül meg kell tudakolnia, ki az a vadgalamb hangú nő a szomszéd lakásból. Most már felsebzett lábával sem törődött. A tangóharmonikát visszahelyezte ládájába, és sietve indult fel a lépcsőkön. A felette lévő lakás ajtaján azonban nem volt táblácska. Csengetett néhányszor, de senki sem nyitott ajtót. Végül a szemközti lakásból kócos, kövérkés nő jött elő, s szinte durván rászólt:

– Maga nem a hármásban lakik lenn, a földszinten?

Az öreg csak bólintott, hogy de igen.

– Hát akkor hogy nem tudja? Ez az öregasszony már több mint egy fél éve elpatkolt. Haza se hozták a kórházból, egyenest a hidegházba vitték, s onnan temették el. Nem ismerte? Csodálom, mert a maga korában híres énekesnő volt... No, jóéccakát, tata!

1999

TEMETÉS ELŐTT CSAK IGAZAT

Magdó Samu ott fekszik kifogástalanul szabott öltönyében, zakózsebéből kikandikáló csipkés zsebkendővel a két, csírázásnak indult pityókarakás között. Sohasem láttam még így kicsípve, pedig idestova negyven esztendeje tőszomszédom. Még nyáron is elnyűtt fenyőágas posztónadrágban járt, fenekén akkora szürke folt, mint egy cintányér.

– Lehoztuk ide apánkat – magyarázza a nagyobbik fia, amikor utánam jön a pincébe. – Ilyenkor, nyáron hamar szagosodik a halott, s a virrasztásig még sok van.

Nézem égnek emelt, csőrszerűen kihegyesedő orrát s zsírpapírszínűre fakult arcát, melyen tegnap még javában virult a borvirág.

Nagy piás volt az öreg. Beszélték, hogy fel sem kelt reggel az ágyból, amíg a párnája alá dugott üveget meg nem húzta. Tegnap már fél tíz körül alaposan be volt csiccsentve. Óvatosan támasztotta a kapufélfát, nehogy egy félresikeredett mozdulat kilibbentse függőleges tartásából. Csak úgy fél kézzel intett, hogy menjek közelebb.

– Hallom, van neked egy görényládád, amivel felvitted Szász Pistát is, a félkarút...

Kelletlenül bólintottam, mert igen fújta a hordószagot, s aztán sehogy sem értettem, hová akar kilyukadni.

–... mert én most már mindent elmondok – folytatta sietve, nehogy valamivel feltartóztassam. – Eddig óvatoskodtam azokkal a régi históriákkal, mert ilyen az öreg: egy végignyákkolt élet után elgyávul. S aztán állandóan reméltem, ha a román nem is, de a magyar kormány csak kiutal legalább mutatóba holmi kárpótlást. El is találtam, mint a vak a gödröt. Ezek, Pitești-ről azt válaszolták, hogy ott nem szerepelek a háborús nyilvántartásban, a pestiek viszont azt, hogy magyar honvédségemre nincs elég bizonyítékom. Hát jöjjenek ide, az úristeniket, s nézzék meg az ódalamat, ahol átlóttek a muszkák!

– Hagyja Samu bácsi, majd holnap elmondja. Most látom, erőst mérgezős – próbáltam szabadulni az iszákos vénembertől. Gyanítottam, hogy valamelyik unos-untalan ismételt s jókora

füllentésekkel toldozott világháborús meséjét kell majd végighallgatnom, melyet a változatosság kedvéért most talán így fog indítani: „Amikor századunk beért Hajdúböszörmény határába...”

– Nem, fiam – mondta vészjósló komolysággal –, holnap Magdó Samu nem ér rá mesélgetni.

Olyan nyomatékkal ejtette ki a szavakat, mintha a sok füllentés után hangsúlyozni akarná: eljött az ideje élete legigazabb történetének, s ha el nem mondja valakinek, ki nem okádja magából, nyomban megfullad tőle.

Kihoztam a riportermagnót, hozzá egy üres kazettát, s letelepedtünk a körtefa alatti padra. Samu bá kihúzta magát, mintha szavalni készülné egy alkalmi színpadon s tagoltan rákezdte:

– Amikor Kökösnél megvonták a határt, mi délre szakadtunk, román területre. Azt mondtam apámnak, hogy ha fát hasogatnak a hátamon, én úgymint átszökök Magyarországra, mert nem tudok a saját vérem ellen harcolni. Át is mentünk egy éjszaka a határon egy falumbelivel, s addig gyalogoltunk észak felé, míg egyszer valami őrjárat el nem csípett. Szerencsére magyar honvédek voltak, s bevittek a legközelebbi kaszárnyába. Másnap már be is soroztak a magyar hadseregbe, s irány a front. Hát, mit is mondjak? Hátulról szorongattak az oroszok, felülről tüzeltek a románok. Először mégis német fogságba kerültem, osztrák területen. Azt kérdezte a pökhendi hitlerista: honnan jövök? Mondom, hogy Romániából, de... Többet nem szólhattam, mert úgy szájon vágott kézháttal, hogy az első két fogam bement. Aztán a csizmájával ájultra rugdosott. Másnap egy pincében tértem magamhoz, volt ott még vagy öt hozzám hasonló szerencsétlen. Az egyik elmondta románul, hogy most már menekülőben a fasiszta, s nem ér rá a foglyokkal bajlódni. Holnap valószínű főbe lőnek bennünket. Mondom a románnak, ezt nem lenne tanácsos bevárni, inkább szökjünk meg. De hogyan? Éjfél után elkezdek üvölni, ahogy csak a szájamon kifér, s úgy hentergek a földön, mint a nyavalyatörősök. Jön az őr, hogy mi történt. Volt közöttünk egy jól megtermett, mészáros alkatú örmény. Óvatosan az őr hátához került és leütötte. A tábort épp riadóztatták, mert közeledett egy orosz alakulat. (Ezt később

tudtuk meg.) Olyan zűrzavar támadt, úgy kapkodtak a németek, hogy reánk ügyet sem vetett senki. Sorra kiosontunk a pinceajtón, s uzsgyi, be a búzatáblába. Soha annyi félérett búzamatot nem ettem, mint akkor, de ez a ropogós koszt mentette meg az életünket. Legalább nyolc napig nem mozdulhattunk ki a búzából, mert szökésünk éjjelén az oroszok elfoglalták a tábort, s aztán ott is maradtak egy ideig. No, de fogjam rövidebbre a szót. Bármennyit is bujkáltunk, egyszer mégis elfogtak az oroszok. Ők már nem kérdezték, kik s mik vagyunk, kellett nekik a ripityára lőtt hazácskájukban a munkás kéz. Az a román meg én egy szénbányában húztunk le vagy két évet. A lényeg az, hogy onnan sem engedtek el szépszerével, hanem megszöktünk. Valahol a vráncsai hegyekben rátaláltunk két összefagyott német katonára, azokat levetkőztettük, mert cudar hideg volt, s a muszkák rabruhája már rongyokban lógott rajtunk. Így értem haza '46 februárjában. Az akkori rajoni párttitkár egy Muntyán nevű falumbeli volt. Sokáig hányódott Bukarestben; azt beszéltek róla, hogy egy gazdag bankár bolond fia alá hordta a bilit. Nos, ez a lóköttő, amikor látta, hogy ugyanvalóst fújni kezdik mindenfelé a Sztálin-indulót, felcsapott kommunistának. Úgy, hogy '45-ben, amikor hazajött piros könyvecskéjével a fővárosból, egyből feltették a polcra. No, most ugrik a majom a vízbe, jól figyelj! Ez a Muntyán egy és ugyanaz a megyei Demokrata Párt mostani elnökével s a mi polgármesterünk apjával. Akkor, '46-ban, amikor hazatértem a fogságból, ez az ember fűtött be alám. Besúgták neki, hogy német egyenruhában kerültem haza, s már másnap hivatott a rajonhoz. Amíg én odavoltam, otthon házkutatást rendeztek, s elkobozták a német uniformist. Jóformán ki sem hallgattak. Mint fasiszta kémet s a népi hatalom árulóját tizenöt év börtönre ítélték; hetet belőle le is ültem. Neked elárulom, volt valami gyávaság az eddigi hallgatásomban, mert ha az ember egyszer megégeti nyelvét a forró kásával... S ne feledjük, az a gazfickó még ma is nagykutya. De te most már szóról szóra kiírhatod ezt az egészet az újságban. Jöjjön, aminek jönnie kell, Samu bá nem fél többé – szegte fel a fejét az öreg s intett, hogy lenyomhatom a zárgombot.

Nézem Magdó Samu feszes eleganciáját, s arra gondolok, hogy tegnap a fülletős öreg mégiscsak a szintiszta igazat mondta ott a körtefa alatt. Ma tényleg nem érne rá a mesélgetésre.

1999

FEKETE PÖTTYÖS

Amikor beszállítottak az ötös kórterembe, az öregasszony már ott feküdt az ablak felőli sarokágyban. Szerette bámulni a szomszédos épületek fölött szabálytalan sokszögben kirajzolódó kék eget. De amikor borús volt az idő, sohasem nézett kifelé. Inkább az ajtóra függesztette tekintetét. Később tudtam meg, hogy titkon mindig várakozott. Remélte, valamelyik gyermeke meglátogatja, vagy legalább tízéves leányunokája, akit ő nevelt, babusgatott csecsemőkora óta.

Egy-egy ilyen, naphosszat tartó, hiábavaló várakozás után, lámpagyújtáskor vöröses, dagadt szemmel hunyorgott, valószerűtlenül kicsire zsugorodva a durva pokróc alatt, és nem tudtam rájönni, vajon a napi erőlködéstől vagy a befele folydogáló könnyektől tüzesedett be a szeme.

Az öregasszony évek óta cukorbeteg volt, de az orvos által ajánlott marha- meg szárnyashúst mindig elette előle a három gyermek. Idős korára már a cukorbetegségnek kijáró havi ingyenes gyógyszeradagját sem vette be. Akkorra már fölösleges céciónak tartotta az egész kezelést. A cukor úgy lerakódott az erek falára, hogy alig-alig engedte csörgedezni bennük a vért. Amikor beutalták, bokája alatt tojásnyi volt a seb. Aztán lábszárán, majd a másik bokáján is kifeslett a bőr, akárha régi, sokat mosott anyag szövete foszladozna. Az orvos hosszadalmas vizsgálat után kijelentette, térden felül le kell vágni a jobb lábát. De sürgősen, amíg azt a csonkot is meg lehet menteni.

Az öregasszony nyitott szájjal vette a levegőt, mint a nagyon kövér emberek, miután megmásztak néhány emeletnyi lépcsőfokot.

– Gondolja meg, doktor úr – lihegte kétségbeesetten. – Pár hónap múlva majd ugyanezt mondja a másik lábamról is. Hatvanöt évesen emberroncsot akar belőlem faragni? Akkor inkább a halál.

Az amputációba akkor sem egyezett bele, amikor egy bukaresti orvosigazgató végigjárta a kórtermeket, és fájdalommentes operációval kecsegtette őt, sőt azt is megígérte, kieszközöl neki egy ingyenes tolókoszit. Az öregasszony azonban tagadólag ingatta a fejét.

– Nekem már úgyis minden mindegy – suttogta elhaló hangon később, amikor az orvosi delegáció elvonultával megálltam az ágya mellett. – Nem az fáj, hogy meg kell halnom, hanem hogy tiszta hiábavalóan éltem. Férjem sohasem engedett munkába állni, csakhogy tisztességesen felnevelhessem három gyermekünket. S lám, mi lett belőlük! – Itt elcsuklott a hangja, s csak kisárgult, csontos kezével jelezte, hogy nem is érdemes erről beszélni. Rövid idő múlva azonban mégis folytatta:

– Szegény férjem annyit dolgozott, mint egy igásló. Legyen Irénnek új ruha, mert nagylány, Etusnak zongora, mert élt-halt a zenéért, Endrének fizessük ki a bentlakást meg a szakkönyveket... Egyébre sem emlékszem, csak a sok gürcölésre és garasoskodásra. Ha Irénnek valami újat vásároltam, Etus verte magát a földhöz, hogy neki is kell. Éjszaka szabtam-varrtam a régi holmiból, hogy Etust is kielégítsem. A nagyobbik leányom Enyeden végezte a tanítóképzőt. Amikor bevittem az internátusba, a hímezett párnától a cipőkrémig mindennel el kellett látnom. Ezenkívül havonta cipeltem a nagy bőrönd hazait: kolbászt, disznófőszajtot, házi kenyeret. A kisebbik Kolozsvárra került a konzervatóriumba, Endre Bukarestben végezte a közgazdaságit. Én csak akkor vettem magamnak másodkézből egy-egy pár cipőt, miegymást, ha látogatóba mentem hozzájuk: ne kelljen a sok orvos- meg ügyvédivadék előtt szégyenkezniük az anyjuk miatt. Etuska még így is értésemre adta: fölösleges Kolozsvárig cocókáznom azzal a kis hazaival, tegyem inkább postára... Aztán ki kellett házasítani a lányokat. Gyűjtsél bútorra, stafírungra, a nagyobbiknak még kétszobás tömblakásra is befizettünk... Szegény férjem, nem bírta kivárni a nagy hajsza végét. Elvitte a szíve. Ott kapták meg összeesve a két malteros

veder között. Három hónap múlva aztán én is ágyra kerültem. Szerencsére már mind a háromnak családja volt; a fiam velem maradt a négyszobás, kertes lakásunkban. Persze, az út felőli, fürdőszobás lakrészt engedtem át a fiataloknak, én hátul húzódtam meg a fásszínből átalakított szobácskában.

Amikor kibomlott a jobb lábam, sejtettem, hogy a cukorral van baj, de már az orvoshoz sem tudtam elmenni. Nem bírtam ráállni a lábamra, s egyre gyakrabban homályosodott el a szemem világa is. A fiam csak legyintett a dologra: – Eh, öregség, mama! Aztán amikor látta, hogy a feleségének akarva-akaratlan naponta háromszor is lepedőt kell cserélnie alattam, egy este sunyin mellém telepedett az ágy szélére és kirukkolt: – Mama, itt nincs más kiút, át kell íratni a lakást a mi nevünkre.

Így mondta, fejedelmi többes számban s ellentmondást nem tűrően, mintha nyomorult állapotomban már döntőképeségemet is elveszítettem volna, s ő, mint egyedüli férfitagja családuknak kegyesen átveszi a dolgok irányítását. Aztán, hogy nehogy félreértsek, még pontosított is: – Adás-vételi szerződéssel.

Másnap saját kocsiján hozta házhoz a közjegyzőt, s egy alacsony, rózsás körmű nőcskét, aki szaporán verte a kis, hordozható írógépet. Persze, a szokásos, nagy adag nyugtatót már azelőtt beadta a menyem azzal, hogy tudom, mamának már nagyok a fájdalmai. Úgyhogy nem is nagyon ellenkeztem semmivel, s a fejemet is csak annyira emeltem fel a párnáról, amíg aláírtam a papirost. Rettenetesen fárasztott a drága kölniillatot árasztó társaság, és alig vártam, hogy végre magamra maradhassak a kamrácskában.

Másnap már itt ébredtem fel, ebben a sarokágyban. A fiam éppen az orvossal beszélgetett a terem másik végében, aztán sietve behúzta maga mögött az ajtót, még inteni sem tudtam neki. Itt hagyott ebben a nagy idegenségben, ahol annyit sem mondanak, menj odább.

Abbahagyta a mondókáját és szipogni kezdett, de könny nem szivárgott elő szeméből. Megfogtam csontos kezét, és pár percig még ott ültem mozdulatlanul ágya szélén, míg halk pihegéssel elszenderedett.

Később négy lepedőt hozattam férjemmel, hogy szükség esetén az öregasszonyt is tisztába tehessem. Az ápolónők már régen

feléje se néztek. Reggelente úgy potyogtatták poharába a két fehér tablettát, hogy nem is ellenőrizték, vajon bevette-e a tegnapi adagját. Amióta elfogyott az öregasszony kevéske zsebpenze s a friss lepedőkért cserében nem süllyesztette zsebükbe a szokott bankjegyet, felőlük akár üres is lehetett volna az az ág.

A kórteremben azt sugdosták, hogy már csak napjai vannak az öregasszonynak.

Mind cukorbetegek voltunk, mégis valami titkolt örömmel töltött el, ha valamelyikünk hirtelen rosszul lett, vagy nehezebben bírta a kezelést, esetleg már túl későn utaltatta be magát a kórházba. Délutánonként hosszasan áztatgattuk lábainkon a verődéseket, nagy gonddal vágtuk, reszelgettük pataszerűen megkeményedett körmeinket, s közben rettegve vizsgáltuk, nem pirosodik-e, repedezik-e valahol a bőrünk. Az öregasszony látványa volt számunkra a legszigorúbb fenytetés: íme, ilyenek leszünk, ha elhanyagoljuk a kezelést, és nem ápoljuk magunkat kellőképpen. Valahányszor lepedőt cseréltem alatta, a terembei asszonyok lopva figyelték testét, amely akár valamelyik szomáliai alultáplált gyermeké is lehetett volna. Hasán még lógott egy vékonyka feldolgozhatatlan zsírréteg, de végtagjairól úgy leolvadt a hús, hogy szinte vártam, összezörrennek csontjai, mint az egymáshoz verődő csupasz lécdarabok. Az öregasszony látszólag már nem érezte az altestét, mennyezetre függesztett tekintettel tűrte, hogy térdei alá csúsztatott karokkal átbillentsem az ág túlsó szélére, és óvatosan kihúzzam alóla a lepedőt. Amikor végeztem a rendezgetéssel, ő is tétován megemelte jobb kezét, hogy megigazítsa álla alatt fekete pöttyös fejkendőjét. Ilyenkor pillantásával mintha csak azt akarta volna mondani: Mit undokol itt velem, láthatja, hogy már végem van.

A hónapot mégis kihúzta. Egy reggel, amikor leemeltem Iróla a plédet, valami furcsa dögszag csapott meg. Látom, hogy lába fején, mely addig sötétlilásan fénylett, levált a bőr, a kocsonyaszerű húsból gennyes lé folydogál. Rögtön hívtam az orvost, de az csak alig pillantott rá. Intett, hogy takarjam le a lábat, s aztán felém fordulva keresztet rajzolt a levegőbe. Látszott, jól ismeri a jelenséget, számított rá, nincs mit rajta vizsgálnia. Azon az éjjelen nem mozdultam el a haldokló mellől,

mégsem tudom pontosan mikor múlhatott ki. Olyan csendesen költözött el az árnyékvilágból, hogy még csak egy nyikkanással sem vett tőle búcsút.

A kórházigazgatóság az öregasszony fiát szólította fel, hogy szállíttassa el a hullát. A nagydarab, pecsenyevörösre borotvált férfi épp akkor nyitott be az ötös kórterembe, amikor az egyik páciens a halotról pletykált, mintha csak a kötelező gyászbeszédet mondaná fölötte:

– Már megbocsássonak, de ő sem volt éppen falat kenyér. Hogy írathatta át fiára az egész házat, amikor három édes gyermeke volt, és szó, ami szó, egy anya mégiscsak a lányaira szorul vénségére. És még csodálkozott, hogy egyik sem nyitja rá a kórházajtót. Igazuk is volt: gondozgassa csak a drága fia, ha már ráíratta a házat...

Itt hirtelen elharapta a szót, mert gyanította, hogy az ajtókeretben feltűnt birkózó alkatú fiatalember az öregasszony fia lehet. Ropogósra keményített szalmasárga inget, mustár színű nyakkendőt viselt, kezében tüntetően lóbálta vadonatúj diplomatafűzőjét, oly szakértelemmel, hogy közben mindegyre megvillant hatalmas arany pecsétgyűrűje. Egyenesen a sarokágyhoz tartott, kihuzigálta a bádog éjjeliszekrény fiókjait, emelgette bennük a fehér papírt, még a párna alá is benézett. Aztán kellenetlenül fordult a riadt tyúkokként gubbasztó asszonyokhoz:

– Volt anyámnak egy fekete pöttyös kendője, nem látták valahol?

1999

SZÓLITSON SMUCIGNAK

– Csak azért jöttem el a virrasztásra, hogy megnézzem, mi mindent harácsol össze ez a zsugori cerberus – súgta oda szomszédjának a kövér Köcsöginé, miközben úgy fészkelődött a

párnás feneke alatt meg-megreccsenő széken, mint a fiatal kotló, melynek sehogy sincs ínyére a hosszadalmas gubbasztás.

A viasz- meg naftalinszagú szobában azonban alig volt mit szemrevételezni. A halott fejénél égő két gyertya magas, ódivatú ruhásszekrényre, meg egy kopott almáriumra vetett némi fényt. Függyönek, szőnyegnek nyoma sem volt, és a mennyezetről alácsüngő szál dróton légypiszkos villanykörte árválkodott. – No, ezért igazán kár volt annyit csalni meg zsarolni – pörgött tovább a terebélyes asszonyság nyelve, de olyan hangosan, hogy most már a szoba túlsó sarkában gubbasztó öregasszonyok is felkapták a fejüket. Az egyik el is húzta rosszmájúan a száját:

– Van valami igaza Köcsöginének. Isten nyugosztalja, tényleg piszok egy fráter volt ez a Smucig. Emlékszem, amikor az uram így ki volt terítve a tiszta szobában, mint most ő, hát velem is csúfosan kibabrált. Te ismerted az én Pistimet... Olyan tedd el s ne vedd elé ember volt, vele soha egy lejt sem lehetett megállítani. Mondtam is egyszer neki, hogy a kutyák fogják széthordani az árok partján, ha meghal, mert nem lesz amivel eltemessem. Hát ez szinte így is sikeredett. Ő egy szép napon meghalt. Futok a sógoromhoz, futok a szomszédokhoz, hát csak huzigálják a vállukat, hogy ők olyan szegények, mint Vak Kati a dögkert mellől. Aztán a temetés reggelén beállít hozzánk Smucig. Tekergeti a nyakát, körbe-körbevizslat, mint aki akar is szólni, meg nem is, de hogy nem halottnézőbe jött, azzal már az első perctől tisztában voltam. Amikor felhajtotta a pohár köményest, kirukkolt: – Te, Sári, hallom, hogy nincs mivel eltemesd az uradat... Én bólintottam s vártam, hova akar kilyukadni. – Én megvenném a tehenedet, de csak ha úgy kötünk vásárt, mint jó szomszédok között szokás: én kisegítelek a bajból, te is engedsz valamicskét az árból...

Olyan árat kínált ez a semmiházi, hogy azon egy valamirevaló kecskét sem lehetett volna megvenni. A nép már özönlött be a kapun, és az én Pistim még úgy volt pizsamában, ahogy kimúlt. Beleegyeztem a vásárba, s amikor a pap azt énekelte a ravatal mellett, hogy” Itt van szívem...,” Smucig akkor vezette ki a tehénkémet a hátsó kiskapun.

– Ez semmi – legyintett a másik öregasszony, és a pletykázás hevében még az ilyenkor kötelező sugdolózásról is

megfeledkezett. – Velem még komiszabbul bánt el ez a szemét. Igaz, régi mese ez, még fiatalasszony koromból való, de én azóta sem köszöntem többé neki. Amikor Nusimmal állapotos voltam, belém nyilallt, hogy vegyek eltenni valót uborkát. Nyár volt, augusztus közepe, és döglesztő meleg. Reggel besétáltam a brassói sokadalomba, de visszajövet úgy ellágyultam, úgy szakadt a verejték rólam, hogy elátkoztam azt a percet is, amikor megkívántam a savanyú uborkát. Egy darabig cipeltem a hatkilós szatyrot és a nagy hasamat, de egyszer csak elsötétült előttem a világ, és az útszélen összerogytam.

Akkor tértem magamhoz, amikor Smucig végignyújtott otthon a heverőn, és anyósom ecetes rongyot szagoltatott velem. Persze, hálálkodtunk neki, hogy felszedett az útfélről és hazahozott a szekeren. Másnap eszembe jutott a szatyor uborka és a buksza, amelyben még volt vagy kétszáz lej. Annyi pénzért Bukarestig is elcócókázhattam volna, méghozzá taxin. Összeszedtem magam, és elmentem Smucighoz, hátha tud valamit. De csak ingatta a fejét, és kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő semmiféle uborkát nem látott körülöttem, s még kevésbé bugyellárist. Hittem is, meg nem is, de lassan bele kellett nyugodni a veszteségbe. Egyszer összefutok Smuciggal a kenyérboltban, és a kezében ott az én uborkás szatyrom. Én sem voltam rest. Kikaptam a szatyrot a kezéből, és addig vagdostam a fejéhez, amíg az ripittyára szakadt. No, de azután fel is út, le is út, nekem több dolgom nem akadt Smuciggal, még a köszönését sem fogadtam soha.

Köcsöginé, mintha csak a történet végét várta volna, nehézkesen feltápáskodott a nyikorgó székről, valami „Isten nyugossa”-félét motyogott és kiereszkedett az ajtón. Éjfél felé járt már az idő. A koporsót körbeülő asszonynépség is mocrogni kezdett, és lassan elszállingóztak, mint valami bizonytalan mozgású denevérek. A fennhangon mesélő öregasszony is indulni készült, amikor a sarokba húzódott, és mindvégig az ódivatú ruhásszekrény fölé bámuló fiatalember megállt előtte és bemutatkozott:

– Dr. Komoróczy, az elhunyt fia vagyok.

A vénasszony zavarában szája elé kapta a markában szorongatott zsebkendőt. A fekete öltönyös, sötét bőrű, metsző tekintetű férfiban mintha maga a halál toppant volna eléje. Az öregasszony összefüggéstelenül motyogott:

– Komoróczynak hívták?... Nem tudtam... Már megbocsásson...

A fiatalember széket húzott az ijedt öregasszony mellé, és csendesen válaszolt: – Nem így hívták apámat, de ez most már mellékes. A Komoróczy nevet akkor vettem föl, amikor újdonsült orvosként és évfolyamelsőként a fővárosba helyeztek ki. Azelőtt Kalányosnak hívtak, akárcsak a sátoros cigányok nagy családjához tartozó anyámat. Szerelemgyerek voltam. Amikor anyám fiatalon meghalt, a gyámhatóság beutalt egy bukaresti árvaintézetbe. Három éves lehettem, anyám arcára egyáltalán nem emlékszem. Az én életemben csak egy jóságos, cukorkával és játékautókkal kedveskedő férfi jelentette a szeretetet, ahogy mondani szokás, a család melegét. Nyáron hetente kétszer is leutazott a fővárosba, hogy friss tejet, kerti gyümölcsöt hozzon, és amikor vakbélgyulladásal műtöttek, ő is beutaltatta magát a kórházba, hogy éjjel- nappal mellettem lehessen. Tizenhat éves koromban nagyon szerettem volna egy igazi, márkás hegedűt, s ezt meg is írtam neki néhányszor. Akkor már Bukarest egyik leghíresebb középiskolájába járatott apám... Egy karácsony estéjén beállított a hangszerrel, és könnyeit rejtegetve odacsempészte a kis fenyő alá. Akkor már tudtam, hogy félig cigány vagyok, és azt is, hogy ő az édesapám, mert anyám egyik bátyja hosszas keresgélés után rámakadt a fővárosban és mindent elmondott nekem. Azon a karácsony estén apám sírt és díszítette a fenyőt, én pedig alig tudtam türtőztetni magam, hogy a nyakába ne boruljak és ki ne kotyogjam a titkot. Attól féltem, hogy mindent elrontok; azt a már-már bálványozó ragaszkodást, amely egymáshoz fűzött bennünket. Gondoltam, jobb lesz, ha majd ő rukkol ki az igazsággal, és akkor végre apámnak szólíthatom. De látja, holnap magával viszi a sírba a hajdani cigánylány meg a zsugori Smucig történetét. Soha senkinek nem ejtett róla egy szót sem. Az a nagy szerelem úgy kiürítette a szívét, hogy utána sem rokont, sem szomszédot, sem nőt, sem barátot nem tűrt meg maga körül. Csak én maradtam neki, annak a szerelemnek a gyümölcse, amiért talán már a lelkét is eladta. Csalt és zsarolt, rongyosan járt, néha éhezett, hogy utána rohanhasson a postára az összekapart pénzzel. Embernyúzó volt, hogy engem egyetemre járathasson, és úriembert faragjon belőlem, a kalányosok ivadékából. Ötödéves diák voltam,

vadonatúj Daciát vásárolt nekem, hogy ne töltssem a drága időt buszmegállóban, minél többet tanulhassak az államvizsgára. Lehet, annak idején a maga kétszáz leje is hozzám került, meg annak a tehénnek a piaci ára is.

A fiatalember izgatottan felállt, s mintha a halottól várná a bizonyítást, egészen közel lépett a csonttá merevedett archoz.

Az öregasszony nesztelenül szedelőzködött. Úgy számította, mire a férfi a koporsótól megtenné visszafelé azt a pár lépést, neki sikerül elérnie a kijáratot. A fiatalember nem mozdult. Csak az ajtónál kapott hangjával a menekülő vénség után:

– Az elhunytat Borcsa Péternek hívták. A semmirekellő, az embernyúzó Smucig én vagyok.

1999

ÖTVEN ÉV MÚLVA

Idestova ötven esztendeje simítgatja a vaníliás krémeket, egyengeti egy-egy hatalmas alumíniumtálcára felpúpozott sokrétű sütemény tetején a csokoládés glazúrt. Különös fantáziája volt mindig a tortadíszítéshez. Órákig elszöszmötöl a papírból készített, apró tölcsérrel, melyből rózsaszín, világoszöld vagy éppenséggel lila sugárban ömlik az illatos massa, és élvezettel kanyarítja a szívek, virágok csücskeit. A születésnap feliratok azonban-bár szinte sablonosan egyformák – gyakran kibillentik csöndes derűjéből. Akaratlanul is a mögötte hagyott tengernyi időt méregeti. Mit meg nem ér az ember hetven év alatt, s ugyan mit tartogathat számára az a morzsányi élet, ami még hátravan? Gyerekei sorra elköltöztek a szülői házból, felesége meghalt. Úgy maradt itt, az egyre gyötrelmesebben kongó négyszobás lakásban, mint akit mesés partokkal kecsegtettek, hogy aztán hosszú hányattatás után lakatlan szigetre vessék.

A rendszerváltás után azért vágott bele az üzletbe, hogy valamivel kitöltse, mozgalmasabbá tegye a körülötte terpeszkedő űrt. Huszonkét embernek biztosít meleg, tiszta munkahelyet.

Sürög-forog naphosszat a zömmel asszonyi társaságban, felemeli a fortyogó csokoládés edények fedelét, megszámlálja a krémes téstával telerakott műanyagládákat, diót, prézlit darálni küldi az újoncokat. Néha belefeledkezik egy-egy különleges alkalomra rendelt torta díszítésébe, s akkor állhat a feje tetejére az egész cukrászműhely, mert ő se lát, se hall. Röpködhetnek körülötte a kérdések, hogy most a peracet vágjuk-e ki vagy a törökmézet csomagoljuk, verte-e már eleget a tejszínhabot az ötös gép? Ő csak int, hogy végezzék, amit jónak látnak, csak táguljanak előle, mert még elhibázza a születésnap feliratot, s akkor lesz itt olyan dörgedelem, hogy még az ablakok is zengnek belé.

*

A madárképű, aszott tanárnő cseppet sem tetszett a vén cukrásznak. Úgy izgult, csücsörítette valószerűtlenül apró ajkait, mint egy nyápic óvodás, aki otthon bemagolja a verset, de a közönség előtt a lámpaláztól mindegyre belesül mondókájába.

– Nincs ahol gyakorlatoztassuk a gyerekeket... Tetszik tudni, nincs megfelelő felszerelés... Nagyon hálásak lennénk...

– Hány gyerekről van szó? – sokallta meg a dadogást az öreg.

– Nyolcan lennének, akiket nem sikerült elhelyezni, de talán két váltásban...

– Hozza be őket. Holnaptól megkezdhetik a gyakorlatot – zárta le a hosszadalmasnak ígérkező magyarázkodást, és olyan mozdulatot tett, mint aki máris indul dolgára.

A gyerekeket – 15-16 éves csitrik – hamar megkedvelte, de azért vigyázott a hangjára, percig se lágyuljon annyira, hogy ne érződjék ki belőle a tulaj parancsoló utasítása. Még az ebédszünetkor kijáró nagy tál süteményt is vezényszavak kíséretében tetette eléjük:

– Aztán ez innen mind elfogyjon, nehogy nekem korgó gyomorral állítsatok anyátok elé, amikor hazamentek. N. bácsinál három hét alatt még a legcingárabb fajta is garantáltan felhízik.

Mégis néha feszengett a lányok jelenlétében. Egyszerre szeretett volna megértő, nyájas nagyapa lenni számukra, aki anekdoták mögül próbálja az élet csínjára kioktatni őket, meg szigorú mester is, aki az inas körme alatti feketeséget már az első

pillantásra észreveszi, és a párologó fazekak mellől is figyeli, hogyan forgatja amaz a simítókanalat. A kikeményített, kurta köpenyekben furikázó, hajukat fehér háromszögű kendőcskébe szorító kamaszlányok mindegyre temesvári inaskodását juttatták eszébe. Gyötrelmes egy nap volt az, amikor elnyűtt bőr aktatáskájával és a benne lapuló szalonnával, hagymával beállított ötven évvel ezelőtti mesteréhez. Azért a napjában egyszer-kétszer magába tömködött párologó cipóért sokszor eltúrta a kézháttal, meg ülepen billentéssel osztogatott „szakmai oktatást”. Aztán ott volt J., a kacér, sárga hajfonataival, aki mindig kalács- meg vaníliaillatú volt, s elhaladtában úgy perzselt a teste, hogy neki attól kiesett a hosszú nyelvű péklapát a kezéből. Ott pergett-forgott naphosszat előtte, s úgy egyensúlyozta mindkét kezén a megrakott tepsiket, mint népi táncosok a fejük búbjára illesztett üveget. S milyen csilingelő kacagása volt! Mintha rézcsengettyűt ráztak volna meg a pékségben. Amikor J. kacagni kezdett, önkéntelenül felvihogott, de legalábbis elmosolyodott mindenki, olyan ragályos volt a nevetése. Egy idő után egyre ritkábban nevetett a szőke hajfonatú lány, arcáról eltűnt az érett nyári alma üdesége. Aztán egy reggel nem jött be a pékségbe. Azt suttogták róla, hogy megszökött egy henteslegénnyel, mert teherbe esett tőle. N. csak arra emlékszik, hogy egyik napról a másikra kihalt a pékség. Olyan néma lett, mint a mesebeli király gyümölcsöskertje, miután kilőtték belőle a szépen szóló aranymadarat. Ezek után N.-nek sem volt maradása. Becsapottnak érezte magát, bár a csengő kacagású lány nem biztatta még egy kacéran odavetett pillantással sem. N. mégis elmenekült abból a városból. Azzal a kopott aktatáskával ült fel a vonatra, amellyel annak idején beállított a pékségbe. Úgy tervezte, Moldvának valamelyik északi csücskén fog letelepedni, minél távolabb inaskora városától, aztán mégiscsak leszállt a brassói állomáson. Valami idevonzotta, talán a szeptemberi kisuvikszolt ég, mely szinte kartávolságra hozta a hegyeket a vonat ablakához.

*

Azon a reggelen, röviddel a váltáskezdés után, a vén cukrászmester épp a hatalmas kavargógépben vizsgálta a

kalácstészta állagát. Agyának valamelyik rejtett zugában még mindig a napokban megbolygatott régi emlékek motoszkáltak, bár számtalanszor igyekezett elhessenteni őket tárgyilagos hétköznapisággal. Hetvenen túl köszönje meg az ember, ha letrottyosodott ülepét ide-oda tologathatja, nemhogy kamaszlányokról ábrándozzék, mégha azok emlékeiből tolakodnának is elő.

Ekkor csengett föl a nyersanyagok előkészítéséhez berendezett kamrácskából az egyik tanonclány nevetése. Hajszálla hasonlított a hajdani szőke hajfonatú cukrászlány kacagására, de N. fülében kegyetlenül gúnyosnak tűnt ez a hang. Mintha egyszerre akarta volna lefitymálni a hajdan faképnél hagyott pékinast, meg a jelenlegi letrottyosodott aggastyánt. N. berontott a kamrácskába, ahol a négy tanonclány éppen diót tört és szemelgetett, s közben valami semmiségen viháncolt, hogy kellemesebben teljen az idő. Az öreg vérmes szemekkel vizslatott körül. Kereste, mibe köthetne bele, bár legszívesebben a csengettyűszerűen nevető lány szőke hajfonatait ragadta volna meg. Hirtelen fogta a szemétkosarat, és tartalmát a kamrácska közepébe zúdította.

– Tessék megnézni, milyen munkát végeznek a drágalátosok! – ordította magánkívül. – De viháncolni azt tudnak! Miközben a drága dióbelet a szemétre dobják, hogy hamarabb szabaduljanak a pucolásától. Kígyót melengettem a keblemen! Befogadtam őket, hogy mesterséget tanuljanak! Mindenem jár az eszük, csak épp a munkán nem!

Úgy pakolta ki a lányokat a laboratóriumból, hogy még köpenyüket sem tudták levetni. Kint aztán ámulhattak a pillanatok alatt rájuk zúdult fergetegen. Esküdöztek a tanárnőnek, hogy vigyáztak, egyetlen szem dióbél se kerüljön a héjak közé.

Másnap olyan riadtan aprózott be a madárképű tanárnő, hogy N.-nek megesett rajta a szíve. Rettenetesen szégyellte magát, miközben a tanárnő síró hangon fogadkozott, hogy ezután személyesen fogja felvigyázni a tanoncok munkáját, csak ez egyszer nézze el a figyelmetlenséget. N. úgy tett, mintha erősen figyelne a papírtölcsérből vékony sugárban ömlő krémre. Legszívesebben mindent elmondott volna a tanárnőnek: a hajdani cukrászlány elpártolását, a tegnapi patália igazi okát, de a

tanárnő riadtan pillogó madárszeméből kiolvasta, hogy az a fajta nő, aki az efféle kitergetésekből semmit sem értene meg. Ő pedig vénségére legszebb emlékeit gyalázná meg ostoba felindultságában.

Végül valamit dűnnyögött, és intett a kínosan toporgó nőnek, hogy nyugi-nyugi, tekintse elintézettnek a dolgot. Aztán gondolt egyet, s mielőtt a nő apró, akadozó léptekkel elérte volna a kijáratot, utána kiáltott. Hirtelen nagy ív csomagolópapírt kanyarított az asztalra és kezdte rárakni a finomabbnál finomabb süteményeket. Arcáról eltűnt a rejtegetett szégyen árnyéka, és a napok óta kavargó emlékek gyötrelme. Úgy nyújtotta át a hatalmas csomagot az ajtónál szorongó tanárnőnek, mintha a hajdani szőke lánytól, a tegnap kiebrudalt tanoncoktól és élete minden szándékosan vagy óhatatlan megsértett nőjétől egyszerre kért volna bocsánatot.

2000

HÁROMEZER DOLLÁR

– Hatodszor mondom, semmi sem jut eszembe – nyöszörögte a meztelen férfi, s még mindig erősen fújta a rumszagot. – Arra még halványan emlékszem, hogy Magyarországon át Ausztriába akartam jutni, csak hogy az ipse nem érkezett idejében, s én ott ácsorogtam a villanypózna alatt.

A jegyzőkönyvvel bíbelődő rendőr írt és mosolygott. Ismét felvillant előtte az a mulatságos póz, ahogyan a férfi anyaszült meztelenül mindegyre el akarta érni szájával a gipszfarkas emlőjét. A kicsi Romulus (vagy Remus) a szobor tövében feküdt, apró, hurkás karját magasba emelve, mintha segítségért integetne. A férfi tökrészeg volt. Nyújtogatta nyakát az emlő irányába, és szaporán csuklott. Közben meg-megcsúszott lába a nedves talapzaton s ilyenkor, hogy egyensúlya helyrebillenjen, belekapaszkodott az anyafarkas hátsó lábába. Így találtak rá a

munkába igyekvő, hajnali járókelők, majd értesítették a rendőrséget.

A meztelen férfi azonban hallani sem akart arról, hogy lemásszon a szobornak támasztott létrán. Amikor már a fél város ott tolongott a szobor körül, s élvezettel bámulták az igyencirkuszt, lassan eleredt az eső. A meztelen férfi feljebb húzódott a talapzaton, s úgy fészkelte be magát a farkas hasa alá, mint valami sötét, de oltalmat nyújtó kapumélyedésbe. Az alábukfencezett Romulus (vagy Remus) helye meglehetősen szűk volt, ezért a férfi egészen hozzásimult a talapzaton maradt gipszcsecsemőhöz, s szinte barátian átfogta a vállát. Később, amikor az eső miatt már szétszóródott a szájtátiak gyülekezete, a szobor tövében megjelent egy dülöngélő férfi. Zsebéből rumosüveget kotort elő, s ráköszöntötte a farkas hasa alatt kuporgó emberre. Az kissé félredöntött fejjel nézte a kaptos embert, majd lejött a létrán, és meghúzta a rumos üveget. Ekkor jöttek oda a szolgálati kocsiba húzódott rendőrök, és bekísérték a helyi osztályra.

– Rendháborítás és a közízlés megsértése vádjával kétszázezer lejjel bírságot adjuk – mondta jegyzőkönyvéből felpillantva a mosolygó rendőr, s szerette volna most alaposan letolni ezt a rumszagú faunt, de sehogyan sem tudott szigorúbb képet ölteni. A férfi, aki addig nevetségesen takargatta mindkét tenyerével az ágyékát, most ijedten kapott csipőjéhez, mint aki zsebeit tapogatja:

– A felöltőm! Hol van a drapp felöltőm?! Benne volt a háromezer dollár, amellyel Ausztriába akartam menni.

– Hagyja kérem, mással is előfordult már, hogy tökrészegre itta magát, s aztán semmire sem emlékezett. Mi értelme, hogy most mindenféle hazugsággal mentegesse magát – mosolygott még szélesebben a rendőr.

– Feljelentést szeretnék benyújtani a kirablásomról – kezdett kijózanodni a meztelen férfi, s körülnézett, mit teríthetne magára.

– Még csak az lenne igazán mulatságos! – hahotázott most már tele torokból a rendőr. – Olyan részeg, hogy a gipszfarkast is megszopja, aztán idejön nekem reklamálni. Vigye innen, kérem a sápadt ülepét, amíg úgy bele nem rúgok, hogy visszarepül Remus mellé.

A meztelen férfi felállt. Szája elnyílt, mint aki mondani akar valamit, aztán észrevette, hogy a többi rendőr is pulykavörös a visszafojtott nevetéstől. Magabiztosan, mint akin a világ legelegánsabb öltönye feszül, elmasírozott az ajtóig, egyetlen mozdulattal kilépett rajta, aztán teljes erejéből becsapta. Mögötte kirobbant a pukkadozó nevetés. A rendőrök dülöngélve hahotáztak, s tenyerüket szemérmük elé kapkodva utánozták a becsicsentett alak mozdulatait.

Mintegy negyed óra múlva a jegyzőkönyvező rendőr tekintete a térre esett. A szobor előtt ismét emberek gyülekeztek, s egyre többen érkeztek, szinte futólépésben, hogy semmit se mulasszanak el a látványosságból. A meztelen férfi most már lovagló ülésbe helyezkedett a farkas hátán, és konokul nézte a szemmagasságában lévő emeleti parancsnoki szoba ablakát. A rendőrök ismét a szobornak támasztották a létrát, de a férfi most már rájuk se hederített. Furcsán festett a város abban az esős délutáni órában központi terén a megcsonkított szoborral, rajta a lovagló ülésben feszítő meztelen alakkal, lent pedig mint néma tüntetők az összesereglett városlakók meg a hadonászó rendőrök.

Később, amikor már lemenni készült a nap, a meztelen férfi papírrepülőt készített és lehajította a rendőrök közé. A papíron az állott, hogy addig le nem mászik a szoborról, amíg elő nem kerítik a drapp felöltőjét, benne a HÁROMEZER DOLLÁRRAL. (Az utolsó két szót így írta: nyomtatott nagybetűkkel.)

2000

BEMUTATKOZÁS

D. akkor már második éve élt Losonczyval, az operaénekesssel, aki két turnéja közt mindig be szokott nézni hozzá s aztán ott is maradt éjszakára. D. ilyenkor meggyes süteménnyel és házi tojáslikőrrel várta a kissé hízásnak indult, rózsaszín bőrű művészt. Nagydarab ember volt, s szerette, ha művészurazzák,

dicsérik páratlan baritonját, de ő keveset beszélt magáról, családja, barátai soha nem jöttek szóba közöttük.

Losonczy alig fél órája távozott a kerti kiskapun át, amikor a magas, lándzsafrizurás nő megjelent és csengetett D. kapuján. Türelmesen várt, amíg a kócos, kissé karikás szemű háziasszony előkeresi a kulcsot és kaput nyit neki. D. előbb azt hitte, valami korai kuncsaft lesz, aki piacra igyekeztében vagy a buszon elszakította harisnyáját, aztán most restell úgy végigmasírozni a városban. A nő nyugodt szótlansága azonban hamar meggyőzte, hogy nem kuncsaftól van szó. Sietve terelte a nappali felé, nehogy megcsapja orrát a hálósobából kiáramló pállottság szaga. A lándzsafrizurás nő úgy ült le a sebtében felkínált töltött székre, mintha tanították volna neki ezt a mozdulatot. Szép ívű lábát maga alá húzva, hátát szorosán a szék támlájának feszítve várakozott, mint aki biztos benne, hogy a háziasszony fog először megszólalni.

D. a jégszekrényt nyitogatta. Hűsítőt és két szelet dobostortát vett elő, sokáig kocogtatta a poharakat meg a kistányérokat. Amikor a nő elegáns mozdulattal szétkattintotta retiküljét, és ezüst öngyújtója lángjánál cigarettára gyújtott, D. agyán villámként futott át a felismerés: ő az, Lizett, a híres színésznő. Mindenki így emlegette a városban, mint valami kényeztetett családtagot; a vezetéknevét nem ismerte a publikum. Ez mintha tabu lett volna, még a plakátokra is csak az egyszavas sztárnevet nyomtatták: Lizett. Pár évvel ezelőtt, amikor D. megözvegyült, unalmában minden valamire való előadást megnézett. Lizett gyakran alakított címszerepeket, főleg hamvas nebáncsvirágokat, de kardos, ifjú menyecskék szerepében is rendszeren brillírozott. Amolyan helyi kis dívája volt a vidéki városnak. Ha kutyáját sétáltatta a parkban, vagy tömött műanyagzatyraival kifordult valamelyik áruházból, a járókelők összesúgtak mögötte: Láttad? Ez Lizett, a színésznő!

Azon a reggelen ott ült maga alá húzott lábakkal D. birsalma szagú nappalijában, és szórakozottan nézegette a poros nippeteket, a műanyaghuzatú, ósdi fotelt, aztán otffelejtette tekintetét a heverő fölötti faliszőnyegen, melyen sötétkék mezőben szerecsenképpű férfiak hurcolnak magukkal egy rózsaszínruhás nőt. Az első két ló csak szügyig látszott, de kitágult orrcimpáikról,

megfeszült nyakizmaikról következtetni lehetett, hogy inuk szakadtából vágtáznak. A színésznő szinte álmodozva nézte a giccses kárpitot, aztán felállt s gyöngyház fényű körmöcskéit hozzáfente a puha, sötétkék mezőhöz, mint egy dörgölőző szobacica. Sokáig ügyet sem vetett a tálcával ücsörgő D-re. Körbejárt a falak mentén, finom ujjaival néha végigcirógatott egy-egy divatjamúlt üveghalat vagy kifakult műanyagvirágot. Az ósdi varrógépen álló szerkezethez azonban nem mert hozzányúlni.

– Ez mi? – kérdezte kislányos kíváncsisággal, egyszersmind elárulva, hogy mindvégig tudott D. jelenlétéről.

– Harisnyaszem-felszedő készülék.

– Micsoda? – kérdezett újra a látogató, s olyan szórakozottan rebtent vissza tekintete a leányszöktető jelenetre, mint aki nem is kíváncsi igazán a válaszra.

– Magánzó vagyok – magyarázta D. minden összefüggés nélkül, s olyan ügyetlenül nyúlt a készülékhez, hogy nagy suppanással lesodorta a varrógépről.

A színésznő úgy tett, mintha nem venné észre D. zavarát. Fesztelenül elsétált a nyitott ablakig s újra rágyújtott. Miközben látszólag elgondolkozva fújta a füstöt a virágzó orgonabokrok felé, jobb lábát megfeszítette a csillogó szálú harisnyában, s a másikat bokából kissé begömbítve lazán hozzádűtötte. (Ez a póz mindig nagyszerűen bevált, ha valakinek imponálni akart.) Aztán csípőből úgy dőlt előre az ablakpárkányon, hogy galambszürke nyersselyem kosztümje szorosán ráfeszüljön finoman gömbölyödő termetére. Ha D. értett volna valamelyest a „testrészek nyelvén”, ez a kacér, sőt tüntetően kihívó póz valami ilyesmit közölt volna vele: *Tökéletes vagyok. Ne próbáld hozzám mérni magad, mert megsemmisítelek!*

D. azonban alig pillantott feléje. Minden erejét arra összpontosította, hogy valamiképp felülkerekedjen ostoba zavarán, mely egyre inkább balsejtelemmé kezdett fajulni benne. Biztos valami rosszban sántikál ez a nő. Egyébként miért tapogatná körbe a lakást, s miért vigyorogna oly gúnyosan, valahányszor félretaposott papucsára téved a tekintete?

Mire D. kivitte a poharakat, a színésznő ellépett az ablaktól. A cigarettásdobozt meg az öngyújtót szinte csak az ujjai hegyén

táncoltatva tette be retiküljébe, aztán elindult a kijárat felé. D. ügyetlenül követte, de még mindig nem mert kérdezni semmit. A kapunál a lándzsafrizurás nő egy pillanatra visszafordult, s a sokat gyakorolt mozdulatok egyikével bólintott D. felé:

– Egyébként Losonczyne vagyok, az operaénekes neje.

2000

FŐVÁROSI HÍREK

A férfi kalapját lengetve lépett be a főtéri cukrászdába. A mezővároska ebéd utáni pihenőjét ülte, az utcán csupán egy-két ember lézengett a hőségtől verejtékezve, s legfőbb igyekezetük volt mielőbb fedél alá vagy legalább valami árnyékos helyre behúzódni.

A cukrászda üres volt. A kövérkés, középkorú elárusítónő unatkozva reszelgette körmeit a pult alatt, s az ajtónyikorgásra éppen csak felpillantott „munkájából”, aztán folytatta a reszelést. A világos öltönyt és kifogástalan szabású, dióbarna nadrágot viselő férfin még így, egy röpke pillantással is fel lehetett mérni, hogy nem a poros mezőváros lakója. Hangtalanul bólintott az elárusítónő felé, aztán az egyik sarokasztalhoz, közvetlenül a hatalmas fikusz mellé telepedett. A félig leeresztett zsalu alatt, az út túlsó szélén parkoló kocsira ki-kipillantva várakozott. Úgy látszott, abban a városban, ahonnan jött, nem szokás a pultnál rendelni. A gömbölyded elárusítónő is erre gondolhatott, mert kis idő múlva asztalához csoszogott és megkérdezte, hogy mit tetszik. Aztán kétszer is köhintett, mert a nyomasztó csöndben kissé reszelősen csengett a hangja. A férfi hűsítőt és egy csomag Pall Mall cigarettát kért, de amikor a csoszogó elárusítónő eléje tette a dobozt, nem gyújtott rá.

– Egyet nyugodtan elszívhat – biztatta kedveskedve a molett nő.
– Itt fél négyig, amíg a konfekciógyárból kijön az első váltás, úgysem lesz több kuncsaft. Engem pedig igazán nem zavar a füst.

Az elárusítónő nyelve sebesen pörgött, látszott rajta, hogy a hosszú tétlenségben töltött órák után örül a távoli vendégnek. Törlőrongyával ide-oda csapkodott az asztalok fölött, mintha máris azon serénykedne, hogy elhessintse a cigarettafüstöt.

– A fővárosból jövök – mondta szinte családias közvetlenséggel a férfi, mintegy megelőzve az elárusítónő várható kíváncsiságát.
– Ott már nincs is hagyományos értelemben vett cukrászda. Bárhova betér az ember, máris rohannak eléje a féldecikkel s a füstöt vágni lehetne.

A nő félfenékkel leereszkedett az egyik székre, s kapva kapott a bedobott témán:

– Jaj, hát ez így van nálunk felé is, csakhogy én résen álltam ám! A patron hiába próbálta rámtukmálni az üvegeit, én hallani sem akartam italozásról. Nem vagyok én holmi kocsmárosné, hogy törülgessem a korhelyek hányadékát s seperjem utánuk az üvegcserepeket. Inkább kevesebb kuncsaft, mint hogy ilyenekkel kelljen az embernek vesződni. Aztán milyenek az újjgazdagok? Ha látják, hogy a bűdös italaikkal becsalogatták a népet, rövid idő múlva többet akarnak markolni. Még képes lenne ez az én főnököm is valami vetkőzőnőket ide hozni, vagy olyan zsinórbugyis cafkamárikát táncoltatni éjszakánként. No, ezt már nem. Húsz évi munka után nem ezt érdemlem.

A kövér nő itt kifulladásra elhallgatott, s mint aki nagy hőségben keményen dolgozik, rongyával kétszer is végigtörölte a homlokán. Az idegen rejtélyesen elmosolyodott, mint aki többet tud a dologról, de nem óhajt részletekbe bocsátkozni. Csupán ennyit jegyzett meg:

– Ha csak táncolnának azok a lányok, nem lenne semmi baj.

– Ugyebár – élénkült fel ismét a verejtékező nő. – Aki mesterségének tartja mutogatni pucér fenekét, az egyebet is örömezt megtesz. Mondják, hogy még érettségizett lányok is eladják magukat, mert hogy nem jutnak munkához. Francos nyavalyát! Az ilyen nem is akar becsületesen dolgozni, mert bűdös neki a munka.

– No, azért én nem általánosítanék – vetette közbe a férfi. – Vannak olyan lányok, akiknek tényleg nincs más kiút.

– Csak nem ért egyet a prostitúcióval? – csapta össze párnás tenyereit a nő, s abban a percben mély megvetést érzett a

fővárosi ember iránt. – Ha nem egyéb, maga is egy követ fúj azokkal a vén salabakterekkel a parlamentből, akik a kuplerájok törvényesítésében sántikálnak. Hát persze, nekik ez csak vizet hajtana a malmukra, mert ahelyett, hogy azok a cafkamárik ilyen-olyan zugokban, török TIR-kocsikban űznék a „mesterséget”, behajtják őket a piros lámpák alá, s kemény adót gombolnak le róluk. Még ezt hívják azok a hájfejek demokráciának: adót vetni az élő húsrá, tőkét kovácsolni a tyúkeszű nők csóré fenekéből.

Felháborodásában elcsuklott a hangja, és újra köhécselni kezdett. A férfi gyorsan töltött a hűsítő üvegből és a kivörösödött nőhöz sietett.

– Nyugodjék meg, asszonyom! Igaz, hogy nem mi hozzuk a törvényt, de az is színtiszta valóság, hogy legtöbbször nem is tartjuk be őket. Aztán ebből adódik az egész fejetlenség.

– Még az a szerencse, hogy Valika, az én egyetlenem elmenekült erről a dilitelepről – mondta később a nő kissé lehiggadva, miután párszor belekortyolt a narancsszínű üdítőbe. – Párizs leghíresebb operájában balett-táncosnő, kár, hogy nincsenek nálam a fényképei. Minden hónapban legalább kétszer kapunk tőle levelet és színes fotókat: Valika a színpadon, habos hattyúruhában, nevetve egy vadonatúj Mercedes kormányánál vagy gyönyörű szőke haját lengetve egy előkelő villa lépcsőin. Kérték már többen is, de ő nem akar férjhez menni. Én is azt írtam neki, ráér még a fazakak sikálására meg a pelenkamosásra. Egyelőre amíg szép és fiatal, éljen a hivatásának. Ilyenkor a karrier az első, főleg egy olyan lány számára, aki itthon kiváló nevelésben és szakmai felkészítésben részesült. Kolozsváron érettségizett a művészeti középiskolában, de nem becsülték meg a tehetségét. Persze az elején, amikor megtudtam, hogy végleg le akar telepedni Párizsban és csak hébe-hóba fog hazalátogatni, hát sokat sírtam. Mi lesz ott belőle szinte gyerekfejjel? De aztán az idő megnyugtató. Valika bebizonyította, hogy én meg az apja nem hiába gürcöltünk érte...

A férfi itt furcsán nézett a nagydarab, érzékenyült asszonyra, aztán önkéntelen mozdulattal a cigarettásdoboza után nyúlt. Amíg az első cigarettát elszívta, le nem vette szemét az egyetlenéről áradó mamáról. Aztán kért egy kávét és újabb

cigarettát kotort elő. Miközben a verejtékező nő komótosan elmatatott a pult mögött, a férfi halkán megszólalt:

– A minap megismertem Bukarestben egy lányt. Hosszú szőke haja, hattyúnyaka volt s olyan leheletfinom termete, hogy az ember szinte félt hozzányúlni, nehogy cserepekre törjön mint egy drága porcelánedény. Mi tagadás, egy olyan helyiségben ismertem meg, ahol a nők zsinórbugyikban táncolnak, s éjjel egyéb szolgálatokat is tesznek gazdag uraknak. Azt mondta, hogy ő a világ legaljasabb teremtménye s egy vízbe áztatott kötélnél nem érdemel egyebet. Kezembe nyomott egy ezüstnyakláncan függő fészületet, vinném el az anyjának, mert ő már nem méltó a viselésére.

A férfi nem várta be a kávé. Bankjegyet hagyott az asztalon, és szó nélkül kiment a cukrászdából.

Amikor felemelte az asztallapon hagyott ezüst nyakláncot, a nagytestű elárúsítónő szája sírósan elnyílt.

– De hiszen ez az én Valikám nyaklánc – suttogta, s úgy terült el a cementpadlón, mint egy latyaktól súlyos földtörlőrongy.

2000

KATYUSA, A TIZEDES

Katjusával egy ideig együtt dolgoztam az exportrészlegen. Kezdetben azt hittem, valami háborús orosz film hősnőjéről ragadt rá ez a név, jóval később tudtam meg az igazat. Tizedes volt, s a nyolcvanas évek elején a bűnügyi osztályon dolgozott. Egyszer egy irdatlan nagy fegyverrel agyonlőtte a főnökét. Hiába bizonygatta, hogy főnöke erőszakoskodott vele, az egész egy éjszakai szolgálat alatt történt, nem volt rá tanú. Így csak az újonc milicistalány szava állhatott az ezredesi család magas rangú kapcsolatai ellenében. Tizenöt évet kapott, előre kitervelt gyilkosság címén, ebből tizenkettőt le is ült. Amikor a sitten megtudták a behemót fegyver históriáját, elnevezték őt Katjusának, és a gyárban is így szólította mindenki.

Láttam róla fehér-fekete fényképeket milicista-egyenruhában. Csinos lány volt akkoriban. A sitten rábízták az élelmiszerraktárt, s ott egyébbel sem törődött, csak a hasával, és volt idő, amikor nevetnékje támadt, ha a szabadulásra gondolt. Jó magaviseletéért három évvel korábban helyezték szabadlábra. Miután kiengedték a börtönből, egy darabig kerülte az embereket, rejtegette előlük behemót testét, s még ennél is súlyosabb bűnét. Egyszer valami nagybácsiféléje beszerezte a gyárba szakképzetlen munkásnak, azzal, hogy itt úgyis csak éjjeli műszakban dolgoznak.

Akkoriban én is az alkatrész előkészítő csarnokban dolgoztam, mert a két inasosztály elvégzése után nevelőszüleim megsokallták a „hosszadalmas iskoláztatást” és dolgozni küldtek. Beosztottak Katyusa mellé segédnek.

Még most is előttem van, amint télen-nyáron meztelen karjával mártogatja az alkatrészeket a konzerváló masszába, és negyvenkettes gumicsizmáiban nehézkesen forgolódik a hatalmas tartályok között. Olyan volt ilyenkor a hajdani tizedes, mint valami rémisztő méreteket öltött javasasszony, amint katlanai fölé hajolva próbálja szóra bírni a jövendőt. Nekem az volt a dolgom, hogy a csöpögő alkatrészeket sorba rakjam egy vaslapú asztalon száradni. Volt, amikor nagyobb darabokat – motorokat, tengelyeket – kellett bepingálni, ilyenkor Katyusa hatalmas, kék gumiköpenyt öltött, melyből csak negyvenkettes lábfeje látszott ki. Miután megnyomta a porlasztópisztoly gombját, percek alatt sűrű, hamuszín felhőbe burkolózott, s aztán úgy jött elő belőle, mint valami erdei manó. Szűrőmaszkot sohasem viselt s a bűdös massa vastagon belepte arcát, haja csomókba ragadva égnek állt.

Délben, miután felszuszakolta terebélyes fenekét egy kétszáz literes hordóra, morgott valamit, amiből nekem meg kellett értenem, hogy telepedjek melléje ebédelni. Fizetésnapokon el szokott vinni a közeli talponállóba, ahol azzal szórakozott, hogy versenyt ivott a szomszéd asztal sofőrjeivel, de soha nem értettem, mit akart nekik bebizonyítani. Nekem csak limonádét rendelt, mondván, még kiskorú vagyok. Olyan íze volt annak a löttynek, mint a virágvázák levének. Ezt onnan tudom, hogy hatéves koromban nevelőapám megitta velem a háromnapos

orgonák vizét, mert véletlenül ráakadtam a rucák ketrecébe rejtett köményesére és kortyoltam az üvegből. Úgy érvelt, hogy az a hánytató lé majd egy életre megutáltatja velem az italt.

Szóval fizetésnapokon Katyusa sűrűn ürítgette a korsókat s én ezt nagyon élveztem, mert ilyenkor megeredt a nyelve. Olyan dolgokat mesélt a sittről meg a bűnügyi osztályra behozott alakokról, hogy én csak tátogtam.

Egyszer túl sokáig maradtunk a talponállóban. Már a sofőrök is mind elszéledtek, Katyusát alig tudtam kitámogatni az ajtón. Araszoltunk lassan a lakónegyed felé, ahol akkor egy garzont béreltem. Katyusa mindegyre nekitántorodott az élősövénynek. Egy idő után úgy vettem észre, tisztult a feje, mert már egészen jól tartotta velem a lépést. Amikor kiértünk arra a kis lapályra, amelyet játszótérnek szántak, négy alak közeledett felénk. Katyusa egy pillanatra megállt, és szétterpesztett lábain egyensúlyozott, mint aki fel kívánja mérni a helyzetet, de aztán nyugodtan továbbindult. Én még sohasem láttam őt verekedni. Úgy ütötte össze kettesével az ürgék fejét, mint parasztok a takarmányrépát, hogy lehulljon róluk a föld. Engem egy lökéssel az élősövény közé teremtett, és utánam kiáltotta, hogy táguljak. El is szaladtam a legelső tömbházig, ahonnan a lakók kihívták a rendőrséget. Katyusát eszméletlenül találtuk. A vállába szúrt kés alól sugárban dőlt a vér, arca szörnyen kikészítve, nem lehetett ráismerni.

2000

KÓRHÁZI MONOLÓG

Tudom, asszonyom, nem várt rám, mégis eljöttem. Talán én vagyok az utolsó teremtmény, akit ebben a reménytelen és megalázó állapotában látni óhajt. Íme, itt vagyok a gyógyszer- és vizeletszagú kórteremben, egy közönséges vaságy mellett, az Ön ágya mellett, és szemrebbenés nélkül nézem, amint fájdalomában a vérrel és húggyal átitatott matracot markolássza. Napjai meg

vannak számlálva, asszonyom. Ha ezt még senki sem mondta a szemébe, én szívesen megtenném, csak Ön nem meri kinyitni a szemét, nehogy a szemembe kelljen néznie. Nem baj, a fülét már úgy sincs ereje betömni. Akarja vagy sem, hallania kell, hogy mindent tudok Önről. Az utóbbi tizenkét év alatt egyebet sem tettem, mint követtem minden lépését. Kiderítettem csúfos lejárásának minden részletét; nevesen, hogyan jutott a nyestbundás üzemi párttirkárnő – pályák és sorsok megpecsételője – erre a kopott vaságyra, mindenkitől cserbenhagyottan.

Képzelve el, amint minden lélegzetvételével több száz véresejtjét zabálja fel, pusztítja el a rák, pont úgy, mint ahogy alig tizenkét évvel ezelőtt még Ön is pusztította, egyetlen tollvonással összeűzta az emberek sorsát. Talán több száz emberét is.

Tisztáznom kell, asszonyom – bár ez most már nevetségesen fölösleges –, hogy annak idején semmiféle „erkölcstelen és házasságtörő” viszonyom nem volt a külvárosi csavargár aligazgatójával, s bár e jelzőket Ön kétszer is a fejemhez vágta a kidobatomat sürgető beadványában, Ön tudja a legjobban, hogy ahhoz a férfihoz pusztán beosztotti kapcsolat fűzött. Ha lenne Önben szemernyi becsület – amit sohasem tartottam lehetségesnek –, itt, a halálos ágyán bevallhatná: körmönfont hazugság volt az egész, hogy Ön megbosszulhassa a hiúságán esett csorbát. Ugyanis a szóban forgó pasas, aki Önnél legalább tíz évvel lehetett fiatalabb, sorozatosan és félreérthetetlenül visszautasította felkínálkozásait. Úgy estem áldozatául ennek a viperaméreggel átítatott cselszövésnek, mint a pár napos legyecské egy leselkedő póknak. Mi lehetett hihetőbb argumentum az üzemi és városi előjáróságok előtt, mint a nemrég megözvegyült közigazdász nő csinosága, melyre Ön már alkalmazásom napján epés megjegyzést tett, és végig szálka volt a szemében. Egyszóval kicsinyes bosszúját csak úgy tudta véghezvinni, ha közben egy mit sem sejtő körön kívülit – engem – cipősarka alatt porrá zúz. Nem is került ez Önnek különösebb erőfeszítésébe, hiszen sunyi hallgatásával, itt-ott elejtett kétértelmű célozgatásaival maga az aligazgató is az Ön malmára hajtotta a vizet. Valószínű, éppenséggel legyezgette hiúságát a róla meg a csinos közigazdásznőről szóló pletyka, és esze ágában

sem volt tiszta vizet önteni a pohárba. Egyébként bizonyos volt benne, hogy őt személy szerint semmi kellemetlenség nem érheti, hiszen annyira azért nem gyűlölte őt, kedves asszonyom, hogy végérvényesen eltávolítsa környezetéből. Egy kis megleckéztetésnek szánta az egészséget, amolyan kutya–macska hegemoniának, melyben törvényszerűen csak egy harmadik, mondjuk a kiséger húzhatja a rövidebbet.

A „veszély” elvonultával valószínű újra megkísérelte az ostromot, ezúttal a „jól végzett munka” tudatával. Ott maradtam két óvodás korú gyermekemmel állás nélkül. Hónapokon át kilincseltem, kérvényeztem még a megyei pártbizottsághoz is, de eredménytelenül. Nem volt jó a káderlapom, hiszen „fegyelmi okokból” rúgtak ki. A munkakönyvem láttán úgy dobtak félre mindenhonnán, mint a rossz pénzt. Szerencsés időkből eljártam mosni, meg ablakot pucolni egy jogász családdhoz, aztán oda is eljuthatott a fáma, mert egyik napról a másikra „elfogyott” a mosnivaló. Kötölhettam a diplomámon, senkinek sem volt rám szüksége. Aztán fél év alatt összeroppantam. Vérző gyomorfekélyrel szállítottak kórházba. Pár nap múlva a kisebbik lányom is megbetegedett. A nagyobbik úgy menekült meg a kálváriából, hogy örökbe fogadta egy szebeni család.

Elnézhetném reggelig is az ön cérnavékony, vértelen ajkát, meg a lilás gödrökbe mélyült szemeit, semmiféle szájalmat nem érzek ön iránt. Feküdtem én már így alig huszonnyolc éves koromban, amikor megtudtam, hogy az a szebeni család Németországba emigrált és így végleg nyomát veszítettem gyermekemnek. De mit tudhat ön minderről, amikor világéletében senki sem szólította anyjának, de még feleségének se. Csupán szeretői melegítették meg néha az ágycát, aztán úgy hagyták ott, mint olcsó pacsuliszagukat az előszobában. Néha azért megajándékozták Önt valamivel. Megtudtam, hogy évekig kezelte magát egy nyugalmazott orvosnővel, persze titokban, nehogy kitudódjék, hogy a közerkölcs vaskalapos védelmezője vérbajos. Kilencven után az orvosnő kenyérboltban, utcasarkon teljes nevén emlegetve részletezte fűnek–fának az ön piszkos múltját: kikkel bujálkodott és évente hányszor kapartatta ki magát, mikor kezelte magát kankó ellen, és hányszor ütött ki testén a szifilisz.

Azok a férfiak elfelejtették önt, és még a hajdani aligazgató sem látogatta meg egyszer sem a betegágyán. De én itt vagyok. Eljövök minden nap, hogy lássam, mint fetreng saját piszkában a hajdani erkölcscsósz, mint harapdálja véresre ajkát a kintől. Itt leszek utolsó órájában is, hogy magammal vihessem halála bizonyosságát.

2000

A CSILLÁR

A cigányszekerek hajnal óta sorakoztak az ócskavasátvevő bódé előtt. Az állomás mögött hatalmas halmokba dobált kacatok szinte csöpögtek a reggeli harmattól, a cigány kócos haja, hosszan lecsüngő bajusza nedvesen tapadt bőrükre. Legtöbbjük cigarettázott, kis csoportokba verődve hangoskodtak.

Jakab későn érkezett, hét óra elmúlt, amikor beállt a sorba. Terepjárójához kötött utánfutón mindenféle hulladék: régi dobkályha, hetvenes években gyártott hűtőszekrény, kötegni rozsdás drót és mindenféle kimustrált vasszerszám. Nemrég vásárolta meg egy géplakatos házát. Az öreg ezermester hírében állott a környéken, udvarát, műhelyét, de még a tyúkólat is elárasztotta mindenféle vastárggyal, hogy azokból majd boldog nyugdíjas korában valamit összebarkácsol. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert két hónappal nyugdíjazása után elvitte a szíve.

Jakabnak, az új tulajdonosnak három napjába került, amíg utánfutóján elfuvarozta az ócskavasat. Azon a nedves novemberi reggelen az utolsó szállítmánynál tartott. Tudta, hogy az átvevő központ alkalmazottja csak fél kilenc felé jön. Úgy gondolta, körbejárja a roppant halmokat, hogy lazítson tagjain.

Majdnem minden útjába kerülő kacatot megpiszkált bakancsa orrával, de jóformán nem is figyelt rájuk. Egy régi csillár váza tűnt elő. Felemelte, hogy jobban szemügyre vegye. Úri ház mennyezetén függhetett valamikor, gazdag ötvösmunka

díszítette. A tartórúdon szinte ép volt az aranyszínű bevonat, rá három, virágfonatokkal ékesített fehér porcelángömböt szereltek. Jakab arra gondolt, hogy lesmirglizve, átfestve egészen jól mutatna új otthonában. Aztán mégis visszaeresztette a kupac tövébe. Hogy festene, ha a cigányok szeme láttára odavinné a kocsijához? Pont ő, a terepjárós pasas, amikor az apró gebéik leheleténél melegedő cigányok közül egyik sem vetemedett ilyesmire.

Jakab szégyenkezve ment vissza kocsijához, maga köré csavarta az ülésre terített pokrócot s így gubbasztott, amíg megjött az átvevő alkalmazottja. A kocsi ablakából épp a bódéra látott. Apró, vékony lábú, rövid szoknyás teremtés volt az átvevőnő, középiskolás lánynak nézhette volna bárki. Amikor kezdte átvenni az első fuvarosoktól a vasat, Jakab is közelebb húzódott. A nő felrakatta az ócskavasat a hatalmas, valószínű, valamelyik felszámolt termelőszövetkezetből kimustrált mérlegre, s még mielőtt befejezték volna az átrakást, gyorsan elmozdította a súlyokat. Jakab megfigyelte, hogy szinte mindegyik rakományból tíz-tizenöt kilót csalt. Az eladó nevét és az ócskavas súlyát felírta egy füzetlapra. Aztán tudtukra adta az embereknek, hogy a pénzt csak délután négy felé vehetik át, amikor megérkezik a pénztáros. Ahol valami műanyagot, fát vagy papírbetétet fedezett fel, annak a terűnek durván ejtett a súlyából. Jakab régimódi hűtőszekrényére, a sok műanyag nyelű csavarhúzóra meg fogára gondolt, melyet utánfutóján idehurcolt.

Mire sorra került, déli két óra lehetett. Mögötte egy szamár húzta, zöldre festett, koporsószerű szekér állt, a bakon vén cigánnyal.

Jakab a hűtőszekrényt alig tudta megmozdítani. A nő kis zsebtükrébe pillantva rúzsozta a száját, és azt latolgatta, mennyit ejtsen a szállítmány súlyából. A vén cigány lekászálódott a bakról és segített lerakni a rakományt. A nő egy pillantást vetett a mérlegre tornyozott ócskaságra és hasból felírt nyolcvankét ezer lejt. Amíg átvette a cigány rakományát, Jakab előkotorta a csillárt. Úgy gondolta, megmutatja a nőnek, mit akar elvinni, esetleg lemérik és kifizeti az ócskavas árát.

Amikor megmutatta a nő villámló szemekkel nézett rá.

– Tehát azt javasolja, mérjük le. Aztán idehajítva azt a pár garast, fogja a lámpát és elszelel azzal az előkelő kocsijával. Hát okos ember maga mondhatom.

A nő beszéd közben kapkodó mozdulatokkal hajigálta be válltáskájába a teleírt lapokat, a szájfestéket meg a golyóstollat. Jakab fogta a csillárt és a legközelebbi halom tetejére tette. A nô mintha megijedt volna ettől, rákiáltott:

– Mit tesz, ember?! Hiszen egy szóval sem mondtam, hogy nem adom oda azt a vackot!

Aztán szinte rábeszélően:

– Mit türelmetlenkedik, mint egy nagyfiú? Van magának fogalma, mennyibe kerül manapság egy csillár a szabadpiacon?

– Több mint egymillióba...

– Látja-e? Én ennek csak a felét kérem, és már viheti is a lámpáját.

Jakab intett a cigánynak, és átmentek az állomás várótermébe. Négykor, amikor megérkezett a pénztáros, ôk voltak az elsők. Felvette a nyolcvankét ezer lejét, aztán szólt a cigánynak:

– Jöjjön, öreg, igyunk meg valamit.

Elôbb az állomás talponállójában poharaztak, aztán átmentek egy közeli bárba. Hajnalig a cigány ötvenöt ezer lejét is megitták.

Amikor virradni kezdett az állomás mögötti gyűjtőtelepen voltak. A cigány cammogó számfogó bakján bóbiskolt, Jakab pedig a zöldre festett a koporsószerű szekérben a csillárt szorongatta.

CSODADOKTOR

A minap szememre hányták, hogy nem vettem észre, s tüntetően nem köszöntöttem Vrapcsu urat, aki naphosszat a kapumélyedésben ücsörög, hátsó felével és egyik lábával az udvarban, botját és másik lábát pedig kidugva a kapurésen. Aztán figyelmeztettek, hogy a villanyszámlámat kiegyenlítő szomszédasszonyomnak még fél kalappal sem honoráltam szolgálatát, a férjemet gyűrött inggel küldtem hivatalba, s az egyik üzlet bejáratánál feldöntöttem egy zsémbelő nebántsvirágot, aki erre tele torokkal üvölteni kezdett: anyuuuuu!

Később kiderült: nem váltottam ki a fél éve javítani vitt szandált, nem mentem el keresztanyám temetésére, s fenéken billentettem az alsó szomszédom sziámi macskáját, pont akkor, amikor anyósa kidugta hajcsavaros fejét a kapun. Nohát, ennek már a fele is elég volt ahhoz, hogy jóakaróim ujjukkal homlokuk irányába fúró mozdulatokat tegyenek, s vihogva összesúgjanak a hátam mögött.

Amikor aztán egy eltaposott levelibéka láttán zokogásban törtem ki, s a főnököm helyett a fővárosi légitársaságot értesítettem telefonon, hogy begrippéztem, végre nekem is rémleni kezdett: valami nincs rendjén a szürkeállományommal.

Kábé ekkor kezdett el szabályos időközökben nyilallni a repülőbordám tájéka. Éjjel már azt álmodtam, hogy valaki belőlem akar egy új Évát teremteni, s úgy nyúvi, ropogtatja azt az utolsó bordámat – mely, persze, sehogyan sem akart megválni a társaitól –, hogy attól üvöltenie kellett az embernek. És üvöltöttem is torkom szakadtából, hogy rögtön összecsődült körülöttem a ház népe. Láttam, egy szót sem hisznek el a szörnyűséges álomból, s talán a facsarni valóan lucskos hálóingemet is valami olcsó trükknek vélik.

Amerikai filmekben láttam, hogy Újfelöldön még az egészen hétköznapi ürge is hanyatt-homlok vágat a pszichológusához lélekficamának leggyöngébb – gyakran csak beképzelt – jelére, az pedig olyan bárányszelídséggel hallgatja végig a páciens épületes marhaságait, mint aki minden munkahelyen csődöt mondott, s most ettől a nevetséges és megalázó szolgáltatástól függ a holnapi falat kenyere. A történetek után arra gondoltam: nyugat felé araszolásunk folyamán haladtunk már annyit, hogy nagyvárosnak számító „citynkben” talállok legalább egy magánzó pszichológust. Nyolcan jelentkeztek hirdetésemre, s ha ehhez hozzáadom a ki nem számítható „nemjelentkezőket”, sehogyan sem tudom elképzelni, miből él meg ennyi lélekbúvár egy makkegészséges városban. Mert miután két ízben összesen négy és fél órát ácsorogtam az egyik (névről megértőbbnek tűnő) pszichológus előszobájában, várva, hogy a nem létező sorra kerüljek, rajtam kívül fia lélekficamos sem jelentkezett. De mondom, ettől függetlenül csak igen hosszadalmas várakozás után nyílt ki az ajtó. Nem lépett ki senki, nem dugta ki a fejét, de

még csak nem is szólt ki rajta senki. Az ajtó kitarásából mégis arra következtettem, hogy megkockáztathatom a belépést.

A doktornőnek zöld körme és kék haja volt, s valószínűleg azért takarékoskodott a beszéddel, nehogy szétmázolódjék száján a barna zsír. A tőle telhető legnagyobb előzékenységgel intett egy szék felé. Aztán várt. Én is vártam. Később úgy gondoltam, nekem illik megszólalni, mert utóbb érkeztem. Bemondtam a nevemet, lakcímemet, életkoromat és minden egyebet, amit egy orvosnál szokás. Aztán ismét vártam. Mindketten vártunk. Ő nézett türelmesen azzal a zöld kupakú szemével. Valószínűleg nem akart semmivel sem befolyásolni, s még kevésbé unszolni vagy rám erőszakolni az eszmecserét.

Így hát egészen szabadon s persze, a fontos embereknek kijáró tisztelettel beszélhettem a levelibékáról, hajnali üvöltéseimről, meg a csavaros hajú szomszédasszonyról. A doktornő nem nevetett ki, nem ráncolta rosszallóan a homlokát, és nem szisszent föl. Én ezért nagyon hálás voltam akkor. Végre egy igazi szakember, aki tudja, mit vár tőle a magamfajta beteg, s a bizalom ellenében megelőlegez a türelmével. Amikor a doktornő mélyebbre süllyedt a fel-le csavarható öblös székben, s fejét kissé félrehajtotta, úgy gondoltam, kirukkolhatok egyre gyötrelmesebbé váló titkossal. Neki igazán elmondhatom, hiszen nem ismer, nem ismerem, s ráadásul igazi szakembernek bizonyult már az első vizsgálat során. Mégis jónak láttam egyelőre az asztal lábát bővölni, nehogy óhatatlan szemrebbenése vagy ajkának sejtelmes elhúzódása megakadályozza a teljes vallomást. Még így is, amikor addig jutottam a mesélésben, hogy éjjel a Choux á la crème nevű süteményt előhalásztam a ruhásszekrényből, és habzsolva fölfaltam, hirtelen kivert a hideg verejték. Kis szünetet kellett tartanom, hogy ajkamnak szemmel látható remegése csillapodjon. Szörnyen megkínzott a vallomás, de valami azt súgta, hogy ez a nő segíteni fog rajtam, véget vet szégyenletes és megalázó állapotomnak. Csak lenne annyi erőm, hogy mindent a leghűbben, legőszintebben elmondjak neki, hiszen néma gyerekek anyja sem érti szavát. Amikor eddig értem az eszme-futtatásban, hirtelen végigcsordult hátamon egy izzadságcsöpp, s ettől újabb létfontosságú kérdés jutott eszembe:

– Mondja kérem – szóltam kissé fennhangon –, mit jelenthet az én szabályos időközökben visszatérő álmom?

S már nagy igyekezettel bele is kezdtem volna a repülőbordámra irányuló merénylet történetébe, ha váratlanul meg nem szólal a doktornő:

– Hrrr! Pfuj!

Szabályosan horkolt, s most vettem észre, hogy a két zöld kupakon egy résnyi nyílás sincs. Mélységesen megdöbbenett a látvány. Percekig csak tátogtam, mintha tovább mesélném az álmomat, csak éppen nem jön hang a torkomra. Aztán derengeni kezdett elmémben az én ostoba kitárulkozásom és a doktornő megejtő szakértelme közti összefüggés. Minél őszintébben szégyenkeztem s verejtékeztem csipkét utánzó műanyagblúzom alatt, annál édesebb álomba merült a doktornő, valószínűleg azzal a megnyugtató tudattal, hogy nem ingyen és nem szabadidejében teszi. Ez a felismerés számomra már felért egy üdítő terápiával. Mintha az agyamra települt lagymatag köd oszladozni kezdett volna: hogyan is képzelhettem, hogy egy szakképzett orvos fölényével rendelkező személyiség megengedi, hogy lelki köpöcsészének használják, s hogy szó nélkül végighallgatja mások sziamimacsokás hóbörgéseit?! Még jó, hogy elaludt, egyébként ülepen kellett volna billentenie a bambaságomért.

Az előszobában gubbasztó kasszírónőnél már egészen frissen és régen nem észlelt optimizmussal fizettem ki a doktornő borsos honoráriumát. De még így is szinte ingyenesnek tűnt csodás és roppant hathatós kikezeltetésem.

TANULMÁNY

Kameránkat a szellőztető lyuk nyílásához rögzítjük, eléggé lazán, hogy aztán irányítani lehessen a szoba bármely sarka felé. Ezt még időben elvégezzük, amíg a Gyermekek (öt-hatéves kislány) alszik, hogy ne fogjon gyanút.

Körülbelül húsz perc múlva a Gyermekek halkán felnyüszít, felpúposítja fenekét a takaró alatt, miközben fejét teljesen betakarja. Pár percig így ül mozdulatlanul, aztán hasára ejti magát, csöndesen piheg ágya mellett, lelógó karokkal. Azt lehetne hinni, hogy ismét elaludt, de hirtelen félredobja a takarót (látjuk, hogy csak bugyiban aludt), s olyan céltudatosan siet a fürdő felé, mint akit oda szólítottak. Kameránkat a fürdőszoba felé irányítjuk, de csak félig becsukott ajtót és halk csorgatást rögzítünk. Valószínű, nem mosakszik, sem fogat nem most, mert a csorgatás megszűnte után rögtön megjelenik, s most már becsukja maga mögött az ajtót.

Elmasírozik az asztalig, és mindent megszagol, mint egy kis állat. Közelebbi felvételt készítünk: a tányéron négy szelet sonkaszalámi, néhány becsomagolt, háromszögű túródarab, paradicsom, negyedliteres porceláncsésze (nem látni, mi van benne!). A Gyermekek rögtön észreveszi, hogy nincs kenyér az asztalon. Fél kézzel veszi ki a kredencből, a másikkal hozza a kést. Ügyetlenül vág magának egy szeletet, aztán úgy, bugyiban, nekifog enni. Látszólag nem köti le ez a foglalatosság, mert csak unottan majszol, közben jártatja körbe a tekintetét. Aztán mintha hirtelen észébe jutna valami, mindent otthagya az asztalon, és egy háromfiókos szekrényhez lép. Kihúzza a legalsó fiókot, mindenféle mütyürt szed elő egy zacskóból. A padlón sorba állítja őket. Valószínű, nem tetszik neki ez az első sorrend, még néhányszor átrendezi a játékokat. Aztán figyelmesen vizsgálódik, mintha számolná őket. Végül halomba söpri az egészet, visszateszi a zacskóba, majd a fiókba. Térden állva húzza ki a következő fiókot. Rózsaszínű női bugyit és fekete melltartót vesz ki, lobogtatva nézegeti őket. Később feláll és felpróbálja a ruhadarabokat. Főleg a melltartó lötyög idétlenül vézna testén. Fenekét kidüllesztve a rózsaszín csipkebugyiban, manökenjárást utánozva megy el a ruhásszekrényig. Válogatás nélkül vesz ki egy lila, erősen kivágott estélyi ruhát, és anyja magassarkú fehér szandálját. Aztán a hátramaradó cipősarokkal – nagyokat koppintva – elcsoszog a tükörig. A ruhát mindkét kezével felgyűri kétoldalt, de még így is akadályozza a járásban.

Körülpásztázzuk gépünkkel a szobát: asztalon a szétpiszkolt reggeli maradványai, arrébb a szétdúlt ágy, a ruhásszekrény kitért ajtaja, néhány szétszórt női cipő a padlón.

A Gyermeket látszólag nem zavarja a felfordulás. Kihúzza a tükrös szekrényke fiókját, száj- és szempillafestéket vesz elő, nagy igyekezettel mázolni kezdi magát. Aztán haját jobb oldalt fényes csattal magasan feltűzi, a másik felét felborzolja, és ráhúzza a bal szemére. Féloldalasan úgy néz most vissza magára a szeme sarkából, ahogyan azt a filmekben látta. Egy pillanatig csak az arcát pásztázzuk: szétmaszatolt, epervörös ajkaival, vastagon bekent szempilláival, sötétre árnyékolt szemével olyan, mint egy kezdő bohóc. Szemében a női kacérság villanását még nem lehet felfedezni. Látszik, hogy még csak mozdulatokat utánoz, tiltott tárgyakat próbál ki, ettől egészen felvillanyozódik. A nyitott fiókból két cigarettát és öngyújtót vesz elő. Fellobbantja a lángot, de csak mímeli a rágyújtást, rúzsos ajkai közt ügyetlenül billegetve a cigarettát. Porcelán kistányért vesz elő, nekitámasztja a rúzsos cigarettát, s vele szemben ugyanúgy állítja be a másikat. Olyan a jelenet, mintha a Gyermekek gondolatban két cigaretta párbeszédét játszaná. Később a rúzsos szivart megpöcköli, mintha hamut verne le róla; hirtelen felcsap szándékosan érdesített hangja:

– Csak meg ne bánd egyszer ezt a sok disznóságot! Egy szép napon mindent kipucolok a házból, és úgy hagylak itt, mint az ujjamat!

A Gyermekek a szabadon maradt mutatóujját úgy szúrja a levegőbe, mint kifent kést. Most már valóságos harag villámlik szemében. Olyan dühödten sipítozik, mintha szemtől szembe állna a kiutált alakkal:

– A gyereket is elviszem, úgy tudd meg! Egy ilyen *rehány* alaknak nem való gyerek, hiszen azt sem tudod, hány éves!

Az utolsó mondatot megismétli, de most már a *rehányt* trehányra javítja. Utána leteszi kezéből a cigarettát, és kilép a fehér szandálból. Már nem jár kidüllesztett fenékkal, egészen gyerekesen caplat el az ágyig, ott felhuppan a paplan tetejére. Sokáig ül lehorgasztott fejjel. Sír vagy csak gondolkozik...

Végül ismét asztalhoz ül, és lassan enni kezd. A túróval még jobban elkeni arcán a festéket, de látszik, hogy már rég

megfeledkezett a bohóckodásról. Arcán, most először, csak a felnőtteknél észrevehető szigor jelenik meg, holmi asszonyi gond árnya. Minden morzsát felszeddeget az asztalról.

Néhány szó a szerzőről és könyvéről

B. Tomos Hajnal elsősorban költő. S nem is akármilyen. Élete úgy alakult, hogy a múlt évezred utolsó évtizedében újságot is írt – országos napilap brassói tudósítójaként. Annak, aki pénzkereső alkalomnak fogja fel ezt a munkát, csupa kín és taposómalom a megírandó témák örökös hajszolása.

B. Tomos Hajnal úgy fogta föl ezt a lehetőséget, hogy elhatározta: igyekszik mindent begyűjteni barcasági csángó környezetéből, ami tünedezőben lévő emlék a múltból, felmenőinek életviteléből, küzdelméből, vágyakozásából, erkölcsiségéből. Rokonok, szomszédok, közeli és távolabbi ismerősök és jelentésszerű élettörténeteik kerültek sorra papírra, rendszeresen kitöltve vele a Bukarestben megjelenő Romániai Magyar Szó hétvégi mellékletének egy meghatározott helyét. Látszólag a múltból, a huszadik század első feléről, a világegésekről szóltak a szerző történetei, de azzal, hogy megörökítették a múltat, mindjárt jelenné is váltak – meghosszabbodtak az időben, jelentésben, tanulságban. Adott ponton pedig, a való élet szilánkjai, illeszkedésük logikája önálló történetek felépítésére ösztönözték B. Tomos Hajnalt. Nemirodalmi munkájának értékmentő vonulata megteremtette a lehetőséget ahhoz, hogy véreinek emlékezete prózába átlényegítve is tovább éljen. Most már csak kötetbe kellett gyűjteni azt, ami az újságok lapjai közt megbújt; amiről azt hitte az ember, hogy a napi szenzáció múlásával együtt maga is biztos feledésbe merül. Csakhogy a történetek, az élettapasztalatok makacs dolgok – egyszer kimondva, megosztva a közösséggel, tanúságként állnak előttünk – sorsunkról, életünkről.

Csíkszereda, 2014. november 13.

Cseke Gábor